

T.C
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

21. YÜZYIL'DA KÜRESEL RİSK TOPLUMU:
COVID-19 ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Pelin TURGUT

Danışman

Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER

İstanbul – 2021

TEZ TANITIM FORMU

- YAZAR ADI SOYADI** : Pelin TURGUT
- TEZİN DİLİ** : Türkçe
- TEZİN ADI** : 21. Yüzyıl'da Küresel Risk Toplumu:
COVID-19 Örneği
- ENSTİTÜ** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim
Enstitüsü
- ANABİLİM DALI** : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
- TEZİN TÜRÜ** : Yüksek Lisans
- TEZİN TARİHİ** : 06.09.2021
- SAYFA SAYISI** : 115
- TEZ DANIŞMANLARI** : Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER
- DİZİN TERİMLERİ** : Doğa Durumu, Toplum Sözleşmesi, Modernizm, Post-modernizm, Küreselleşme, Anti-Küreselleşme, 21. Yüzyıl Küresel Risk Toplumu, COVID -19
- TÜRKÇE ÖZET** : Doğa durumundan Küresel Risk Toplumuna kadar olan süreçte insan ve toplum açısından yaşanan durum ele alınmıştır. COVID-19 pandemisinin toplum yapısı üzerindeki etkisine değinilmiştir. İncelenen konu uluslararası ilişkiler felsefesinde modern-postmodern akım bakış açısıyla ele alınmıştır. Uluslararası ilişkiler kapsamında küreselleşmeyle karşılaşılacak yerel bir problemin uç boyutlara gelip dünyayı sarsabildiği ekseninde değerlendirmeler yapılmıştır.
- DAĞITIM LİSTESİ** : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Pelin Turgut

TC.

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

21. YÜZYIL'DA KÜRESEL RİSK TOPLUMU:

COVID-19 ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Pelin TURGUT

Danışman

Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER

İstanbul – 2021

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Pelin TURGUT

...../...../2021

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Pelin TURGUT'un '21. Yüzyıl'da Küresel Risk toplumu: COVID-19 Örneği' adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan:

_____

Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER

(Danışman)

Üye:

_____

Dr. Öğr. Üyesi Hakkı Göker ÖNEN

Üye:

_____

Dr. Öğr. Üyesi Emre GÜNDOĞDU

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../..... / 2021

İmzası

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Toplumların özellikleri eski çağlardan günümüze kadar birçok değişim ve gelişim kaydetmiştir. Bu değişim ve gelişmeler her alanda olup sanayi devrimi, teknoloji, küreselleşme gibi unsurlarla hız kazanıp desteklenmiştir. Olumlu sonuçlar kadar olumsuz sonuçları da olan bu değişim ve gelişmeler, insan topluluklarındaki risk kavramını derinleştirmiş ve bireysel düzeye indirgemıştır. Son yıllarda tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 hastalığının pandemi süreci uluslararası ilişkiler felsefesi kapsamında birçok haber, gazete, makale ve tez çalışmalarında ele alınmıştır. Riskin dünya üzerindeki yayılma hızı ve etkilerine modernizm ve post-modernizm teorileri ışığında yer verilmiştir. Bununla birlikte meydana çıkan COVID -19 gibi bir küresel riskin insan hayatına ve uluslararası sisteme ne tür yenilikler ve bilinmezlikler kazandırdığı analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğa Durumu, Toplum Sözleşmesi, Modernizm, Post-modernizm, Küreselleşme, Anti-Küreselleşme, 21. Yüzyıl Küresel Risk Toplumu, COVID -19

SUMMARY

The characteristics of societies have made many changes and developments from ancient times to the present. These changes and developments are in every field and have been accelerated and supported by factors such as industrial revolution, technology and globalization. These changes and developments, which have negative results as well as positive results, deepened the concept of risk in human societies and reduced it to the individual level. The pandemic process of the COVID-19 disease, which has affected the whole world in recent years, has been discussed in many news, newspapers, articles and thesis studies within the scope of international relations philosophy. The speed and effects of risk spreading around the world are given in the light of modernism and post-modernism theories. In addition, an analysis has been made of what kind of innovations and uncertainties a global risk such as COVID-19 has brought to human life and the international system.

Keywords: State of Nature, Social Contract, Modernism, Post-modernism, Globalization, Anti-Globalization, 21st Century Global Risk Society, COVID -19

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	IV
TABLolar LİSTESİ.....	V
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VI
ÖN SÖZ.....	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERNİZMDEN POST-MODERNİZME TOPLUM TARTIŞMASI

1.1. Doğa Durumundan Toplum Sözleşmesine İnsan ve Toplum.....	8
1.1.1. Doğa Durumu Tartışmaları.....	10
1.1.2. Toplum Sözleşmesi Tartışmaları	18
1.2. Modern Dünyada İnsan ve Toplum.....	21
1.3. Post-Modernizm'i Tartışmak.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME TARTIŞMALARI

2.1. Teorik Çerçeveden Küreselleşme.....	28
2.2. Küreselleşme ve Sorunlar.....	33
2.3. Anti-Küreselleşme Hareketleri.....	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL RİSK TOPLUMU VE COVID-19 ÖRNEĞİ

3.1.Küresel Risk Toplumunun İnşası	49
3.2. Küresel Dünya'nın Riskleri.....	51
3.2.1 Kültürün Erozyonu	53
3.2.2. Çevre ve İklim	56
3.2.3 Ekonomi.....	61
3.2.4 Sağlık	65
3.3. Küresel Bir Risk Olarak COVID-19	70
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	78
KAYNAKÇA	88

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AIDS	: Acquired Immune Deficiency Syndrome
BM	: Birleşmiş Milletler
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
G-8	: Group of Eight
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HES	: Hayat Eve Sığar
ILO	: International Labour Organization
IOM	: International Organization for Migration
İNSAMER	: İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
SKH	: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	: United Nations International Children's Emergency Fund
WEF	: Dünya Ekonomik Forumu

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Küreselleşme ve toplumsal gerilim.....	45

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Muhteşem Gatsby Eğrisi'ne Yeni Bir Bakış	35
Şekil 2. Türkiye Risk Raporu 2021 İlk 10 Risk.....	51
Şekil 3. İnsanlığın Geleceği Anketi	58
Şekil 4. COVID-19'un Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Zirve Etkisi:En Büyük Yedi Ekonomi.....	63
Şekil 5. Ülkelere göre küresel ortalama sağlık trendi oranları.....	67
Şekil 6. Ülkelere göre küresel ortalama sağlık trendi oranları.....	68
Şekil 7. Gazete kupürü.....	72

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı hazırlarken geçirdiğim süreçte benden yardımını ve manevi desteğini esirgemeyen biricik annem Dilek TURGUT'a ve aileme, bana destek olan tüm arkadaşlarıma özellikle Tarkan ÖZBABACAN'a, ve Oktay SEVER'e fikirleriyle beni aydınlatan hocam Doç. Dr. Yavuz ÇİLLİLER'E ve bu çalışmada kendimi daha da geliştirmeme katkı sağlayan değerli hocam Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER'e teşekkürü bir borç bilirim.

Pelin TURGUT

İstanbul 2021

GİRİŞ

Risk, geçmişten beri karşılaşılabilecek tehlikeli olay ve durumları, insanların korkularını ve endişelerini anlatmak üzere kullanılan bir kelimedir. İlk çağlardan bu yana risk bütün toplumlarda kendini çeşitli alanlarda göstermektedir. Her çağda risk faktörü olarak adlandırılan olay ve tanımlar, o çağın içinde bulunduğu durum ve gelişmelere göre farklılık göstermektedir. Avcı-toplayıcı toplumların riskleri, tarım toplumlarındaki risklerden farklılık göstermektedir. Aynı şekilde modern toplumun riskleri ile post modern toplum riskleri karşılaştırıldığında, bu risklerin diğer toplumlara göre farklılıklarının olduğu görülebilmektedir. Avcı-toplayıcı ve tarım toplumlarında daha çok insanların müdahale edemedikleri olaylar risk olarak görülmektedir. Bu dönemdeki riskler, dini cezalandırma ve mitolojik yorumlama şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Depremler, seller ve akla gelebilecek bütün doğal afetler bu risklere örnek verilebilmektedir. Fakat sanayi toplumlarıyla birlikte insanlar için risklerin doğal afetlerden ibaret olmadığı görülmektedir. Özellikle sanayi sonrası toplumlar ile modern ve post-modern toplumlarda küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte artık doğal risklerin haricinde insan müdahalesiyle oluşan risklerin arttığı gözlemlenmektedir. Küreselleşme olgusuyla dünyadaki toplumların daha hızlı etkileşimde bulunduğu ve yeni fırsatların dünya üzerinde hızla yayıldığı gibi risklerin de hızla tüm dünyayı etkisi altına aldığı gerçeği bu çalışmanın problemi niteliği taşımaktadır. İçinde bulunduğumuz COVID-19 süreci, riskin olumsuz yanlarına örnektir. COVID -19, dünya üzerinde küreselleşmenin etkisiyle çabuk yayılmakta ve etkileri yeni bir sürecin başlangıcını oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı, küresel düzende COVID-19'un hızla yayılmasını inceleyerek ileride yaşanabilecek benzer salgın ve risklere genel bir yelpaze görevi taşımasıdır.

COVID-19'un oluşturduğu yeni sürecin olumsuz yönleri, devlet ve bireyler kapsamında olduğu kadar toplumlar kapsamında da birçok alanda riske sebep olmaktadır. Bu yeni süreç, post- modernizm, küresel toplum ve uluslararası ilişkiler etkisi çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu sürecin ne kadar devam edeceği ve dünyanın hem küresel hem bölgesel anlamda nasıl bir değişime uğrayacağı ise merak konusu olabilmektedir. Bu kapsamda Ulrich Beck'in: "Riskler, potansiyel unsurları bakımından esasen *geleceğe dair* bir bileşeni ifade ederler" (Beck, 2011, s.44) tanımı, esasında bu sürecin geleceği şekillendirebileceğinin sinyallerini vermektedir. Diğer yandan modernleşme ile birlikte meydana çıkan yeni risk alanları ve bu yeni risklerle

birlikte, düşünürlerin modernizm sonrası diye gördükleri ve post-modern diye adlandırdıkları yeni teoride asıl anlatılmak istenen belirsiz, kuralsız, çoğulcu bir düzensizliğin düzeni olmaktadır. Batı Dünyası, yeni düzeni bu şekilde adlandırırken Beck ise bu yeni düzene “Risk Toplumu” adını vermektedir. Oluşturduğu Risk Toplumunu: “ risk toplumu, *felaket* toplumdur. Bu toplumda olağanüstü halin, normal duruma dönüşme tehlikesi mevcuttur”(Beck, 2011, s.29) şeklinde tanımlamaktadır.

Yeni normalde riskler görülemez ve tahmin edilemez bir hal alırken bunlarla yaşamayı öğrenmek için oluşturulan bir sistemden bahsedildiğini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Riskler, herkesi tehdit etmekte ve herkes için eşit derecede tehlikeli hale gelmektedir. Sınıf ayrımı yapmaksızın tüm dünyayı etkilemektedir. Yeni oluşturulmaya çalışılan düzende herkes kendini tehlikede ve güvensiz hissetmektedir. Yine bu konuyu Beck, “toplumlar bir yandan sanayi toplumunun yapılarına ve kalıplarına göre kararlar alıp yaşarken diğer taraftan toplumdaki kurumlar, sistemler, risk toplumundan kaynaklanan problemlerle yüz yüze gelirler”(Beck, 1994, s.5) diye ifade ederek yeni risklere yeni düzene yanlış yöntemlerle karar alındığına dikkat çekmektedir. Zaman ve mekân değiştiği için risklere yeni yöntemler ve yeni felsefelerle karar vermek gerekmektedir. Aksi takdirde başarıyla sonuçlanmayacak bir çaba sarf edilmiş olacaktır. Yeni risklere yeni yöntemler denerken yine başarısızlık görülebilmekte fakat bu durum ilk durumdan farklı olarak yeni olana yeni olanla çözüm arama olduğu için ikisinin karıştırılmaması gerekmektedir. Tüm bu süreçte doğru karar verip çözüm bulunduğu varsayılırsa bu çözüm riski bitirmemekte aksine yeni risklere sebebiyet verebilmektedir. Yani risk toplumunda riskler hiçbir zaman bitmemekte ve sürekli yenileri oluşmaktadır. Bu riskler sadece insanlara yönelik olmamakla birlikte yaşayan tüm canlılar da buna dahil olmaktadır. Evrendeki dengenin bozulma tehlikesi dolayısıyla yeni risk alanları gözlenmektedir. Örneğin ekolojik denge, bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

COVID-19 örneği, ilk olarak 31 Aralık 2019 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan kentinde görülmüştür. (Gössling, Scott ve Hall, 2021, s.1) COVID-19'un, hızlı bir şekilde dünyanın dört bir tarafına yayılması ve ölümlerle sonuçlanması üzerine Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Başkanı Tedros Adhanom Ghebreyesus, Korona virüsün yayılma hızı ve etkilerinin “alarm verici düzeyde” olduğunu belirterek COVID-19'un pandemi olarak sınıflandırılabileceği

değerlendirmesini yapmıştır. (“*DSÖ Korona virüsü Pandemi İlan Etti*”, 2020) Daha sonra COVID-19 durum raporuna göre “Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), Çin'de ortaya çıkan yeni tip korona virüs (2019-nCoV) salgınıyla ilgili "uluslararası halk sağlığı acil durumu" ilan etmiştir” (“*Durum Raporu*”, 2020). Hastalığın bu denli hızlı yayılması sebebiyle tedbirler alınmaya başlanmış ve pandemi süreci kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Ancak bu süreçte her ülkenin tespit, test, tedavi, izolasyon ve halkın sürece adaptasyonu farklı olabilmektedir. Dolayısıyla dünya genelinde bu salgına karşı tek tip bir savunma mekanizması oluşturulamamakta ve ülkeler kendi kaderleriyle baş başa bırakılmış sayılmaktadır. Öte yandan dünya genelinde yayılmaya başlayan bu hastalık, 11 Mart 2020 tarihinde Türkiye’de de ilk vakasını göstermiştir.

COVID-19 hastalığında ilk görülen belirtiler gribal enfeksiyona benzeyen semptomlar olmakla beraber, hastalığın seyrinin ağırlaşması ile bu semptomlar da değişim göstermektedir. Buna göre değişen semptomlar; nefes darlığı, iştah kaybı, bilinç bulanıklığı, konfüzyon, göğüste kalıcı ağrı veya basınç, yüksek sıcaklık (38 °C’nin üzerinde) şeklindedir. 60 yaş ve üstü kişilerde yüksek tansiyon, kalp ve akciğer sorunları, diyabet, obezite veya kanser gibi kronik rahatsızlığı olanlar COVID-19 hastalığının ciddi risk grubuna dahil olmaktadır. 1346’da Afrika ve Avrasya’da ortaya çıkarak, tüm bölgeyi etkisi altına alan Kara Veba salgınından bu yana, hayati riski bu denli yüksek olan bir hastalık görülmemiştir. (Menteşe, 2020, s.80) Ortaya çıkan bu salgın insanları birtakım önlemlerle, yeni yaşam şartlarına sürüklemiştir. Bu yeni yaşam şartlarının standartlarına göre en uygun korunma yöntemi maske, temizlik ve mesafe olarak kabul edilmektedir. Temasın az olması konusunda insanlar bilgilendirilip, insanların toplu alanlara zorunlu olmadıkça girilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Örneğin, Türkiye’de “*Hayat Eve Sığar (HES)*” uygulamasıyla mesafenin korunması gerektiği bir kez daha vurgulanmaktadır. Tam da bu süreci Beck, ‘kader olarak risk’ diye adlandırmaktadır (Çuhacı, 2007, s.144). Zira Beck, dünya üzerindeki her canlı ve çevrenin risklerden etkilenmesini kader olarak görmekte ve bu risklerin her alanda ortaya çıkacağını da belirtmektedir. Hayatın her alanını etkileyen ancak özellikle de sağlık alanında büyük risk taşıyan COVID-19 insan yaşamını önemli ölçüde risk altına almaktadır. Esasında Beck’in kader olarak risk diye adlandırdığı bu duruma en iyi örnek; İnsanların, bu süreci kontrol altına alınana kadar bu hastalıkla yaşamaları gerektiği verilebilir.

Bu tez çalışmasında, toplumun zaman içerisinde geçirdiği değişim süreçlerine yer veren tezlerin, günümüze kadar bütüncül bir anlatıma sahip olmadığı ve bunun literatürde bir eksiklik olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Söz konusu eksikliklerin, bu tez çalışması ile bir nebze de olsa giderilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda doğa durumu, toplum sözleşmesi, modernizm ve post-modernizm gibi dönemlerin önde gelen düşünürlerinin günümüze kadar insan ve toplum üzerinde yaptığı tartışmalara yer verilerek karşılaştırmalar yapılmıştır. Küreselleşme kavramına değinilmiş, küreselleşmeyle toplum arasındaki ilişki incelenmiş ve 21. Yüzyıl risk toplumu kavramını ele alınarak risk toplumunda oluşabilecek değişimler ele alınmıştır. Bu değişimlerin küresel dünyada kısa sürede yankı uyandırdığına dikkat çekilmiştir. Küreselliğin getirdiği hızlı yayılma sayesinde bireylerde uluslararası sistemdeki tüm aktörler kadar tehditlere açık hale gelebilir mi? Sorusunun cevabı aranmıştır. Küresel salgın olarak kabul edilen COVID-19 'un dünyada pek çok değişikliğe sebep olabileceği varsayımı yapılmıştır. Bu değişimlerin sosyal, ekonomik çevre, iklim ve sağlık gibi alanlarla sınırlandırılarak açıklanması hedeflenmiştir. İncelenen alanlarla ilgili değişimlerin yeni hayat tarzına sebep olabileceği sorusu çerçevesinde fikirler değerlendirilmiştir. Özellikle bu süreçte sosyolojik çalışmalar ve bu çalışmalar sonucu ortaya çıkan fikir akımları incelenmiştir. Fikir akımları, modern ve post-modern akımlarla sınırlandırılmıştır. İncelenen konu, uluslararası ilişkiler bakımından objektif olarak ele alınmaya çalışılmıştır.

İlk başta yerel bir problem olarak görülen ancak küreselleşmenin de etkisiyle kısa bir sürede büyüyerek dünya geneline yayılan COVID-19 virüsü dünya düzenini sarsması, söz konusu tezin bir başka varsayımı niteliğindedir. Dünya sağlık sistemlerinin bu süreçte birbirlerine entegre olup olmadığı incelenmiştir. Dünya benzer salgın sistemlerine nasıl davranmalı? Sorusuna cevap niteliği taşıyan tavsiyelere yer verilmiştir.

Bu çalışma, küresel risk toplumu temelinde ele alınmış ve üç ana bölümden oluşmuştur. Tezin ilk bölümünde toplumun geçirdiği değişim süreçleri açıklanmıştır. Modern toplum tartışılmadan önce doğa durumu varsayımı ele alınmış ve dönemin düşünürlerinden Hobbes, Rousseau ve Lock'un görüşlerine yer verilmiştir. Öte yandan toplum sözleşmesi durumu da doğa durumu düşünürleri açısından değerlendirilmiş ve neden bir sözleşmeye ihtiyaç duyulduğu fikrine yer verilmiştir. Daha sonra modern dünyada insan ve toplum incelenmiş ve teknolojinin de gelişmesiyle, küreselleşmenin

Modernizm ötesine geçtiği düşünölmüştür. Lyotard, Baudrillard ve Jameson'ın gibi düşünürlerin düşöncelerine yer verilmiştir. Sonrasında toplumun geçirdiği süreç özetlenmiş ve bu kapsamda uluslararası ilişkiler disiplinine göre yorumlanmıştır.

Tezin ikinci bölümünde küreselleşme sürecine yer verilmiştir. Bu bağlamda küreselleşme teorik çerçeveden ele alınmış ve küreselleşmenin sorunlarına değinilerek anti-küreselleşme hareketlerine örnekler verilmiştir. Böylece küreselleşme ve anti-küreselleşmeyi savunan düşünürlerin fikirleri ele alınarak yorumlanmıştır. Bu yorumlar objektif olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca küreselleşen dünyada ölkelerin mevcut prestijlerini arttırmaya yönelik politika istekleri olduğuna değinilmiştir. Zira ölkeler, uyguladığı politikalar doğrultusunda uluslararası arenadaki yerlerini koruyabilecek ya da mevcut statülerini bir üst seviyeye getirmeyi hedef olarak görmektedirler. Bu hedefleri doğrultusunda ölkelerin uyguladığı politikalarla uluslararası ilişkilerde belirleyici rol aldıkları fikri desteklenmektedir. Ayrıca küresel arenada diğer ölkelerden prestijli konumda olanlar için küreselleşme olgusu olumlu ve artı bir seyir izlemektedir. Bununla beraber prestij sağlayamayan ölkeler için küreselleşme olgusu yeni sorunları beraberinde getirmektedir. Ölkeler ve bireyler açısından küreselleşme kavramı üzerinde durulmuş, süreç ve getirileri yorumlanmaya çalışılmıştır.

Tezin üçüncü ve son bölümünde ise; Beck'in ortaya atmış olduğu "risk toplumu" kuramının küresel boyutu ele alınmıştır (Çuhacı, 2007, s.130). Beck, toplumdaki tıkanmaların nedenlerini, modernleşmeyi, sanayileşme sonrası toplumun gelişimi ve değışiminde gelinen son noktayı sosyoloji ile açıklamaya çalışmıştır. Bu açıklamayı yaparken toplum tıkanmalarına çözüm bulmaya çalışarak modern toplumu tanımlamaya çalışmıştır. Dolayısıyla Beck, günümüz toplumlarını risk toplumu olarak tanımlamakta ve risk toplumlarının karşılaştıkları sorunların çözümü olarak kendi üstüne düşen modernleşme kuramını geliştirmiştir. Aynı zamanda Beck, risk toplumu kuramını ele alırken sanayi toplumu ile risk toplumunu kıyaslayarak eleştirmiştir. Beck'e göre risk toplumu, alınan kararlara göre ortaya çıkan bir toplumken sanayi toplumu ise kendi kuralları, sorunları ve bu sorunlara uygun çözümleri içinde barındıran bir toplumdur. Dolayısıyla bu iki toplum, küresel risk toplumunu oluşturarak, yeni çağa adapte olmaya çalışmaktadır. Son olarak bu kuramlara değinilirken öznellikten uzak durulmuş ve bu kuramlar yalın bir anlatımla ele alınmıştır.

Sonuç olarak küresel risk toplumu çerçevesinde tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 örneğini inceleyen bu çalışmanın: Doğa Durumundan Post-modernizme kadar olan süreç toplum açısından nasıl değerlendirilmeli? Post-modernizm ve küreselleşme arasındaki ilişki nedir? Toplumda küreselleşme olgusu nasıl gerçekleşti? Küreselleşmenin COVID-19 salgınındaki önemi nedir? COVID-19 salgını bireyler üzerinde nasıl etkilere sebep oldu? Küresel salgın durumundaki olan hastalık pek çok alanda değişime sebep olacak mı? Dünya düzeni yeni düzen arayışına geçecek mi? Dünya sağlık sistemleri olası benzer salgınlara nasıl tepki vermeli? Araştırma sorularına cevap niteliğinde küresel dünya risklerinin uluslararası ilişkiler disiplinde incelenip literatüre önemli katkılar sağlaması beklenmektedir. Ayrıca tez çalışmasının, felsefi açıdan ele alınarak bu alana katkı sağlayabileceği düşünülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERNİZMDEN POST-MODERNİZME TOPLUM

TARTIŞMASI

Modernizm temellerini oluşturana kadar toplum 17. ve 18. Yüzyıllarda doğa durumu ve toplum sözleşmesi kuramlarına ev sahipliği yapmıştır. Bu sürece gelene kadar toplumlar, gelenekselci yapıya sahip olup içlerine kapalı gelenek ve göreneklere bağlı, bilim ve yeniliklere yanaşmayan, hükümete ve dini ritüellere sıkı sıkıya bağlı bir toplum özelliği taşımaktadır. Modernizmle birlikte toplum, farklılıklara ve yeniliklere açık bir hal almaya başlamıştır. Bu durumda toplumda da mantıksal hareket ve bireyselci özellikler belirginleşmeye başlamıştır. Böylece toplumun durumu “Modernizmin ortaya çıkışı, geleneklere ve geçmişe ilişkin her şeyi bir kenara bırakıp maddeci bir dünya görüşünü benimsemiş, çağdaşlaşma ve batılılık şeklinde beliren yeni bir dönemsal pratik olarak değerlendirilmektedir” (Batu ve Tos, 2017, s.992).

Çağdaşlaşma ve batılılaşma fikri, Batı haricindeki dünyayı batıya benzetmeye yönelik oluşturulan ifadelerden oluşmaktadır. Maddeci dünya görüşü fikri ise özellikle sanayileşme ile daha da yaygınlaşmakta olup ve dogmalar üzerindeki eleştirilerine sıkça yer vermektedir. Yine modernizmle birlikte uluslararası yapı durağan olmaktan çıkıp dinamik bir hal alma yönünde evrilmektedir. Dönmezler bu durumu “Modern toplum yapısı örgütlenme, akrabalık ilişkilerinin yerine uzmanlaşmayı gerekli kılarken ekonomik, siyasi, dini ve eğitimsel birleşmelere dayandığı, anonim, hareketli, rol ve statülerde uzmanlaşmanın görüldüğü, iş bölümünün arttığı, geleneklerin gücünü kaybettiği, aile yapısında ve ilişkilerde bireyci anlayışın hâkim olduğu toplum tipidir” şeklinde ifade etmektedir (Dönmezer, 1999, s.225). Esasında burada uluslararası ilişkilerin dinamik yapıya doğru ciddi adımlar atıldığı karşımıza çıkmaktadır. Toplumda birey ön plana çıktığından yeniliklere adapte olma durumu oldukça kolay hale gelmektedir.

Bilim ve teknoloji ilerledikçe insanlar dünyadaki her alandan kolaylıkla haberdar olmaya başlamıştır. Bu da modern insanı geleceğe odaklı hale getirmiştir. Ancak modernizme adapte olup onu yaşayan toplumlar zamanla modernizmin aşamadığı sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunların belki de en büyüğü, modernizmin yetersiz olduğuna dair düşünceler olarak gösterilmiştir. Zira post-

modernizm akımı, modernizme karşı bir başkaldırı olarak düşünülmüş ve modernizm/post-modernizm tartışmalarına konu olmuştur.

Post-modern düşünürler için insan ve toplum, belirlenemez olgular olarak görülmektedir. Bu tanıma göre de belirleyici bir toplum kuramından da söz edilmesinin pek de mümkün olmadığı görülmektedir. Zira post-modern sürecin belirleyici unsurlarından en önemlisi, belirsizliğin tüm yaşamı kapsamış olmasıdır. Bu durum, nesnelere, duyguların ve düşüncelerin karmaşık hale gelerek birbirine karışmasını ve netliğin ortadan kalkmasını doğurmaktadır. Dünyadaki kültürler bile bu durumdan etkilenmiş, iç içe geçen bireysel bir kültür oluşmaya başlamıştır. Böyle bir dünya düzeninde riskler bireyselleşmiş ve toplum kavramı, küreselleşmenin etkisiyle dünya kavramına dönüşür bir hal almıştır. Bu bölümde 17. ve 18. Yüzyıllardaki doğa durumu varsayımıyla başlayıp post-modernizme kadar geçen süreçte etkili olan düşünürlerle ve fikirlerine yer vermek öncelikli hedef olmuştur.

1.1. Doğa Durumundan Toplum Sözleşmesine İnsan ve Toplum

Doğa durumundan itibaren toplum sözleşmesine kadar olan süreçte insan ve toplum incelendiğinde doğa durumunun bir varsayım olarak ele alındığı görülmektedir. Doğa durumu düşünürleri, idealarındaki varsayımsal durumdan hareketle toplum sözleşmesinin gerekliliğini savunmaktadır. Öncelikle doğa durumu düşüncesi, eski çağ düşünürleri olan Sofistlere kadar dayanmaktadır. Sofistlere göre, her yerde ve her zamanda geçerli olabilecek olan yasalar, ancak doğa tarafından konulmuş yasalar olabilir (Kılıç, 2015, s.99). Buna göre doğa tarafından konulan yasa düşüncesi doğa durumu çalışmalarına ışık tutmaktadır. Bu alanda örnek oluşturabilecek en iyi çalışmalar arasında Stoa felsefesi gösterilebilmektedir.

Stoa felsefesi, akıl ve doğanın özdeşleştiği bir felsefe türüdür(Molacı, 2020, s.202). Buna göre insan doğaya uygun şekilde yaşarsa mutluluğa ulaşabilmektedir. Yani temelde insan mutluluğu, doğayla uyumlu yaşamaktan geçmektedir. Bu düşünce zamanla doğa durumu, doğa yasası ve doğal hukuk gibi kavramları ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla doğa durumu diye adlandırılan bu kavram, varsayım ve tasarımı ifade etmektedir. Çünkü düşünürlerin oluşturdukları varsayım ve tasarımlar birebir gözlenmiş olaylardan oluşmamıştır. Yani düşünürlerle göre insan, topluluk halinde yaşamadan önce doğa durumuyla iç içe yaşamakta ve yaşanan olaylar düşünürlerin zihin sarayındaki doğaya bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı her

düşünürün kendi yaşamından ve büyüdüğü ortamdan etkilenerek doğa durumu kavramını yorumladığı gözlemlenmiştir. Çünkü her insanın fikirlerinin şekillendiği ilk yer doğduğu ve büyüdüğü toplumdur. Bu sebeple doğa durumunun ortaya çıktığı 17. ve 18. Yüzyılın genel özelliklerinde değişim ve yenilikler ön plana çıkarılmıştır.

17. Yüzyılda Avrupa’da coğrafi keşiflerle birlikte yeni ticaret yolları ve yeni yerler keşfedilmiştir (Özel Özcan, 2019, s.57-58). Bu durum ülkeler arasında kaçınılmaz bir rekabete sebep olmuştur. Zira her ülke uluslararası ticarete söz sahibi olmak istemiş ve buna göre diğer ülkeleri kendine rakip olarak görmüştür. Böyle bir rekabet ortamında Otuz Yıl Savaşları’nın vuku bulması yaşanan kaos ortamını daha da alevlendirmiştir.

Yine bu dönemde Fransız İhtilali’nden etkilediği Avrupa’da bir takım hareketlilik kendini göstermeye başlamıştır ve 18. Yüzyılda giderek artmıştır (Kartal A. ve Kartal H., 2020, s.47-48). Yaşanan olaylar devletlerin mevcut politikalarının değiştirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmakla birlikte devletleri, çıkarları doğrultusunda bu savaflara katılmaya zorunlu hale getirmiştir. Bu durum sonucunda ülkelerin başta ekonomi olmak üzere sosyal ve siyasi yapılarının bozulmaya başladığı görülmüştür. Bozulan ekonomilerinin ardından ülkelerde makyavelizm düşüncesinin ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. "Amaca ulaşmak için her türlü araca başvurmak uygundur" (İyem, 2015, s.1) şeklinde ifade edilen makyavelist düşünce, devletlere acımasız kararlar aldırması hem içte hem de dışta kaos ve karmaşaya sebep olmuştur. Yaşanan tüm bu olaylar ele alındığında, toplumun ve çağın düşünürlerinin bu olaylardan etkilendiğini söylemek mümkün sayılacaktır.

Ortamın bu denli karmaşık olması düşünürleri çağın etkisinde kalarak bir düşünce üretmeye zorlamıştır. Bu çağda düşünürlerin iki noktada önemli alt yapı oluşturduğu görülmüştür. İlki; insan haklarının alt yapısının oluşturulmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla bu çağda yaşananlar, gelecek yıllarda haklar konusundaki gelişmelere zemin hazırlamıştır. İkincisi ise devletin varlığı için hazırlanan alt yapıdır. Bu durumda bir kavramın/tasarımın devlete zemin hazırlaması gerekir. Tam da bu esnada “doğa durumu” kavramı devletin nasıl ortaya çıktığını göstermek için oluşturulmuş bir tasarım durumunu ifade etmiştir (Kılıç, 2015, s.101). Öte yandan doğa durumu kavramı, devletin neden var olduğunu temellendirmek için olmazsa olmaz bir kavram olarak ele alınmıştır.

1.1.1. Doğa Durumu Tartışmaları

Doğa durumunu ele alan düşünürler (Hobbes, Locke, Rousseau gibi) doğrudan doğruya doğal hukuku incelemişlerdir. Genel olarak, hukukun kaynağını araştırmış ve hukukun ne için olduğu sorularına yanıt aramışlardır. Bu sorulara cevap vermeye çalışırken ortaya ‘‘doğa durumu’’ kavramı çıkmıştır. Hatta devletin varlığının temellendirilmesinde kullanılan ‘‘sözleşme’’ doğa durumu tasarısı ile kullanılmıştır (Ağırman, 2018, s.115-116). Çalışmanın bu bölümünde doğa durumu denilince akla ilk gelen filozoflardan Hobbes, Locke ve Rousseau’nun değerlendirmelerine yer verilecektir.

Thomas Hobbes ‘un doğa durumu denildiğinde ‘‘devinim içindeki cisimlerin bilimi’’ olarak tanımladığı bir doğa durumu karşımıza çıkmaktadır (Kılıç, 2015, s.101). Hobbes, insanı cisim olarak görmektedir. Esasında Hobbes’un burada cisim diye nitelendirdiği şey, düşüncelere bağlı olmayan ve nesnelerin uzayda kapladığı yer olarak ifade edilebilmektedir. Ona göre cisim, insandan daha kapsamlı bir kavramdır ve felsefenin konusu her türden cisimdir (Kılıç, 2015, s.101). Ancak cismin iki türü vardır: doğal ve yapay cisim. Hobbes’un görüşüne göre devlet yapay bir cisimdir. Dolayısıyla bir bakıma devlet incelemesi aynı zamanda bir cisim incelemesi sayılabilmektedir. Hobbes’a göre bu cisim incelemesi örneği doğa biliminin, devinimi olan cisimlerin bilimi olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır (Bakırcı, 2008, s.4). Yani aslında dünya da dahil olmak üzere her şey devinim içindeki maddeye denmektedir. Dolayısıyla Hobbes’un bu yaklaşımına göre insan hem kendini koruyan hem de kendi kendini düzene sokan bir mekanizmadır. Buradan hareketle, insanın da diğer bütün varlıklar gibi devinim içinde ve zorunlu işleyen yasaların etkisi altında olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Hobbes, zorunlu işleyen bu yasaları doğa yasaları şeklinde adlandırmaktadır (Kaynak, 2017, s.178-179).

Doğa yasalarında insan güçlü olmak zorundadır. Çünkü Hobbes ‘‘İnsanlar arasındaki doğal eşitlik’’ kavramından bahsetmiştir (Ağırman, 2018, s.116). Bahsettiği eşitlik herkesin her şey üzerinde eşit hakka sahip olduğu (State of Nature) düşüncesini oluşturmuştur (Yiğit, 2020, s.141-149). Her konuda ve her hakka sahip olan insanlar aynı şeyi istediklerinde aralarında mutlaka çekişme yaşanacağı aşikardır. Bu durumda insanın güçlü olması gerekliliği ön plana çıkmıştır. Zira sadece güçlü insan diğer insanlara karşı mücadele verip istediğini elde edebilmiş ve doğal hakkı olanı alabilmiştir. Bu olay zamanla savaş ortamını kaçınılmaz bir hale getirmiş ve herkesi

koru içinde yaşamaya sürüklemiştir. İnsanlar böyle bir ortamda her an her şeyini tehlikede hissetmiş ve amaçlarını gerçekleştirme uğruna birbirlerini yok etmeyi ya da egemenlik altına almaya çalışmışlardır. Bu durum ortaya güvensizlik üzerine kurulmuş bir kaos ortamını çıkarmıştır. Hobbes'a göre bu güvensizlik ortamı savaşa zemin hazırlamaktadır.

İnsanın varlığını sürdürme isteği her daim bir rekabet ortamını doğurmakta ve doğa durumu ile insan arasındaki savaşa neden olmaktadır. Hobbes'a göre bu savaş "herkesin herkesle savaşıdır" şeklinde ifade edilmektedir. (Kılıç, 2015, s.103). Ancak bu savaş, insanların durmaksızın birbirleriyle fiili bir savaş halinde olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü Hobbes'a göre savaş, sadece fiili bir çarpışmayı içermez. İnsanların, savaşın çıkmayacağına dair herhangi bir garantilerinin olmaması ve bu sebepten de her an çıkabilecek bir savaşa hazırlıklı olmaları gerektiği bilinci savaşın doğasında vardır. Yani nasıl ki hava her kötü olduğunda her an aralıksız yağmur yağmıyorsa, savaş halinde de daima bir çatışma söz konusu olmamaktadır (Ağırman, 2018, s.116). Birbirine güven duymayan insanların sürekli savaş halinde olması durumunda arkadaş kavramının oluşamayacağı da açıkça gözlemlenmektedir. Herkesin herkesten korktuğu ve herkesin herkesi potansiyel bir düşman olarak gördüğü bu ortamda karmaşa ve kaos kaçınılmaz son olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan Hobbes, doğa durumunu umutsuz, sürekli bir korku (temelde ölüm korkusu) durumu diye görmektedir (Kılıç, 2015, s.101). Güçlü insanlar zayıf insanlara ait bir şeye göz diktiklerinde bunu güç kullanarak alacakları için zayıf insanlarda oluşan korku durumu insanı umutsuzluğa sürüklemektedir. Ayrıca zayıf olmasına rağmen canı pahasına bile savaşmayı göze alan insan kurnazca güçlü insanı öldürebilmektedir. Dolayısıyla her iki tarafta ölüm korkusu oluşabilmektedir.

Hobbes'a göre doğa durumu tasarısı;

"...herkesin herkese düşman olduğu bir savaş zamanı nelere yol açıyorsa; insanların, kendi güçlerinden ve yaratıcılıklarıyla sağladıkları şeylerden başka güvenceleri olmadan yaşadıkları bir dönem de aynı şeylere yol açar. Böyle bir ortamda, çalışmaya yer yoktur; çünkü çalışmanın karşılığı belirsizdir: ve dolayısıyla toprağın işlenmesine de yer yoktur ne denizcilik ne deniz yoluyla ithal edilebilecek malların kullanılması ne rahat yapılar ne fazla güç gerektiren şeyleri kaldırmak ve taşımak için gereken şeyler ne yeryüzü hakkında bilgi ne zaman hesabı ne sanat ne

yazı ne de toplum vardır. Hepsinden kötüsü, hep şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesi vardır. Ve insan hayatı yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürer...” şeklinde açıklamaktadır (Hobbes, 2016, s.101).

Bu açıklama dikkate alındığında sahip olunan her şeyin her an tehlikede olduğu düşüncesi, insanı çalışmak için mücadele etmesi konusunda geri adım atmaya yöneltmektedir. Birey sahip olduğu şeyler için kendini sürekli rekabet içinde hissedip savaş durumunda bulacaksa, savaşmamak için sahip olmamayı tercih edebilmektedir. Böylece bireyin rekabete gireceği hiçbir şey yoksa güvensiz ve savaşta olma durumu da oluşmayacaktır. Dolayısıyla bu düşünceyle insanlar çalışmaktan ve kolaylıkla sahip olduğu her şeyden uzak durup sorunsuz yaşamayı tercih edeceklerdir. Hobbes doğa durumunu, kargaşanın ve savaş durumunun sürekli olmasa da mutlaka yaşandığı bir durum olarak ele almaktadır (Ağırman, 2018, s.116). Bu tasarıya göre toplumlar savaş ve kaos koşullarında varlığını sürdüremeyecekleri konusunda birleşmektedir. Ağırman (2018), Hobbes’un doğa durumundaki insanların bir çözüme ihtiyaç duyduğunu ifade etmekte ve bunun egemen güç olması gerekliliğine değinmektedir. Hobbes’a göre doğa durumu otoritenin var olmadığı her zaman vardır (Salihpaşaoğlu, 2013, s.829-830). İnsanlara dur diyen bir yönetici, kural, ceza vb. olmadan insanlar doğası gereği durmayıp bencilce daha fazlasını istemektedir. Dolayısıyla Hobbes çözümü otoritenin bir şekilde hayatımıza girmesinde bulmaktadır.

Egemen güç insanların ölüme karşı duydukları şiddetli korkuya bir sığınak bulma arayışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvenli bir ortam arayışıdır. Hobbes doğa durumu varsayımından, aklın ortaya koyduğu belirli kurallarla çıkılabileceğini ifade etmektedir (Yavuz,2014, s.103). Bu akıl kurallarına doğa yasaları demektedir. Doğa yasaları barış içinde yaşamının yolunu göstererek insanları doğa durumundan kurtaracak bir anlaşmayı buldurabilecektir. İnsanlar bazı haklarını egemen güce devrettikleri ve ona sadık oldukları sürece egemen güç barışı sağlamakla yükümlü olmaktadır. Bunun için Hobbes insanın insana ihtiyacı olduğunu da açıkça belirtmektedir çünkü insanı doğa durumundan kurtaran yine aklıyla insan olacaktır (Karaduman, 2020, s.124). “İnsan insanın kurdudur (Homo Homini Lupus)” derken Hobbes ‘un bunu ifade etmek istediği görülmektedir (Karagözoğlu,2014, s.224). Aklıyla doğa yasalarını bulan insan devlete giden yolun temelini oluşturmaktadır. Oluşan düşünce de modern siyaset düşüncesinin ve devletin temelini oluşturmaktadır.

“Devletin amacı, bireysel güvenlidir.” (Aktaran Hodaloğulları Vatansever, 2017) sözüyle insanların güvenliği ve savaş ortamının son bulmasını devlete bağlanmaktadır.

Doğa durumundan devlete giden süreç olması gerektiği düşüncesine sahip olan Hobbes (2016), bir toplum sözleşmesi yapılmasına dikkat çekmektedir. Bu sözleşmeyle insanlar öldürmekten, el koymaktan ve çalmaktan vazgeçip yasaya uymayı kabul etmelidirler. Dolayısıyla toplum sözleşmesini “... doğal haklar, yani insanın doğal özgürlüğü toplum yasalarıyla sınırlanabilir: gerçekte, yasa koymanın amacı bu sınırlamadan başka bir şey değildir. Doğa yasaları toplum yasalarıyla sınırlanmazsa zaten barış ve huzur da olmaz. Hukukun yaratılış nedeni, insanların doğal özgürlüğünü sınırlamaktan başka bir şey değildir...” şeklinde ifade etmektedir (“Hobbes-Leviathan”, 2009). İnsanlar bencil doğaları gereği, kendi huzurları ve güvenlikleri için toplum sözleşmesini onaylamaktadır. Özetlemek gerekirse Hobbes’un doğa durumu, devletin olmadığı bir durumda insanların yaşayabilecekleri olumsuz durumları öngörmek için oluşturduğu mantıklı bir kurgudur (Ağaoğulları ve Köker, 2018, s.193). Kurgulanan doğa durumu yaşanmış gerçek bir geçmişe dayanmamakta, modern siyasetteki devletin nasıl oluştuğunu açıklamaya dair akıllı bir zemin hazırlamaktadır.

Başka bir doğa durumu tasarısı ise John Locke’a aittir ve Locke tasarladığı doğa durumunu: İnsanların başkasının iradesine bağlı olmaksızın “doğa yasasının” sınırları içinde eylemlerini düzenleyebileceklerini sahip olduklarıyla kişilikleri üzerinde uygun olduğunu düşündükleri biçimde tasarrufta bulunabilecekleri yetkin bir özgürlük durumudur. Ayrıca hiç kimsenin diğerinden daha fazla iktidar ve yetkiye sahip olamadığı, bütün iktidar ve yetkinin karşılıklı olduğu bir eşitlik durumu şeklinde ifade etmektedir (Çilingir, 2019, s.36). “Hobbes, insanların “haklarının nereden kaynaklandığını insan doğası düşüncesinden Hareketle temellendirmeye çalışırken, Locke’ta da benzer bir hareket noktası görülmektedir. O da insanın haklarının neler olduğunu ve doğa yasasının ne olduğunu göstermek amacıyla “doğa durumu” denilen düşünceyi göz önüne almaktadır. Deyim yerindeyse, Locke Hobbes’un doğa durumu tasarısını aynen alır ve aynı amaçla kullanır.” (Kılıç, 2015, s.105). Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere devleti oluşturan süreçte doğa durumu tasarıları oluşturulması fikri ortaktır.

Locke'un doğa durumunda insanlar özgür ve eşit halde yaşamaktadır, kimse kimseden üstün sayılmamaktadır. Böyle bir ortamda herkes emeğinin karşılığına sahip olmakta ve kimse emeğini bölüşmek ya da paylaşmak zorunda değildir çünkü herkes için aynı koşullar geçerlidir. Bu durumda "Locke'a göre doğadaki tüm varlıklar Tanrı tarafından insanlara ortaklaşa tahsis edilmiştir. Ancak, insanların kendi varlıkları üzerindeki mülkiyetleri mutlaklıdır. Bir başka ifadeyle, her birey kendi bedeninin ve emeğinin sahibi olmaktadır" (Fındık, 2015, s35). Bu sebeple doğa durumundaki tüm insanlar kendinden sorumlu ve kendi mülkiyetlerini korumakla yükümlü olmaktadır. Diğer insanlara karışma hakkı kimsede yoktur çünkü herkes eşittir, üstünlük ve hiyerarşi bulunmamaktadır. Aynı zamanda insanların kazanarak çabalarıyla elde ettikleri mülkiyet konusunda doğa durumunda " mülkiyet sahiplenilen şey değil, bir şeye sahip olma hakkı anlamına gelir" (Ağaoğulları, Zabcı ve Ergün, 2009, s.175) düşüncesiyle Locke yaşadığın çağın izlerini taşımaktadır. Çünkü Locke'un mülkiyet hakkı üzerinde bu kadar önemle durmasının temelinde genellikle İngiliz İç Savaşı'nın nedenleri sıralanmaktadır (Fındık, 2015, s37).

Düşünürlerde diğer insanlar gibi yaşadıkları dönemin özelliklerine göre fikirlerini şekillendirmektedir. Bu olayda Locke'u etkileyen savaş zamanı yerinden edilip mülkiyetine zarar verilmesi ihtimali yüksektir. Karakaş, Locke'a göre doğa durumunda insanların akla ve ahlaki yükümlülüklerle göre hareket ettiğini belirtir. Ancak aklını doğru bir biçimde kullanmayan ve istekleri doğrultusunda eyleyen kişi ya da kişilerin yarattığı tehdit, doğa durumundan sivil topluma geçişin nedeni olmaktadır (Karakaş, 2019, s.260-269). Yine Karakaş (2019)'a göre Locke doğa durumunu barışla özdeşleştirse de bu gibi genel yapıyı değiştirmeye tehditler dahi güven arayışını zorunlu kılmaktadır. Savaş durumuna neden olabilecek bu tehditler doğa yasasının birey olarak uygulayıcıları olan insanlığın, aynı yasaya dayanan bir anlaşmayla toplumsal yaşama geçmelerini gerektirmektedir. Genel olarak barışçıl bir yapıya sahip doğa durumunu bozabilecek insan ve güçler mevcut bulunmaktadır. Bu güçlere karşı sınır getirebilecek bir sözleşmenin olması şarttır. Tam anlamıyla özgür olan birey, diğer bireyleri rahatsız edebilme özgürlüğünü de taşımaktadır. Özgür davranışların sonucu diğer insanlara zarar verebilmektedir. Bu sebeple Locke, ortak bir şekilde kabul edilen sözleşmenin sorunları çözeceğine inanmaktadır.

Doğa yasası kavramı Locke için hem doğa durumunun hem de toplum durumunun yasası şeklinde ifade edilmektedir (Bakırcı, 2008, s.12). Herkesi etkileyen

ve insanların haklarını korumaya yönelik özelliklerden oluşmaktadır. Tüm insanların sahip olduğu bu hakların korunması hem insanların yapısal özelliklerine uygun bir yaşam sürmesinin sağlanması için hem de insanın diğer bir insan otoritesi altına girmesini engelleyerek kendisini koruması için öneme sahip olmaktadır.

Son olarak Jean-Jacques Rousseau doğa durumunu: Bizim kendi varlığımızı korumak için gösterdiğimiz özenin başkalarına en az zarar verdiği durum olduğu için barışa ve insan türüne en elverişli olan durum olarak açıklamaktadır (Ağırman, 2018, s.118). Kendi ihtiyaçlarını karşılamakla uğraşan insan etrafına zarar vermeye vakit bulamayacak kadar meşgul olmaktadır. Kendi ihtiyaçlarını karşılarken verdiği uğraş sayesinde sürekli dinç ve sportif olan insan, doğada gayet sağlıklı hal sürmektedir. Dolayısıyla doğa durumunda insan mutlu sayılmaktadır. Mutluluk sağlığa bağlanınca ve Rousseau 'da insanın en sağlıklı ve çevik olduğu durumu, doğa durumu olarak algılayınca, böyle bir düşünceye varması yadırganmamalıdır (Şimşek, 2007, s.1-77).

Rousseau'nun doğa halindeki insanı; özgür, hiçbir bağımlılığı olmayan, kendi kendine yeten, günü gününe yaşayan; yalnız, aile ve toplumsal bağları olmayan; doğanın verdikleriyle geçinip yetinen ve doğada olmayanı aramayan, sağlıklı, gülbüz, bütün toplumsal bağlılık ve hastalıklardan uzak, kendisi ve doğasıyla barışık, akıldan çok duyguları ve güdüleriyle hareket eden insandır (Kıran, 1995, s.1-54). Böyle bir insanın düşmanca davranması beklenmemektedir. İnsan kendi halinde yaşamaktadır ve insan zayıftır, çevreden gelen tehlikelerden korkmaktadır. Korkuları insanı her zaman tedbirli olmaya mecbur bırakmaktadır. Bu tedbirler tıpkı hayvanlarda olan tepkilere benzemektedir. Kendini doğada koruyan her hayvan gibi insanında kendini korumaya ihtiyacı vardır ve bunu içgüdüsel olarak yapmaktadır. Etrafindan zarar gelmedikçe insan zarar vermekten kaçınmakta kendi işleriyle oyalanmaktadır.

Doğa durumunda ki insan Rousseau'ya göre hayvanla kısmen eş değer tutulmaktadır. Sadece iki özellik sayesinde hayvandan ayrılmakta ve bu özellikleri sırasıyla: "Birincisi hayvanların doğa yasalarına içgüdüleriyle uymalarına karşılık, insanın o ya da bu davranışı seçebilme yeteneğine sahip olması, ikincisi evrim gösterme yeteneğine sahip bulunmasıdır " şeklinde ifade etmektedir (aktaran Fındık, 2015). Bu iki özellik sayesinde insan zamanla bilim ve sanatta ilerleyerek toplum olma yönünde ilerleme göstermektedir.

Rousseau'ya göre, bilim, sanat, teknik gibi alanlardaki ilerlemeler, insanın doğasının tanımlanmasını iyice güçleştirmektedir. Dolayısıyla insanın uygarlaşması, doğal halinden uzaklaşmasına neden olmaktadır (İşler, 2019, s.39). Doğal halinden uzaklaşan insan yeni tehlikelerle yüzleşmek zorunda kalmaktadır. Şimşek'e (2007) göre Rousseau, doğa durumundaki insanın kendi geçimini sağlarken uğrayacağı kazalarla alabileceği yaralar ve ihtiyarlık durumu dışında hemen hemen hastalık tanımayacağına inandığı düşüncesine sahiptir (Şimşek, 2007, s.29).

Rousseau (2001): “Bilimlerimiz ve sanatlarımız ilerledikçe ruhumuz bozulmuştur. Bu yalnız bizim devrimize ait bir felaket midir, diyeceksiniz. Hayır, efendiler; insanda boş büyülenmenin doğurduğu fenalıklar, yeryüzü kadar eskidir. Nasıl Okyanus sularının alçalıp yükselmesi gece bizi aydınlatan yıldızların düzenli etkisine bağlı ise, namus ve ahlakın akıbeti de bilim ve sanatların gelişimine bağlıdır. Onların ışıkları ufukumuzda yükseldikçe, erdemini kaybettiği görülmüş ve aynı olay her devirde ve her yerde vaki olmuştur” (Rousseau, 2001, s.11-47) sözü ile teknoloji ve sanatın gelişimiyle doğal dengenin bozulacağına dair inancını göstermektedir. Doğa durumundaki insanın, namus ve ahlakının en üst düzeyde olduğunu bu sözlerden anlaşılmaktadır. Bu durumu ancak sanat ve teknolojinin ilerlemesinin bozacağı böylece insan için felaket olacağını açıkça ifade etmektedir. İnsan ahlakına, namusuna ve erdemine gelen bu felaketin sadece bir devirde değil her devirde sanat ve bilim gelişmesi öncülüğünde gözlenmesi mümkündür. Çünkü doğa halindeki insan kendi işleriyle uğraşmakta ve diğer uğraşlara zaman bulamamaktadır.

Doğa halindeki “vahşi” insanlar, sürekli geleceği düşünerek daha fazla güç elde etmeye çalışan, bu nedenle birbirinin kurdu olan bencil varlıklar değildir. İstekleri sınırlı olan ve merhamet duygusuna sahip olan bu insanlar arasında savaş da yoktur (Göze, 2000, s.193-194).

Savaş, insan bilimde ve sanatta ilerledikçe karşımıza çıkmaktadır. Bilim ve sanatla sahip olunan şeyler artmakta ve insan sahip olduğu şeyleri kaybetme korkusuyla yüzleşmektedir. Bu yüzleşme duygusu insanı duyarsızlaştırmıştır. Dolayısıyla insan merhametsizce davranmaya sürüklenmiştir. Özünde ise insanın fenalık yapmayan ve barışçıl bir varlık olduğu aşikardır.

“İnsan içten gelen acıma dürtüsüne karşı koymadıkça başka bir insana hatta duyarlı herhangi bir varlığa asla fenalık yapamaz; Rousseau bunun istisnasının kendi

varlığının korunması söz konusu olduğu zaman kendini tercih etmesini gösterir. İnsanın akıllı varlık olmasından çok duyarlı yani hissedilen bir varlık olmasının daha önemli olduğunu söyleyen Rousseau, aslında insan hemcinslerine hiçbir fenalık yapmamak zorundaysa, bu, onların akıllı varlıklar olmalarından çok duyarlı varlıklar olmalarından ileri gelir demektedir” (Senemoğlu, 2017, s.212). Çünkü akıllı insandan ziyade duyarlı merhametli insan karşısındakini düşünüp ona zarar vermekten çekinmektedir. Duyarlı olmak için akla ihtiyaç olmadığını hayvanlarında içgüdüsel şekilde hareket ettikleri örneklerden gözlemlemekteyiz. Tıpkı aslanın yaralı bir ceylan yavrusunu yemeyip beslediği gibi. Doğa durumundaki insan duyarlı, iyi ve özgürdür.

“Rousseau doğa durumundaki insanı özgür, doğa durumunu da insanlar arasındaki eşitliğin ortamı olarak görür.” (Fındık, 2015, s.4-81) İnsan özgürdür çünkü yapmak zorunda olduğu hiçbir kural bulunmamaktadır. Kendi halinde yaşar ve kimse kimseden üstün değildir. Fakat modern dünyada yani günümüzde öyle değildir. Değişen hayat şartları, küreselleşme etkisi, ekonomik ve sosyal sebepler dolayısıyla statüler oluşmaktadır. Bu sebeple Rousseau, “İnsan özgür doğar, fakat her yerde zincire vurulmuştur” (Rousseau, 2015, s.4) diyerek insanın ilkel halinden modern dünyaya geçişin tasvirini yapmaktadır.

Rousseau’ya (2001) göre; toplumun temellerini incelemiş olan filozoflar hep uygarlık öncesi tabiat haline kadar gitmek gereğini duymuş, ama hiçbiri oraya ulaşamamıştır; hepsi de ihtiyaç, aç gözlülük, baskı, istek ve gururdan aralıksız söz ederken, toplumda edinmiş oldukları fikirleri uygarlık öncesi tabiat haline aktarmışlardır (Rousseau, 2001, s.84). Vahşet halindeki insandan söz açmışlar fakat uygar insanı anlatmışlardır. Rousseau bu sözleriyle kendinden önceki düşünürleri eleştirmiştir. Ve yine bu düşüncesiyle doğa durumunu en saf halde ele almayı hedeflediği görülmektedir. İnsanı bencillikle suçlamaktansa onun içgüdüleriyle hareket ettiğini ele alma fikrini benimsemiştir. Diğer düşünürlerde olduğu gibi Rousseau’nun da doğa tasarısı gerçek değildir. Bu sebeple Rousseau (2001) doğa tasarımının gerçek olmadığını: “Artık var olmayan, belki hiçbir zaman var olmamış ve olasılıkla hiçbir zaman var olmayacak olan, bununla birlikte şimdiki durumumuzu gereğince anlayabilmemiz için, hakkında doğru dürüst bilgi edinmemizin hiç de gerekli olmadığı bir durum” sözleriyle ifade etmektedir. Doğa durumu tasarımının yegâne sebebi, insanların güvenliklerini düşünerek bir anlaşmaya varma amaçlarıdır.

Fındık'ın (2015): ‘‘Rousseau’ya göre toplum durumuna geçişin bu ilk aşaması, insanlık tarihi için bir Altın Çağı’dır. Bu dönem, insanlık tarihinin en mutlu dönemidir. Çünkü birbirinden bağımsız, aileler halinde yaşayan insanlar, ihtiyaçları kısıtlı olduğundan bunları başkalarına bağımlı olmadan karşılayabilmektedirler. İnsanlar arası ilişkiler henüz bağımlılık ilişkilerine dönüşmediğinden insanlar özgürdür. Altın Çağı’nın sona ermesi, özel mülkiyetin ortaya çıkışı ile olur’’ (Fındık, 2015, s47) şeklindeki ifadeleri toplum anlaşmasından sonra ilk aşamadır.

Sonuç olarak üç düşünür açısından bakıldığında da doğa durumu karşımıza tasarı/varsayım olarak çıkmaktadır. Bu tasarılar düşünürlerin özel hayatlarıyla şekillenmiş ve farklı özelliklerde bize sunulmuştur. Hobbes’a göre doğa durumunda bencil ve savaşçı olan insan Locke’a göre barışçıl, iyi karakterli ve özgürdür. Rousseau, Locke ve Hobbes’u eleştirip modern insanın kötü yönlerini doğa durumuna yansıtmişler diyerek aslında doğa durumundaki insanın en saf halinde bulunduğunu ve en zararsız olduğu kavramına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla doğa durumu bir varsayım ve olmayan bir geçmiştir. Örnekleri bulunmamaktadır. Felsefi açıdan ele alındığından örnek aranmamaktadır. Böyle bir tasarım, devletin alt yapısını oluşturmak ve ona zemin hazırlayan bir ortam sunmak için oluşturulmuştur. Kısaca devlet oluşturulmadan önce insanların sosyal bir sözleşme imzalaması konusunda üç düşünürün de hemfikir olduğu görülmektedir.

1.1.2. Toplum Sözleşmesi Tartışmaları

Toplum sözleşmesi tartışmaları ilk çağlardan beri merak uyandıran insan doğası, felsefenin ve diğer disiplinlerin inceleme konusu haline gelmiştir. İnsanın nihai hedefi, başta yaşam hakkı olmak üzere mülkiyet ve ifade özgürlüğüne kadar pek çok hak ve özgürlüğünün güvence altına alınmasıdır. Bu ise ancak toplum sözleşmesi ile mümkün olabilmektedir. Dünya nüfusunun artışı, aydınlanma ve bilimselliğin ön plana çıkışı ile beraber devletler ve devletlerarası ilişkilerde de benzer şekilde hakların güvence altına alınma durumu söz konusu olmuştur.

Tüm bu güvence altına alma isteği, insan mutluluğu için verilen çabadır. Devlet denilen tüzel varlığın kendisi, dinler ve akla gelebilecek tüm sosyal, siyasal örgütlenmeler insanın mutluluğu için araçtır. Bu mutluluğun kalıcılaşması hakların güvence altına alınmasıyla ilgili düşünme biçimleri ve pratikler toplum sözleşmesi teorileri ile hayat bulmuştur. Bu nedenle toplum sözleşmesi teorilerininin 17. Ve 18.

yy'deki gelişim evresi göz önünde bulundurulduğunda bireyin haklarının öne çıktığı ve devletin araçsallaştığı bir akış görülmektedir. Bu akış ise doğa durumu tasarılarına sahip düşünürler tarafından desteklenmektedir.

İlk olarak ele alınan doğa durumu düşünürü Hobbes'a göre savaş ortamından çıkıp" güvenliğin sağlanabilmesinin koşulu toplumsal sözleşme ile kurulabilecek bir egemen gücün oluşturulmasıdır" (Hodaloğullari Vatansever, 2017, s.409). Bu egemen devlettir ve Hobbes devletin mutlak monarşi özelliklerini taşımasından yana tavır takınmaktadır. "Kılıcın zoru olmadıkça ahitler sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez..." (Hobbes, 2016, s.133) sözüyle insanların korktukları bir egemen güç altında ancak sözlerinde durduklarına dikkat çekmek istemektedir. Bu nedenle Hobbes yasaları, zihninde oluşturduğu üstün özelliklere sahip Tevrat'taki deniz canavarına benzeterek 'Leviathan'ın oluşturduğuna ve onun egemen olduğuna inanmaktadır.

Hobbes (2016): "... herkesin herkesle yaptığı bir ahit yoluyla, hepsinin bir ve aynı kişilikte gerçekten birleşmeleridir. Bu yapıldığında, tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk, bir devlet, Latince civitas, olarak adlandırılır". Yazdığı kitabına yine bu adı vermiştir. Leviathan yasalara uymaz sadece insanların uymalarını istemektedir. İnsanlar korkudan onun yasalarına uymak zorunda kalmaktadırlar. Sınırlanamaz ve sorgulanamaz bir güce sahip olan egemen, devleti kurar ve bu güçler ona bunun sonucu verilmektedir. Güçleri olan egemenin görevleri de vardır. Egemenin görevlerini Hobbes "iyiliğinin sağlanması ister monark olsun ister bir meclis, egemenin görevi, kendisine egemenlik gücünün veriliş amacında, yani halkın güvenliğinin sağlanmasında yatar; egemen, bu göreve doğa yasalarıyla bağlıdır ve bunun hesabını, doğa yasasını yaratan Tanrı'ya sadece ona vermekle yükümlüdür. Güvenlikle burada kastedilen, sadece koruma değil; aynı zamanda her insanın meşru emeğiyle, devlete tehlike veya zarar gelmeksizin elde edeceği, hayatın bütün konforlarıdır. " (Hobbes, 2016, s.249) şeklinde aktarmıştır. İnsanlar sözleşmeyle egemene haklarını verirken ondan iki beklentide bulunurlar. Bunlar: güvenlik ve toplumun iyiliğini oluşturmaktır. Böylece toplumdaki kargaşa ve kaos ortamı son bulur.

İkinci olarak ele alınan doğa durumu düşünürü Locke'a göre, toplum sözleşmesiyle bireysel özgürlük güvence altına alınmaktadır (Fabre, 2018, s.129).

“Toplumsal sözleşmesinin veya iktidarın asli görevi doğa durumundaki aksaklıkları ve sapmaları ortadan kaldırmak, böylece de mülkiyeti teminat altına almaktır. Sivil iktidarın kurulması aynı zamanda bir devletin varlık kazanması demektir. Zira devlet, sivil çıkarları temin etmek, korumak ve geliştirmek için vardır. Bu çıkarlar başta hayat hakkı, özgürlük ve mülkiyetle ilgilidir. Doğa durumundan toplum durumuna geçiş kuru bir sözleşme akdetmeyle gerçekleşmez, asıl önemli olan insanların kendi rızalarıyla teşkil ettikleri siyasi bir otoriteye tabi olup birlikte yaşamaya karar kılmalarıdır. İnsanın doğal özgürlüğü yeryüzündeki herhangi bir üstün güçten bağımsızdır. Zira herkesi zorlayan bir doğa yasası olduğuna göre, insanın toplumdaki özgürlüğü herhangi bir yasama erkinin egemenliği altında değil, fakat kendi rızasıyla tabi olduğu meşru iktidarın egemenliği altında gerçekleşir.” (Çilingir, 2019, s.40) sözleriyle de insanın doğuştan var olan özgürlük hakkına dikkat çekip bu hakları devamında koruma altına almak isteyen Locke egemenliğin liberal ortamda gerçekleşeceğine inanmaktadır.

Egemen, insanların özgürlük, hayat hakkı ve mülkiyetini koruyamazsa ve elde ettiği hakların aksine bir davranışta bulunursa sonuçlarına katlanmak zorundadır. Bu gibi durumda insanlar toplum sözleşmesi yaptıkları gibi yine aralarında sözleşme yaparak egemeni saf dışı bırakabilme hakkına sahiptir. Locke bu aşamada bireylerin, tıpkı çocukların babalarına tabi olmaya duydukları gereksinim gibi, kendi iyilikleri için bir monarka tamamen tabi (subjected) olmalarını savunanlara dolaysız olarak karşı çıkmaktadır (Fabre, 2018, s.129).

Son olarak ele alınan doğa durumu düşünürü Rousseau ise “sözleşme ile insanlar iradelerini birleştirmişler ve kendilerini bütün hakları ile birlikte topluluğa devretmişlerdir. Bunun sonucunda ortaya genel irade çıkmıştır. Genel irade, kişisel iradenin üstünde, onlardan ayrı, kendine özgü varlığı olan kolektif bir iradedir. Toplumda üstün iktidar, yani egemenlik de bu kolektif iradeye aittir” (Fındık, 2015, s.76) şeklinde genel iradeyi açıklamaktadır. Bu açıklamasıyla devletin egemenliğinin diğer düşünürler gibi sözleşmeye bağlı olduğunu savunmaktadır. Diğerlerinden farklı olarak Rousseau (2015) devleti: “Üyelerin her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulunmalı ki orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun.” (Rousseau, 2015, s.26.) şeklinde ifade etmektedir. Böylece Rousseau’nun mutlak

demokrasinin savunucusu olarak insanların özgür kalmasından ve çoğunluğun iradesinden yana olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, toplumsal sözleşme geleneği devlet otoritesi ve politik yükümlülük konusunda zengin ve incelikli bir düşünce ve meşruiyet sunmaktadır. Merkezinde ise bireylerin özgür ve eşit oldukları ve meşru iktidarın (authority) nihai kaynağı oldukları yer almaktadır (Fabre, 2018, s.132). Üç düşünürün toplum sözleşmesine ve ondan beklentisine baktığımızda her birinin kendi yaşadığı hayattan ve çağdan etkilendiği açıkça gözlemlenmektedir. Günümüze siyaset tarihine bakıldığında üçünün düşüncelerinin de katkısının büyük olduğu görülmektedir. Fakat üç düşünürün de düşüncelerinde eksi ve artıları bulunmaktadır. Hobbes, tüm egemenliği bir çatıda toplayıp bir insana bunu atfederek ileride diktatörlüğe dönebilecek bir düşünceye sahiptir. Locke ise devleti şirket gibi görerek özgürlüklere daha çok değer vermekte ve bireyi devletten üstün tutmaktadır. Rousseau ise çoğulcu bir demokrasinin çoğulcu diktasına dönüşebileceğini ön görememektedir. Tüm bu olumsuzluklara baktığımızda orta yolu bulan ve riski en aza indiren bir siyaset sözleşmesi en iyisi olacaktır. Bu sebeple modern dönemde tüm bu düşüncelerin zamanla toplumu nasıl etkilediği ve toplumun ne yönde evrildiği incelenmiştir.

1.2. Modern Dünyada İnsan ve Toplum

Modern dünyada insan ve toplumdan bahsederken Modernleşme kuramından bahsedilmektedir. Modernleşme kuramı, II. Dünya Savaşı sonrasında Batı'da yeni siyasi ve ekonomik gelişmelerin yarattığı ihtiyaçlara karşılık olarak Batılı sosyal bilimcilerce ortaya atılmıştır. Kuram, bu gelişme ve ihtiyaçlar çerçevesinde, Batı'nın kendi dışında kalan Batı-dışı toplumlara bakışını yansıtmaktadır (Coşkun, 1989, s.289). Modernleşme kuramının temelinde genelde Batı'ya benzeme, özelde ise Amerika'nın model alınmasıyla tüm dünya toplumlarının modernleşeceği varsayımı bulunmaktadır. Weber'e göre doğu toplumlarının yapması gereken Batılı olmayı başarabilmektir (Weber, 2013, s.22). Latince 'Moda'dan gelen 'modernus', 'hemen şimdi' anlamına gelmektedir ki bu durumda modernleşme 'şimdiyi yakalama çabası' içindeki değişimleri bünyesinde barındırmaktadır (Kızılçelik, 1994, s.87). Şimdinin Batı dünyasına Batı'nın dışında kalanlarını adapte etmek için kullanılmış bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernleşme, günlük hayatın tek düzeleşmesi, dini inançlara ve değerlere olan bağlılığın zayıflaması, yaşayış biçimlerinin evrenselleşmesi, kentleşmenin üst düzeye çıkması, hayatın her alanında bilim ve

tekniğin yerleşmesi, kapitalizmin etkisinin ekonomik hayat üzerinde sürekli devam etmesi süreci olarak ifade edilmektedir (Batu ve Tos, 2017, s.993). Bu durum modernleşmenin, hayatın her anında ve her alanında gözlemlenmesine olanak sağlamaktadır.

Modern toplum türü özünde durağan ve muhafazakâr özellik taşımaktadır. Bu sebeple geleneksel toplumun karşısında yer almaktadır. Geleneksel toplumlar üretim tarzına bağlı toplumlardan oluşurken, modern toplum bilimselliğe teknolojiye ve sanayiye önem vermektedir. Ayrıca diğer toplum modellerinden farklı olarak modernlik, tüm yeryüzüne yayılma eğilimindedir. Toplumsal değişim sürecini kapsayan bu süreç Batılı olmayan tüm toplumları kapsamakta, o toplumları kalkınma adı altında Batı'ya benzemeyi ve her açıdan Batı'yı örnek almaları gerekliliğini sunmaktadır. Modernleşme, sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan büyük bir toplumsal değişim süreci olarak, toplumsal yapıyı oluşturan kurumlarda (aile, din, etnik kimlik, cemaat, mülkiyet, ekonomi, toplumsal statüler) toplumsal ilişkileri etkileyecek düzeyde dönüşümlere sebep olmuştur. Bu dönüşüm beraberinde zıtlıklardan ve çatışmalardan oluşan farklılıkları da getirmiştir (Aydın, 2018, s.50). Dolayısıyla öncelikle geleneksel toplum düzeninden çıkıp bilimin ilerlediği ve sürekli gelişim içinde olan bir topluma evrilmeyi gerektiren bu sistem, sonrasında ulus-devlet modelini gündeme taşıyıp geleneksel toplumdan kopuşu ve yeni yayılma eğilimi sunmaktadır.

Modernliğin yayılma eğilimi, geliştirmiş olduğu kapitalist ekonominin sürekli büyümeyi gerektirmesinden ve sürekli yeni aktörlerin üretim ve tüketim süreçlerine dahil edilmesinin zorunlu hale gelmesinden, kaynaklanmaktadır (Özkan ve Parlador, 2014, s.838). Zamanla ekonomide, tarımda, eğitimde ve toplumda ülkelerin refah seviyelerini yükseltme çabaları buna örnek verilebilmektedir. Teknoloji ilerleyip refah düzeyi yükseldiğinde ise insanlar tüketici toplumlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Çınar ve Çubukçu, 2010, s.279). Bilgili ve ekonomik refaha düşkün insan grupları, sürekli değişim ve gelişimle her alanda iç içedir. Dinamik ve yenilikçi bu toplumlar, Batı'yı örnek alarak kalkınma adı altında gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlara sebebiyet verip farklılıkların çoğalmasında katkıda bulunmuşlardır.

Modernleşme kuramının gündeme gelmesi aslında Amerikalı sosyal bilimcilerin kalkınma problemini daha geniş çaplı bir sorun olarak algılamaya

başlamaları ile birlikte mümkün olmuştur. Önceleri siyasal gelişme ile İktisadi gelişmenin birlikte az gelişmişliği ortadan kaldırıp siyasal istikrarı ve ekonomik gelirin büyümesini doğuracağı düşünülüyorken, kısa bir zaman içerisinde daha geniş çaplı ve toplumsal alanın bütün mekanizmalarının gelişmeye hazır hale gelmesine izin verecek bir kalkınma projesinin öngörülmesi gerektiği görüşü yaygınlık kazanmıştır (Altun, 2000, s,162). Bu nedenle modernleşmenin doğduğu mekân olan Kuzey Avrupa'dan, hızla tüm dünyaya yayılıp kalkınma adı altında ekonomik açıdan gelişmemiş ülkelere baskı ile uygulanıp daha sonrasında her alana yayıldığı görülmektedir. Tıpkı ülkeler de olduğu gibi bireyler açısından da modernleşme yenilikler getirmektedir.

Birey açısından Modern toplum ele alındığında, bireyler arası bağımlılığın en yüksek seviyede olduğu toplum niteliği taşıdığı görülmektedir. Bu toplum modelinde bireylerin oldukça özgür olduğu da dikkat çekmektedir. Birey kendi hayatıyla ilgili meslek, değer, eşya ve etkinlik vb. alanlar açısından birden fazla seçenekten doğru olanı seçme şansı bulunmaktadır. Bu seçimleri yaparken birey, Modern toplumda, ihtiyaçlarının karşılanması bağlamında başka bireylerin mal ve hizmetlerine en yüksek ölçüde bağımlı olmaktadır. Bu karşılıklı bağımlılık bireyleri birleştirmemiş, aralarındaki farklılıkları daha da artıracak düzeyde ilerlemiştir. Seçme şansı çok gibi gözükken bireyler aile içinde dahi yalnızlaşmaya başlamışlardır. Bireyselleşmenin ve rasyonelleşmenin yükselen değer oluşu ve sosyal ilişkilerin elektronik ortamlara yoğun bir şekilde taşınması, yabancılaşma ve yalnızlığı ortaya çıkarmaktadır. Makine bağımlı modern kent yaşamı, fiziksel ve ruhsal sağlığı tehdit etmektedir (Şentürk, 2015, s.735).

Bireyin karşılaştığı sorunlar meydana çıktığında, birey kendini çoğu şeyden soyutlayıp karamsar bir ruh haline bürünmektedir. Yeniliklerin ve teknolojinin getirdiği riskler, küresel ısınma, çevre kirliliği vb. önemli olayların insanlar üzerindeki etkileri güvensizliğe ve kaygıya sebep olmaktadır. İnsanlar çoğu şeyden hızla hevesini alıp mutluluk kavramını kaybedecek düzeye ulaşmışlardır. Kaygı ve riskler, gelecek endişesi, yalnızlık, sanal dünyanın gösterişleri ve daha sayabileceğimiz çoğu sebepten dolayı bireyler içine kapanıp topluma ve kendine yabancılaşmaktadır. 'Çünkü modern dünya insanı değiştiremeyeceği her şeyi sabitlemek istemiş, bunu başaramayacağını anladığında kendini unutmak istemiştir. Değişime yetişmek için saf benliğini ve özünü unutmıştır. Doğuştan kendisine bahşedilen kalıbın dışına çıkınca, hiçbir parçayı boşluğa uyduramamıştır. Boşluğun herhangi bir günde, herhangi bir zamanda çıkarılıp

atılan o öze uyduğunu anladığı gün mutluluğa kucak açacağını anlayamamıştır. Günümüz modern dünya insanı işine, okuluna koşuşturur. Günlük rutinine sadık bir köle gibi bağımlıdır. Değişime adapte olmak zaten topluma yüzyıllardır zor gelir. Bir de bunu, her günü aynı geçen insana kabullendirmek pek zordur. Ama herkes değişirken, değişemediğini fark ettiği an hissettiği yalnızlığı tarif etmek imkânsızdır” (Ergin, 2011).

“Modernizmde insanın fitratı gereği toplumsal varlık oluşunun öğeleri yerini sistemsel kurallara bırakmıştır. Bir insanın diğer bir insanla ilişkisi sistemin öngördüğü biçimde gerçekleşmektedir” (Subaşı, 2019, s.68). Böyle bir ortamda insan geleneksel toplumdaki en belirgin özelliği olan toplumdaki yerini dahi modernizmin isteğine göre kurar hale gelmektedir. Kararlarını dahi modernizmin seçimleri arasında gerçekleştirip özgürlüğünde oldukça vazgeçmiş halde yaşamına devam etmektedir. “Modern toplum kavramının içinin doldurduğu modern insan; yeniliklere açık, yenilikçi, yalnız kendi çevresindeki değil diğer ve geniş bir çerçevede sorun ve konularla ilgili, geçmişten çok geleceğe dönük, planlayan ve örgütleyen, dünyanın tahmin edilebilir olduğuna inanmaktadır” (Demir, Sesli ve Yılmaz, 2008, s.79). Bu inancı zamanla yalnızlığa, kaygıya, güvensizliğe ve en önemlisi mutsuzluğa dönüşmektedir. Bu düşünce ile farklı yollar arayan insanlar modernizmin sonrası için arayışlara girişmişlerdir.

1.3. Post-Modernizm’i Tartışmak

Post-modernizmi tartışmak ilk olarak “Post-modern” deyiminin kullanım alanı olarak tartışılmaktadır. Bu terim, edebiyat, mimarlık, resim, müzik, dans, moda, psikoanaliz, teoloji, tarih, felsefe gibi farklı alanlarda kullanılmaktadır. Aralarında net bir tanımlama yoktur. Aynı zamanda rasyonalizm, kapitalizm, pozitivizm, liberalizm, modernizm gibi tüm kavramların karşısındadır. Post-modernizm terimi ilk defa Arnold Toynbee tarafından 1939’da yayınlanan “A Study of History” adlı eserinde kullanılmıştır. Toynbee’e göre, modern dönem 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar süregelmiş ve I. Dünya Savaşı ile sona ermiştir. Bundan sonraki dönem ise post-modern bir çağ olarak tanımlanmaktadır (Demirel, 2014, s.171). II. Dünya Savaşı’ndan sonra, edebiyat, mimari ve plastik sanatlarda ortaya çıkmaktadır. Post-modernizm ile ilgili yayınların, araştırmaların en yoğun olduğu dönem 1980’ler olarak bilinmektedir (Hatipler, 2017, s.34). Literatüre geçmesi, İngiliz tarihçi Arnold Joseph Toynbee’nin post-modernizm kelimesini 1974 yılında eserinde kullanması ile olmaktadır. Arnold Joseph Toynbee, Batı’nın İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemini

“Post-modern” olarak tanımlanmaktadır (Hatıplı, 2017, s.34-35). Fukuyama ve Baudrillard gibi isimler Post-modernizmi tarihin sonunu ilan eden akım olarak görmektedir (Yıldız, 2015, s.1-2).

Post-modernizm, sanayi sonrası toplumunun bütün kargaşa ve belirsizliğini üzerinde taşıyan bir hareket olarak tanımlanabilmektedir. Aynı zamanda yaş, cinsiyet ve etnik grubun özelliklerine bakılmaksızın tüketim, ortak bir kimlik göstergesi haline gelmektedir. “Post-modernizm sözcüğünü felsefe alanında ilk olarak Jean-François Lyotard kullanmıştır ve Jean-François Lyotard 1979’da kaleme aldığı Postmodern Durum adlı eserinde modern fikirlerin Moda dışı olduğunu, doğruların tek bir kullanımının olmadığını, üst-anlatıya karşı şüpheci bir yaklaşım olması gerektiği, hatta bütün kesin doğrulara kuşkuyla yaklaşılması gerektiğini vurgulamıştır” (Lyotard, 1994, s.68-119). Böylece felsefede post-modernizme öncülük etmiştir. Lyotard’a göre post-modernizm, modernliğin geldiği en uç nokta olmaktadır.

Post-modernizm’in öncülerinden Baudrillard’a göre ise modern sonrası dönemin belirgin özelliği o güne kadar olan dönemlerdeki anlayışların dışına çıkılmasıdır. Modern sonrasında hiçbir şeyin aslının olmadığını, kopyanın da kopyası olduğu bir dünyada simülakralar dünyasında yaşamakta olduğumuzu belirtmektedir. Yaşadığımız dünya, gerçeğin yerini almış modeller yani simülasyon dünyasıdır (Baudrillard, 2005, s.12- 14) şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca J. F. Lyotard ve J. Baudrillard’a göre post-modernizm bilimsellikten benzetime, emekten bilgiye geçiştir. Bu düşünceleriyle toplumun üretimden tüketime geçiş sürecinde teknoloji ve bilginin yerini üstün tutmaktadırlar.

Teknoloji açısından Post-modernizmin büyüyen etkisini hissetmede iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişimin yeri önemlidir. İletişim teknolojilerindeki gelişimle birlikte bireyselleşme artmış ve tüm bireylerin yaşamları dokunulabilir, müdahale edilebilir hale gelmiştir. Bu durum da dönemin temelini oluşturmaktadır (Batu ve Tos, 2017, s.1016). Zira toplumlarda bireyci olmayı ve çoğulculuğu savunan “post-modernist düşünce, modernizmin bilim alanında bütün büyük gelişmelere rağmen dünyayı cehenneme dönüştürdüğü tezine dayanmaktadır. Tespit anlamında son derece başarılı olan bu düşünce, ne yazık ki modernizmin yerine neyi koyacağını henüz ifade edememiştir (Hatıplı, 2019, s.416).

Modernizmin dünyayı sarsacak kötü gelişmelere sebebiyet verdiği açıkça gözükse de modernizm sonrası post-modern dönemde onun yerini alacak bir tez ortaya atılamamış göreceli tanımlara yer verilmiştir. “Postmodernizm; insanları çeşitli şekillerde sürekli tüketime yönlendirmiş, insanlar da büyük bir hızla ve büyük bir haz duyarak daha çok tüketmiş ya da tüketmek istemiştir” (Hatipler, 2019, s.420). Üretimden hızla ayaklarını çekip tüketebilecekleri her şeyi hızla elde etmek için çalışmaya yönelmişlerdir. “Post-modern dönemle birlikte, üretim kültüründen tüketim kültürüne, ürün kültüründen marka ve imaj kültürüne, fonksiyonel tüketimden sembolik tüketime geçişin gerçekleşmiş olduğu durumu kapsamaktadır” (Sarı, 2019, s.561). Tüketim kültüründe özellikle avmler post-modernizmin göstergeleri haline gelmektedir. Bireyler zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmak yerine, tüketim mallarını almak için çalışmaya başlamışlardır. Zamanla küreselleşmeyle birlikte toplumlarda post-modernizmin etkisi daha da büyüüp bireyin odak noktası olduğu ve tüketime, göreceliğe, yüzeyselliğe evrilmiştir.

Toplumlar tarih boyunca modern, daha modern yaşama yönlendirilmişlerdir ve bu yaşam tarzının dışında kalanlar hep ötekileştirilmiştir. Yönlendirenler, maddi ve politik gücü elinde bulunduran ulusal ve çokuluslu ticari şirketler ve uzantıları olup toplumlara, modern ve modernizm ötesi söylemlerle küresel ve sürekli tüketime yönelik bir hayat tarzına sürüklemeleri tamamen maddi güç hedeflerinden dolayı olmaktadır. “Post-modern küreselleşme kavramı ise bugün içinde bulunduğumuz, ekonomiden siyasete, çevreden kültüre tüm alanları kuşatan küreselleşmeyi ifade etmektedir. Bu boyutuyla küreselleşme çoğu zaman, Batı emperyalizminin görünümünden biri, “dünyanın tek tipleştirilmesi” ve homojenleşme gibi eleştirel kavramlar aracılığıyla tartışılmaktadır” (Akça, 2012).

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME TARTIŞMALARI

Bu başlık altında dünyada etkili olan küreselleşme sürecinin tanımlanmasındaki çeşitliliğe yer verilmiştir. Uzun süredir duyulmaya aşına olunan küreselleşme kavramı, yeni bir kavram olmamakla birlikte, kavramın tanımı üzerine literatürde birçok farklı açıklamaya rastlanmaktadır. Birkaç örnek vermek gerekirse küreselleşmeyi bazen çağdaşlaşma ve gelişme anlamında, bazen ise küreselleşmenin emperyalizmin yirmi birinci yüzyıldaki adını ifade ettiğine denk gelmekteyiz. Farklı bir tanıma göre küreselleşme Batı'nın demokrasi ve insan haklarına dayanan değerlerini az gelişmiş ülkelere taşıyan bir süreçken, kimi tanıma göre ise küreselleşmenin getirdiği demokrasi ve insan hakları gibi kavramların bir yanılmasıdır. Yine küreselleşme, kimilerine göre dünya kaynaklarının en akılcı ve en verimli biçimde kullanılması iken, kimilerine göre ise küreselleşme Batı'nın ekonomik düzeni olan kapitalizmin dünyayı pazar yapma aracı şeklinde pek çok tanım sıralanabilmektedir (Göngen, 2013, s.118). Böylece küreselleşmenin, yerel olayların millerce ötedeki olaylar tarafından biçimlendirildiği bağlantılar kuran dünya çapında toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir bir diyalektik süreç olduğu dikkat çekmektedir. Çünkü böylesi yerel olaylar, kendilerini biçimlendiren uzaktaki olayların tam tersi yönde ilerleyebilirler. Yerel dönüşüm küreselleşmenin zaman ve mekân boyunca toplumsal bağlantıların çok taraflı artışının bir parçasıdır (Giddens, 2014, s. 81).

Net bir küreselleşme tanımının olamama sebebi ise ele alınan tüm konularda küreselleşmenin izlerine rastlamakla alakalıdır. Özellikle uluslararası ilişkiler açısından küreselleşme kavramı, güncel olayları anlamlandırılmak için kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır. Aynı zamanda ekonomi, sanat, siyaset gibi konular başta olmak üzere tüm konuları da kapsar hale gelmiştir. Küreselleşme kavramı, içerisinde her alanda meydana gelen yenilikler, gelişimler ve değişimler barındırmıştır. Bu değişim ve gelişimlerin en önemlisi teknolojik ilerlemeler olmuştur. Teknolojinin dünya üzerinde ilerlemesiyle tüm devletler ve bireyler yeniliklerden hızla haberdar olmaya başlamıştır. Bu yenilikler ekonomi, kültür, sağlık gibi pek çok alanda oluşmuş ve etkileri tüm dünyayı sarmıştır. Olumlu ve olumsuz etkilere sebep olan gelişmelerden, ülkeler başta olmak üzere uluslararası arenadaki tüm aktörler nasibini

almıştır. Bu açıdan ele alındığında küreselleşmenin son yüzyıllarda yaygın bir şekilde gündemde olduğu görülmektedir (Tuncer, 2020, s.1-9).

Karşılıklı bağımlılık ilişkisine dayanan küreselleşme süreci, tüm aktörler üzerinde olduğu gibi bireyleri de yakından ilgilendirmektedir (Korkmaz ve Osmanoglu, 2019, s.952-953). Dolayısıyla küreselleşmenin etkilerini toplumsal yaşamda ve günlük hayatta görmek mümkündür. Bu örneklerden en önemlisi ise bireylerin her şeyden kolayca haberdar olmasını sağlayan teknolojik gelişmelerdir. Teknoloji alanındaki ilerleme sayesinde dünyadaki gelişmelerden hızla haber alabilmek mümkün olmuştur. Küreselleşme, enstrümanları maharetiyle, bir tuş ya da bir tıklamayla dünyanın herhangi bir yerinde olup biten hemen her şeyi anında erişilebilir kılmaktadır (Korkmaz ve Osmanoglu, 2019, s.956). Böylece her an her yerde meydana gelen bir olay veya olgu kısa zamanda tüm dünyaya yayılma özelliği göstermiştir. Bu yayılma özelliği sayesinde ülkelerde iç-dış farklılığı minimum düzeye inmiştir. Durum böyle olduğunda devletler arası artmakta olan ilişkiler, iletişimde yaşanan ilerlemeler, daha hızlı ve kolay ulaşım olması küçülen bir dünya karşımıza çıkarmıştır.

İlk olarak 1960'larda karşımıza çıkan küreselleşme kavramı, aslında 1980'lerde sıkça kullanılmaya başlanmıştır (Bozkurt, 2020, s.7). Bu süreçten sonra ise bu kavrama değinmeden dünya üzerine bir değerlendirme yapılamaz hale geldiği görülmektedir. Tüm bunlar dikkate alınarak öncelikle teorik açıdan küreselleşme kavramı incelenmiş olup ardından küreselleşme ile sorunlara değinilmiştir. Son olarak anti-küreselleşme hareketleri tartışılıp açıklanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla toplumların küreselleşmeyle beraber geldiği noktaya vurgu yapılmak istenmiştir.

2.1. Teorik Çerçveden Küreselleşme

Teorik çerçveden "Küreselleşme kavramı, ilk kez İngiliz İktisatçı W.Foter'in 1833'de yazdığı dünya üzerindeki kaynakların dağılımı ve kullanımı konulu bir makalede kullanılmış olup, daha sonra 4 Nisan 1959 tarihinde The Economist dergisinde de yer almıştır" (Kıvılcım, 2013, s.221). Küreselleşme kavramının kullanıldığı ilk alan ise ekonomi alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomi alanında mal, sermaye ve emek arası hareketlilik ve dolaşım arttıkça ülkelerin dünyaya entegre olması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla insanlar da küreselleşme denilince dünyanın tek bir pazar haline geldiği algısı doğmaktadır. Böylece

küreselleşme kavramının sadece ekonomi alanında kullanıldığı görüşü oluşmaktadır. Bugün de dahil olmak üzere çoğu insan, ekonomiyle küreselleşmenin paralel gittiği konusunda hemfikir düşünce barındırmaktadır. Fakat küreselleşme kavramının sadece ekonomi alanını değil, akla gelen her alanı kapsadığı ve farklı boyutlarının olduğu zamanla daha iyi görülmektedir. Toplumlari her alanda etkilediği aşikâr bir süreçten bahsedilmektedir.

Küreselleşme süreci hakkında çeşitli tanımlar örnek niteliği taşımaktadır. Bu tanımları incelemek gerekirse; Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO; UN)'nün: "Küreselleşme, paranın ve malların dolaşımından daha fazla şeydir. Zaman, mekân kavramalarının eski anlamını yitirmesi, sınırların ortadan kaybolmaya başlaması ve yeryüzündeki tüm insanların (ve ülkelerin) karşılıklı bağımlılığının artmasıdır" tanımı ilk sırada yer almaktadır (ILO; UN, s.99).

İkinci tanım olarak Keyman'ın tanımını örnek gösterebiliriz. Keyman ise küreselleşmeyi, ülkeler arası ekonomi, siyaset, kültür alanındaki karşılıklı bağımlı ilişkilerinin yaygınlaşması, derinleşmesi ve hızlanması süreci olarak ifade ettiği görülmektedir (Keyman, 2014, s.337). Böylece küreselleşme kavramını konuları bakımından alt başlıklara ayırıp inceledikçe her alanda, bireye kadar etki ettiğini açıkça gözlemlenmektedir. Daha öncede değinildiği üzere teknolojik gelişmelerin buna katkısı oldukça fazladır. İletişim ve internet aracılığıyla hızlıca dünyanın her yanına dağılan bilgiler sayesinde bireyler, kolayca toplu örgütlenmeler oluşturabilmektedir. Zira bu sebeple David Held ve Anthony McGrew (2000), küreselleşmeyi; "kıtalar arası veya bölgeler arası akışlar ve ağlar meydana getiren, toplumsal ilişkilerin uzamsal örgütlenmesinde dönüşümü temsil eden bir süreç" olarak tanımlamaktadır. Yani aslında iletişimin artması, toplumlar arası etkileşimin çoğalması ile küreselleşme sürecini oluşturmaktadır. Kültürden ekonomiye, siyasetten günlük hayatta kullanılan terimlere kadar benzer ifade ve davranışlar söz konusu olmaktadır. Bu konu hakkında Marshall McLuhan'ın (1962), elektronik iletişimin yaygınlaşmasıyla birlikte, dünyanın küçük bir topluluk halini alacağı düşüncesi, onu küresel köy (global village) kavramına getirmektedir.

'Küresel Köy' kavramını Çelik, Varol ve Varol (2019): "McLuhan'a göre bu global köyde her şey aynı anda olmakta, zaman ve mekân kavramları yok olmaktadır. Global köy bir bakıma tüm dünyanın benzer markaları kullanmaları benzer ürünleri

tüketmeleri olarak da düşünülebilir. McLuhan da enformasyonun tüm Dünyaya yayılmasının küresel bir tüketimi ortaya çıkardığını söylemektedir. Global köy, Global kente dönüşmüş, bu kentin yöneticileri ise reklamcıların reklamlarını yaptığı tüketim mallarının üreticisi olan ulus ötesi şirketlerdir. Bu şirketler dünya ekonomisini dolayısıyla dünyanın yönünü belirlemede bu gücüyle de insanların tüketim alışkanlıklarını değiştirmekte ve insanları hızla birer tüketim makinesi haline getirmektedir” (Çelik, Varol ve Varol, 2019, s.146) sözleriyle açıklamaktadırlar. Bu açıklamalar dikkate alındığında McLuhan'ın küresel köy kavramıyla günümüz dünyasına ışık tuttuğu görülmektedir.

Tüm bu tanımlardan yola çıkarak küreselleşmenin, dünyanın bir yerinde meydana gelen herhangi bir olaydan kısa sürede dünyanın diğer bölgelerinin de etkilenmesi, etkilerin güçlü bir şekilde hissedilmesi ve tüm bu durumun hızlı bir şekilde yayılması durumu olduğunu gözlemlemek mümkündür. Küreselleşmeye verebileceğimiz örnekler başta salgın hastalıklar olmak üzere ekonomik sıçramalar, terör olayları, ülkeler arası yaşanan gerginlikler, teknolojik gelişmeler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Sadece bununla da sınırlı kalmayan küreselleşme olgusu kültürler üzerinde de büyük etkilere sahip olmaktadır.

Kültür alanındaki küreselleşme olgusu ile ilgili Yayla (2006)'nın: “Küreselleşmeyle ortaya çıkan uluslararası sermayenin egemen anlayışı marka cazibesini körükleyerek toplumu tüketim toplumu haline dönüştürür. Marka tüketen toplumun fertleri ise kültürleriyle uzaktan yakından ilgisi olmayan ürünlerle kültürel değişimi yaşamaya başlar. Bu bir anlamda globalizmin büyük bir köy olarak gördüğü dünyada yaşayan herkesi benzer davranış kalıpları içine sokmasıdır. Başka bir deyişle aynı kalıptan çıkma ortak bir kültürel kimliği dayatmasıdır” (Yayla, 2006, s.11) sözü büyük önem taşımaktadır. Zira insanların tek tipleştirilmesi ve dünyadaki tüm bireyleri küreselleşmenin bir parçası haline getirilmesi, devletler için kaçınılmaz bir süreç olmaktadır. Bu süreçte köklü kültürlerin meydan okuması durumu gözlemlenebileceği gibi, zayıf kültürel özellikleri olan ülkelerin kültürlerinin kolayca küreselleşme karşısında çözülmesi de gözlemlenebilecektir. Dolayısıyla Kanık (2016), küreselleşmenin, homojenleşme, benzeşme olduğuna değinmiştir. Bu benzeşme, karşımıza Batılılaşma ve Amerikanlaşma olarak çıkmaktadır. Kültür de dahil olmak üzere küreselleşme olgusundaki bütün önemli gelişmeler ise iletişimle meydana gelmektedir. Küreselleşme ile insanlar arası her türlü alışveriş artırmaktadır.

Dünyanın diğer ucunda yaşanan gelişmeler, evimize iletişim teknolojileri sayesinde kolayca gelmektedir. Bunları; yeni çıkan teknolojiler, uluslararası şirketlerin sunduğu ürünler, kitle iletişim araçlarıyla alınan haberler vb. şeklinde sıralayabilmek mümkündür. Bu teknolojilerle birlikte ulaşılmak istenen hedef, tüm boyutlarıyla toplumlar arası farklılıkları ortadan kaldırma isteğidir. Bu amaçlar doğrultusunda çoğu ülkede kültürel birçok tahrip oluşmaktadır. Uluslararası şirketlerin bizlere sunduğu standartlar altında seçimlere tabii olmak, kitle iletişim araçlarında gösterilen hayat tarzlarına yönelmek gibi her alanda homojenleşmeyi sağlamak üzere bir düzen oluşturulmuştur. Fakat ülkelerin kültürlerini koruma altında tutma isteği ve bireylerin seçim haklarıyla sadece tüketim konusunda ortak küresel kültür oluşmuştur. Mehmet Aktel, küresel kültür oluşumu hakkında, Ritzer, Robertson ve Baudrillard gibi teknisyenlerin yeni toplumu “tüketim toplumu” olarak nitelendirdiğine ve kapitalist toplumun üretime yönelik bir yapılanmadan, tüketime yönelik bir yapılanmaya kaydıklarını ve kitle iletişim araçlarının yarattığı sanal ortamla birlikte, tektipleştirici bir modelin oluşturulduğuna yer vermektedir (Aktel, 2001, s.196).

Dünya üzerindeki iletişim, özellikle kültür alanında iç içe geçmiş kültürler meydana çıkmıştır. Dolayısıyla artan tüketim toplumu sayısı, gün geçtikçe birbirine benzer şekilde giyinen, aynı şekilde beslenen bir toplum meydana çıkarmıştır. Böylece Hamburger ve Coco-Cola kültürü egemen kültür haline gelmektedir (Aktel, 2001, s.200). Hal böyle olunca devletler arası kültür ve kimliklerini korumaya yönelik tedbirler artmakta, tüketim toplumuna ve homojenleşmeye karşı tavır takılmaktadırlar. Bunun sebebi olarak, kapitalist pazar ekonomisinin yaygınlaşmasıyla birlikte dünyanın bir yandan küçülerek daha homojen hale gelmesi öte yandan yerel olana, mikro kimliklere yapılan vurguların daha önce hiç olmadığı kadar öne çıkması (Demir ve Terzi, 2020, s.9) gösterilmektedir.

Küreselleşmenin etkilediği diğer önemli alan, ulus devletlere etkisidir. Bu süreçte devletler, birbirlerine daha bağımlı bir hale gelmeye başlamışlardır. Zira Thomas Friedman, küreselleşme tanımını; piyasalar, ulus devletler ve teknolojilerin, daha önceleri tanık olunmamış derecede ve birey, şirket ve ulus devletlere, dünya çapında daha yakın, daha hızlı, daha derin ve eskisinden daha ucuz şekilde birbirine ulaşma olanağı verecek biçimdeki önlenemez bütünleşmesi olarak yapmaktadır (aktaran Gökdere, 2000). Ulaşım ve iletişimdeki kolay geçirgenlik, bütünleşmeyi her alanda ve özellikle ekonomi alanında gerçekleştirip bağımlılığı artırmıştır.

BM Küresel Yönetim Komisyonu, küreselleşmeyi ulus ötesi (çok uluslu) şirketler gibi yeni aktörlerin güçlenmesi, iletişim ve birleşimdeki hızlı değişim ve OECD üyesi ülkelerdeki “serbestleşme” girişimleri olarak tanımlamakta, üretimin mekânsal olarak yaygınlaşması, finansal piyasaların entegrasyonu, benzer tüketim ürünlerinin ve alışveriş merkezlerinin küresel olarak tek tipliliği küreselleşmenin ekonomik boyutu olarak görüleceğine inanmaktadır (Aydemir ve Kaya, 2007, s.265). Yani ulusal ekonomilerin artan ilişkilerinin yeni bir ekonomi gelişimine neden olacağı aşıkardır. Yine bu konuda devletlerin üretim, ürün, hizmet alanındaki hareketlilikleri de bu bağımlılığı destekler niteliktedir. Karşılıklı bağımlılıkla birlikte uluslararası ilişkilerde dünya üzerinde bütünleşme ve ortak noktaların çoğalması durumu söz konusu olmaktadır.

Devlet odaklı küreselleşme hakkında siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkilerin sıkılaşarak tüm dünyada yaygınlaşması, ideolojik farklılıklardan beslenen kutuplaşmanın çökmesi, toplumsal farklılıkların ve dini inanışların daha iyi tanınması, devletler arasındaki bağların güçlenmesi gibi farklı görünen fakat birbirleriyle ilişkili olan değerlerin ve olguların tüm dünyaya yayılması örnek verilmektedir (Erdoğan, 2015, s.119). Toplumlar arası güçlenen bağlar, ortak değerler ve olgular sayesinde sosyal ilişkiler giderek artmaktadır. Bunun ekonomiye yansımalarını, tüketim toplumunun ortak hareket ve davranışlarında gözlemlerken, siyasi alanda izlerini herhangi bir ülkede meydana çıkan bir olaya verilen ortak tepki şeklinde gözlemlemek mümkündür. Bu bağlamda Giddens (1990), “küreselleşme, bir ülkede meydana gelen olayların başka yerlerdeki olaylar üzerinde etkiye sahip olması ya da ulusal sınırlar dışında meydana gelen olaylardan etkilenme bağlamında sosyal ilişkilerin dünya ölçeğinde yoğunlaşmasıdır” şeklinde küreselleşme sürecini yorumlamaktadır. 2020 yılında uzun bir müddet haberlere konu olan ABD’de yaşanan siyahi ABD vatandaşı Floyd’un ölümü, buna örnek niteliğindedir (“ABD’de George Floyd’un öldürülmesi”, 2020). Yerel bir olayın tüm dünyada ses getirecek derecede etkiye sahip olması önem arz etmektedir. Bu olay sonucu dünya genelinde ırkçılık karşıtı protestolar görülmüştür. Yüksel (2014), bu durumu "Ekonomik ve ticari olarak genişleme, bilgi ve iletişimin yaygınlaşması ya da dünyanın farklı bir coğrafyasında gerçekleşen bir olayın tüm dünyayı etkilemesi olarak ifade edilebilecek küreselleşme kavramı toplumsal problemleri yerellikten uzaklaştırarak uluslararası bir yörüngeye oturtmaktadır” (Yüksel, 2014, s.131-132) şeklinde ifade etmektedir. Ortaya çıkan

problemler ve riskler karşısında tüm dünya tarafından sosyal medya ve kitle iletişim araçlarıyla benzer tepkilerin verilmesi, sosyal bir yoğunlaşma sonucu gerçekleşmektedir.

Küreselleşmeye farklı açıdan bakmak gerekirse Muhammed Umara'nın (2006); “küreselleşme, kuzeyi güney gibi göstermektir. Farklı medeniyetler yerine Amerikan modelini benimseyen Batı medeniyetini hâkim kılmaktır. Bu anlayışın bir sonucu olarak amaç, ‘tarihin sonu’ tezine, canlılık kazandırmak ve Batı modelini, tüm insanlığın ‘yegâne kaderi’ olarak göstermektir” düşüncesi batı harici toplumların bakışını örnekler niteliktedir. Batı dünyası, artan ilişkiler, bağımlılık, gelişmeler adı altında tüm dünya ülkelerini ilk etapta kendilerine benzetme çabasında olsa da altta yatan Amerikan modeli asıl amacı oluşturmaktadır. Küreselleşme kavramının belki de doğru tanımı, sürekli değişen ve gelişen teknoloji, yeniliklerle beraber artan bağımlılık hali, iç içe geçen hatta bu süreçte oluşan yeni bir kültür karmaşası, dolaşım serbestisiyle meydana gelen sorunlar/sıkıntılar, yeni oluşmakta olan dünya düzeni varsayımı ve en önemlisi küçülen dünyada yönetenin güçlüler olduğunu kolayca diyebileceğimiz sisteme verilen addır. Güçlü olan artan bağımlılık ve gelişen teknolojiyi empoze etmede kullanırken, zayıf olan empoze edilen halini almaktadır. Bu durum küreselleşmenin güçlülerin yararına olduğunu göstermektedir.

Eski dünya düzeninde güçlünün devlet olduğunu savunurken şu an içinde bulunduğumuz süreçte bir birey bir uluslararası şirket kolaylıkla güçlü konumunda karşımıza çıkar hali almaktadır. Bu durumda “küreselleşme kimin yararınadır?” sorusuna eskiden hemen yanıt verebilirken ya da kolayca tahminde bulunabilirken şimdilerde bu tahmin dahi edilememektedir. Bu sebeple küreselleşme tanımı, göreceli, üzerinde oldukça düşünülmüş, net bir uzlaşım sağlanmayan sonuçlarıyla tanımlanmaya çalışılan kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

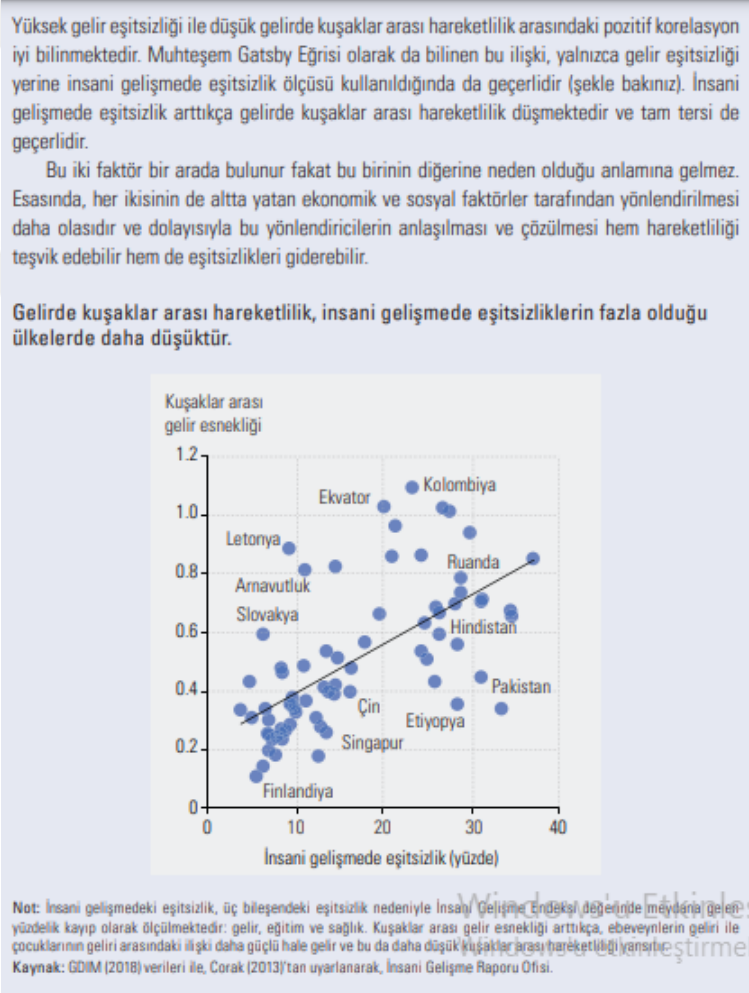
2.2. Küreselleşme ve Sorunlar

Küreselleşmenin bilginin hızlı yayılması, yüksek hayat standartları, teknoloji alanında gelişen hızlı ilerlemeler ve yeni olanaklar gibi artılar getirdiği gözlemlenmektedir. Tüm bu artıların yanında eşitsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, sosyal düzen sorunları ve iklim-çevre gibi sorunları da beraberinde getirdiği açıktır. Bu başlık altında küreselleşmenin getirdiği sorunlara yer verilmiştir.

Küreselleşmenin getirdiği sorunların, gelişmekte olan devletler veya az gelişmiş devletler açısından daha çok problem oluşturduğu görülmektedir. Ekonomi alanında örnek vererek başlamak gerekirse gelişmiş ülkelerin, dünya üzerinde az gelişmiş ülkelere fırsat vermemesi üzerinde durmak gerekmektedir. Aynı zamanda gelişmiş ülkelerin, az gelişmiş ülkeleri yönlendirmesi, o ülkelerdeki piyasalar, sosyal hayat ve siyasal hayat üzerinde olumsuz etkilere sebep olmaktadır (Karabıçak, 2002, s.121). Hem ekonomi hem sosyal hem de siyasal alanda gelişmiş ülkelerin küreselleşmenin yönünü belirledikleri aşikardır. Dolayısıyla kendi yararlarına oyunun kurallarını çizmek isteyen gelişmiş Kuzey ülkeleri, diğer devletler üzerinde baskıcı ve belirleyici konum üstlenmişlerdir. Küreselleşme sürecinde özellikle elde edilen payların kendi halklarının refahı için kullanılmasından yana takındıkları tavırlar sebebiyle eşitsizlik, adaletsizlik, dengesizlik ve birçok soruna zemin oluşturdukları görülür (Karabıçak, 2002, s.119). Dolayısıyla karşımıza artan yoksulluk ve eşit olmayan gelir dağılımı çıkmaktadır.

2019 İnsani Gelişme Raporu, son yıllardaki eşitsizliğe dikkat çekmek adına başlığını “Gelirin ötesinde, ortalamaların ötesinde, bugünün ötesinde: 21. Yüzyıl’da insani gelişmedeki eşitsizlikler” şeklinde belirlemiştir (United Nations Development Programme-UNDP,2019). 20. Yüzyıl eşitsizliklerine çoğunlukla çözüm bulunmasına rağmen 21. Yüzyıl’da yeni eşitsizlik alanları meydana çıktığı görülmektedir. İnsani Gelişim Raporu’na (2019) göre: İklim krizi ve büyük çaplı teknolojik değişimlerin gölgesi altında, insani gelişmedeki eşitsizlikler, 21. Yüzyıl’da yeni şekillere bürünmektedir. Meydana çıkan yeni eşitsizlikler farklı şekillerde evrimleşmektedir. Temel sağlık standartları arasındaki eşitsizliklerin arttığı dikkat çekmektedir. Bazı durumlarda bu oldukça çarpıcı biçimde gerçekleşmekte, insan hayatının beklenen yaşam süresindeki küresel eşitsizlikler örnek niteliğindedir. En altta yer alan pek çok kişi, artık insani gelişmenin unsurlarını rahatlıkla taşıma evresine ulaşmaktadır. Aynı zamanda, yüksek güç sahibi olan insanların ileride daha refah bir yaşam amaçladıkları dikkat çekmektedir. Diğer önemli unsur ise insani gelişmedeki eşitsizliklerin yaşam boyunca birikebiliyor olmasıdır. Bu durumun sıklıkla derinlerdeki güç eşitsizlikleri tarafından artırıldığı görülmektedir. Bunlar aslında eşitsizliğin nedeninden çok sonucu ve toplumlar, ekonomiler ve siyasi yapıların derinlerine yerleşmiş faktörleri tarafından yönlendirilmektedirler. İnsani gelişmedeki eşitsizlikler doğumda, hatta genellikle daha öncesinde başlamakta ve insanların yaşamları boyunca biriktiği gözlemlenmektedir.

2019 yılında yayımlanan İnsani Gelişme Raporu'nda insanlar arası eşitsizliklerin azaltılması konusunda bireylerin hem fikir olduklarına dikkat çekilmektedir. Sağlık, ekonomi, eğitim, bilgi ve teknolojiye erişim eşitsizlikleri, bireyin tüm hayatına etki etmekte bu sebeple bireyler tepki göstermektedirler. Her alanda meydana çıkan yeni şekil eşitsizliklere çözüm bulmak gerekmektedir. Özellikle yaşam boyu dezavantaj olarak görülen gelir eşitsizliği, bireyin doğumundan önce aile hayatının ekonomik ve sosyal düzeniyle başlamaktadır. Ebeveynlerin geliri düşük, hayat şartları zorlu olduğu durumda dünyaya gelen birey herhangi bir sağlık sorunu sıkıntısında, eğitim hayatında eşitsizliklerle karşılaşmaktadır. Bu durum, tüm yaşamına etki etmekte ve düşük gelir elde etmesine sebep olmaktadır. Tam tersi bir durumda yani yüksek gelire sahip ebeveynleri olan bireyin yüksek hayat standardı ve iyi bir eğitime sahip olması nedeni ile yüksek gelir elde ettiği görülmektedir.

Şekil 1. Muhteşem Gatsby Eğrisi'ne Yeni Bir Bakış

Kaynak: UNDP (2019). *İnsani Gelişme Raporu*, s.11. Erişim adresi:

<file:///C:/Users/User/Downloads/UNDP-TR-EN-HDR-2019-OVERVIEW-TUR.pdf>

Yukarıdaki şekil incelendiğinde, zengin insanların, genellikle olduğu üzere, kendilerini ve çocuklarını kayıran politikaları şekillendirdiği durumda, bu gelirin ve fırsatların en tepede toplanmasını devam ettirebilmektedir. Dolayısıyla sosyal hareketliliğin eşitliğin daha az olduğu ülkelerde daha düşük olma eğilimi göstermesi şaşırtıcı olmamaktadır. Yine de bazı toplumlarda hareketlilik diğerlerine göre daha fazladır—yani kurumlar ve politikalar önemlidir— ve bu kısmen, eşitsizliği azaltan şeyin aynı zamanda sosyal hareketliliği artırabilmekte olmasından dolayıdır (Kutu 1- UNDP, 2019). Gelir eşitsizliği azaldığında, siyasi gücün bireyler üzerinde etkisinin azaldığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla bu durum, bireyin ve ülkelerin iç-dış geçirgenliğinin olduğu duruma örnek oluşturmaktadır.

İç ve dış siyasetin ayrımı oldukça azalmakta ve bu bahane edilip gelişmiş ülkeler kolaylıkla diğer devletlerin iç işlerine karışır hale gelmektedir. Yine az gelişmiş ülkelere insan hakları ve demokrasi getirme söylemi altında gelişmiş ülkelerin oradaki yönetime yön verdikleri ve bunu yaparken de uluslararası hukukun araçlarını kullandıkları inkâr edilemez bir gerçektir (Tosun, 2009, s.116). Bu söylemlerle gidip müdahale edilen yerlerde sonradan kurulan yönetimler, halkı değil, gelişmiş ülkelerin dediklerini yerine getirdikleri için düzen getirememekte hatta düzen için gittikleri ülkeleri daha da kötü bir hale getirmektedirler. Örneğin ABD'nin Afganistan'ı Taliban'dan kurtarmak için yıllarca mücadele edip, milyonlarca insanı öldürüp Afganistan'ı tekrar Taliban'a teslim etmesi gibi.

Birleşmiş Milletler tarafından 1999 yılında yayımlanan gelişme raporunda; küreselleşmenin fakir ve zengin ülkeler arasındaki uçurumu daha da büyüttüğü ve dünya ekonomik ve kültürel pazarlarında Amerikan egemenliğinin daha da artmasına yol açtığı belirtilmektedir (Özpınar ve Şimşek, 2003, s.2). 1999 yılında belirtilen raporda olduğu gibi BM, 2020'nin ikinci yarısını kapsayan Dünya Ekonomik Durumu ve Beklentiler Raporu'nda da yine içinde bulunduğumuz “Kovid-19 salgınının yoksulluk ve gelir eşitsizliğini de artırdığına dikkat çekerek, salgınının bu yıl büyük ihtimalle 34,3 milyon kişinin "aşırı yoksulluk" sınırının altına düşmesine neden olacağı ve yoksulluk oranındaki artışın yüzde 56'sının Afrika ülkelerinde gerçekleşeceği ifade etmektedir” (Mayıs 2020, Bloomberg).

Salgın sebebi ile gelişmiş ülkeler dahil olmak üzere dünya ülkeleri, ekonomik daralmaya gitmekte ve bu olay, BM tarafından küresel kriz olarak tanımlanmaktadır.

Raporda "Kriz yıllardır yoksulluğun azaltılması, beslenme ve eğitim alanlarında yıllardır kaydedilen zorlu ilerlemeyi tersine çevirecek" ifadelerine yer verilmektedir ("BM: Korona krizi", 2020). Büyük sorun ve risklerin kolayca ülke ekonomilerini derinden sarsmasının yegâne sebebi, ekonomi başta olmak üzere küreselleşmenin getirisi olan dış pazara bağımlı hale gelme halinden kaynaklanmaktadır. Dış pazara bu kadar bağımlı olmak, küreselleşmenin etkisiyle küçülen dünyadaki en ufak krizin tüm dünyayı hızla sarması anlamını taşımaktadır. Ekonomide ülkelerin karşılıklı bağımlılıkları, en ufak istikrarsızlıkta kolayca diğer ülkelere etki etmesi halini meydana getirmektedir. Bu etkiler, az gelişmekte olan ülkelerde ileri düzeyde görülebileceği gibi kısa vadede küresel ekonomik krize de zemin hazırlayabilmektedir. Küresel krizlerde müdahalenin yetersizliği, yine birçok küresel kriz oluşturacaktır. Mali piyasaların büyük ölçüde bütünleşmesi, herhangi bir ülkenin mali piyasasında oluşan istikrarsızlığı, uluslararası mali piyasalara kolayca yansıtabilmesine neden olmakta ve böylelikle küresel ekonomik krizlere de yol açabilmektedir. Doğu Asya ve Rusya krizlerinin diğer ülkelere hızla yayılması, bu olgunun önemini ve risklerini göstermesi açısından iyi birer örnektir (Özpınar ve Şimşek, 2003, s.2).

Küreselleşmenin getirdiği diğer önemli sorun da devletler açısından oluşturduğu etki olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletler arasında sınırların kalkması anlamına gelen bu durumda en güçlü olan devlet, diğerlerini yönetir hale gelmek isteginde olacaktır (Aydın ve Bakıncak, 2016, s.109). Dolayısıyla bu durum, küresel güç olan tek bir devlet kurma düşüncesine zemin hazırlamaktadır. Bu tek ve küresel devlet karşısında ulus devletlerin kendi kültürlerini korumaları gerekmektedir. Sadece kültürlerini değil, kendi bağımsızlıklarını da korumaları gerekmektedir. Aksi halde tek devlet egemenliği kaçınılmaz olacaktır.

Devletlere diğer bir tehdit ise özel şirketlerdir. Bu şirketler, uluslararası düzeyde söz sahibi olacak kadar büyük bir ekonomik etkiye sahiptir. Küreselleşmenin etkisiyle özelleşmeye gidilmesi ulus devleti olumsuz etkilemektedir. Her iki açıdan devletler, uluslararası arenada söz sahibi olmaları için güce ve ekonomiye ihtiyaç duymaktadır. Çünkü güçlü ülkeler, uluslararası örgütler ve uluslararası şirketler sayesinde devletlerin çıkarını değil, kendi çıkarını düşünerek hareket etmeye meyillidir (Yılmaz ve Kılıçoğlu, , s.88). Zira bu durum, uzun vadede daha büyük küresel bir krize sebep olabilmektedir. Siyasi alanda devletlerarası ilişkilere baktığımızda güçlü devletlerin mevcut konumunu koruma isteği bulunmaktadır. Bu

istekle beraber kendisinden güçsüz ülkelere kolayca müdahale serbestisine sahip olduğu düşüncesiyle hareket etmektedir. Öte yandan gelişmekte olan ülkelerin prestijlerini artırarak uluslararası arenada söz sahibi olma istekleri bulunmaktadır. Devletler, istekleri doğrultularında kendilerine politikalar belirler ve bu politikalar uluslararası ilişkilerde belirleyici rol oynamaktadır (Aydın ve Bakıncak, 2016, s.109-110). Siyasi ve ekonomik alan haricinde sosyal alanda da küreselleşmenin sorunları yer almaktadır.

Sosyal açıdan küreselleşme denildiğinde akla ilk olarak herkesin kısa sürede tek tipleştirilme isteği gelmektedir. Bu tek tipleştirilmiş sosyo-kültürel insan, moda ve modernleşme adı altında trend oluşumuyla elde edilmeye çalışılmıştır. Tek tip insan oluşumu küresel sorunların bir yenisini anlamını taşımaktadır. Günlük yaşamda markalaşmaya zemin hazırlayan sosyal platformlar, insanları bireyselliğe ve tüketime yönlendirmektedir. "Üretim teknolojisi alanında her seferinde bir öncekinden daha çok zenginlik üretilmekte, zenginlikle birlikte kültür kaybıyla yozlaşma artmakta ve bu da ahlaki bir bozulmayı ön plana çıkarmaktadır" (Kaya, Erdem ve Sezer, 2020, s.487). Ünlü olmak ve para kazanmak adına insanlar, ahlaki değerlerini kolayca bir kenara bırakabilir hal almışlardır. Bunu trend haline getirip toplumsal yapıyı tehlikeye atmaktadırlar. İzlenen filmler, diziler ve reklamlar; üreticilerin, uluslararası şirketlerin ya da toplumun azınlık kesiminin zengin olması uğruna sosyal dengeyi bozacak hal almaktadır. Sosyal dengeyle kalmayıp insanları kolayca ahlaki olmayana yönlendirdikleri de gözlemlenebilmektedir.

Ahlaki çöküş yaşayan toplumlarda zengin fakir ayrımının arttığı görülmektedir (Şengün, 2015, s.220-223). Dolayısıyla suça meyilli bireylerin yetişmesinin de önü açılmaktadır. Küreselleşme söz konusu olduğunda ekonomi, siyaset ve sosyal hayat birbirine bağımlıdır ve her bir sorun bir diğerini doğurmaktadır. Sosyal hayattaki huzursuzluk ve eşitsizlik, siyasette etkili olmakta ve siyasetteki gelişmeler ekonomiyi etkilemektedir. Küresel sorunları çok boyutlu ele almak gerekmektedir. Örneğin gelir adaletsizliği ve fırsat eşitsizliği büyük ölçüde hissedilir hal aldığı anda insanlar, refah için göç kararı almakta, ortaya mülteci krizleri ve artan küresel eşitsizlikler çıkmaktadır. Zira göç edilen ülkedeki huzuru bozmaya, kültür çatışmalarına, suçlara ve hatta iç çatışmalara kadar sosyal hayattaki sorunlar büyüebilmektedir (Ünlü, Kızıllan ve Elciyar, 2018, s.8-10).

Ekonomik açıdan kargaşa ve eşitsizlik sorunları daha fazla endüstrileşmeye sebep olmuş buda küresel bir çevre sorununu beraberinde getirmiştir. Endüstriyel sanayinin büyümesi ise ekolojik dengenin bozulmasına neden olmaktadır. Ekolojik dengenin bozulması, sadece sanayiyle sınırlı değildir aynı zamanda aşırı tüketim toplumu sayesinde kaynakların hızla tükenmesi, bilinçsizce doğaya ve çevreye verilen zararlar söz konusudur. Bunları insanların sorumsuz ve aşırı davranışları sonucu ortaya çıkan buzulların erimesi, iklim değişikliği, küresel ısınma, ormanların tahribi, su kaynaklarının sınırlı olması, tehlikeli atıklar ve zararlı/zehirli gaz salınımını hiçe sayarak önlem almamaları sonucu havayı kirletmeleri şeklinde sıralayabilmekteyiz. Çevre kirliliğine karşı son yıllarda dikkat oldukça artmaktadır. Çevre kirliliğinin insanlar üzerindeki olumsuz şartlarına karşı devletlerin ortak hareket etmeleri gerekmektedir. Dünya üzerindeki çevre sorunları, herkesi ilgilendirmektedir. Artan sorunlar daha da büyümeden tedbirler ve çözüm yolları geliştirilmelidir. Aksi takdirde dünyada 2020 yılında İngiltere'de ilk defa 9 yaşındaki kızın öldüğü gibi hava kirliliği yüzünden ve daha pek çok çevre sorunları sebebiyle insanlar hayatlarını kaybetme tehlikesiyle yüz yüze kalacaklardır (“Dünyada İlk”, 2020). Bu durumu düzeltirken tüm dünya birlikte hareket etmek zorundadır. Özellikle sanayi devrimini tamamlamış olan ülkeler bu kirlenme de en büyük sorumludurlar ve günümüz dünyasında çevresel dengelerin yerine oturtulması için en büyük faturayı ödemek zorunda oldukları düşünülmektedir (Baykal ve Baykal, 2008, s.4).

Gelişmekte olan ülkelere bu kadar fatura çıkarılması, küresel ısınma ve iklim değişikliğine sebep olan fosil yakıtları sanayilerinde sıkça kullanmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Özellikle ABD, Çin, Hindistan, Endonezya, Japonya ve AB ülkeleri, sera gazı salınımını arttırmakta, bu da yetmezmiş gibi karbondioksit dönüşümü için faydalı olan ormanlar tahrip etmektedir (Çetintaş ve Türköz, 2017, s.152-153). Çevreye verilen zararlar, bununla da sınırlı kalmayan gelişmiş ülkeler, kendi kimyasal atıklarını diğer ülkelerin topraklarına gömmeleri sonucu hem çevreye hem de toprağa zarar vermektedirler (Bayraç, 2010, s.255). Böylece meydana gelen hava kirliliği, kuraklık, sera gazlarının etkisi, fabrikaların çevreye verdiği zararlar ve su kirliliği gibi daha birçok sorun, ekolojik dengeyi sarsmakta ve etkilemektedir. Nüfus artışının çevreye olumsuz etkisi kadar modernizm ve gelişmişliğin de çevreye verdiği zarar oldukça çok olmaktadır.

“Beck'in risk hakkındaki düşüncelerinin merkezinde, toplumun karşı karşıya olduğu başlıca tehditlerin artık öncelikli olarak dışarıdan gelmediği, en açık olanı da doğal tehlikeler olduğu önerisi yatmaktadır. Bunun tehditlerin başında modernizasyonun istenmeyen sonuçları olarak en aşikâr şekilde insan faaliyetinin ürettiği iklim değişikliği yer almaktadır” (Burges, Wardman ve Mythen, 2018, s.1-5). İklim değişikliğindeki her sorun, her canlıyı ilgilendirir öneme sahiptir. Etkisi altında kaldığı riskleri meydana getiren, dış kaynaklardan ziyade modern dünyada insan olmaktadır. Modern insan, kendi ürettiği sorunlara çözümünü yine kendi bulmak zorundadır. “Özetle dünyadaki küresel sorunlarla mücadele edebilecek küresel bir devlet bulunmamaktadır. Bu noktada insan küresel sorunların hem yaratıcısı aynı zamanda önleyicisi durumundadır. İklim üzerindeki insan etkisini azaltmak istiyorsak üç bileşeni yani nüfusun kontrol altına alınmasını, servetin sınırlandırılmasını ve teknolojinin zararsızlaştırılmasını hedeflemek mantıklı görünmektedir” (Kitapçı, 2017, s.249). Dolayısıyla küresel iş birliği şeklinde bir çözüm gerekmektedir.

“Küreselleşme, kapitalist üretim anlayışının bütün unsurları ile birlikte dünya genelinde yaygınlaşması anlamına gelmektedir. Bu sadece ekonomik bir dönüşüm projesi değil, aynı zamanda sosyal, kültürel, siyasal alanlarda da büyük bir yeniden yapılanma projesidir. Küreselleşme, kapitalizmin sahip olduğu sosyal, ekonomik ve çevre konusundaki riskleri yerel olmaktan çıkararak bütün dünyaya yaymaktadır” (Kılıç, 2008, s.31). Tüm dünyanın ortak risk alanları hakkında dünya üzerinde birçok devlet ve ulus üstü yapı söz hakkına sahiptir. Fakat konu küresel riskler ve doğaya verilen tahribatlar olduğunda devletlerin ve ulus üstü yapıların sesleri cılız çıkmaktadır. Her ne kadar sosyal kuruluşlar ve sosyal örgütlenmeler, çevre, iklim vb. risklere dikkat çekmek üzerine adımlar atsa da böyle küresel bir soruna dur diyebilecek gücü bulamamaktadırlar. Çevre sorunlarına çözümün net olmaması, hızla meydana gelen iklim değişikliği, ekosistemin dengesinin bozulması ve küresel ısınma sonucu yeni risk alanları oluşmakta ve sorunlara yenileri eklenmektedir. Bu yeni risk alanlarından en önemlisi, salgın hastalıkların eskisinden daha sık aralıklarla yaşanmasına sebep olmaktadır. Salgın hastalıklar, tarih boyunca insanlık için sorun oluşturmuştur; çünkü yalnızca enfekte bireyleri değil, tüm toplumu pek çok yönden etkilemektedir. İnsanlar gibi mikroorganizmalar da modern ulaşım olanaklarından yararlandığından, salgınlar eskisinden çok daha hızlı ve yakın tehlikelerdir (Parıldar, 2020, s.19).

Ulaşım ağının gelişmesiyle türlü bulaşıcı hastalıkların, virüslerin ve bakterilerin dünyanın dört bir yerine ulaşması, bir yandan toplum sağlığını etkilerken, bir yandan da yerli canlı türlerini tehdit etmektedir. Son zamanlarda dünyayı kasıp kavuran içinde bulunduğumuz COVID-19 örneği, bunun çok net görüntüsünü oluşturmaktadır. Diğer yandan ulaşımın gelişmesiyle yeni yerler keşfedilmiş ve keşfeden ülkelerce o alanlardaki iklim, yer altı kaynakları üzerinde pay sahibi olma istekleri doğrultusunda verdikleri zararlar, ekolojik denge ve insan sağlığı üzerinde olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Hızlı üretim ve tüketim de yine doğal kaynaklara yenilenme payı bırakmadan doğa üzerindeki tahribatı sürdürmektedir.

Önemli olan diğer büyük sorun ise iletişim kanalındaki teknolojik gelişmelerle yanlış bilgi kanalları, çoğu insana zarar vermek amaçlı oluşturulan örgüt hareketleri, kamuoyunun yanlış yönlendirilmesiyle oluşturulan küresel terör olaylarını oluşturmaktadır. Bu faaliyetleri düzenlemek isteyen insanlar, dünyanın dört bir tarafından hızlıca kendisine üye bulup aktif bir şekilde varlığına devam etmektedir. İnternet, propaganda, komplo teorileri ve basit eski yalanları yaymak için olağanüstü faydalı bir araçtır. Çünkü oradaki her şey, her yere erişme imkânına teknoloji cilasını da katarak internetteki her şeyi bir şekilde daha inanılır kılıyor (Bozkurt, 2020, s.70). ‘‘Eskisinden daha da güçlü tahribata sahip silahlara kısa sürede ulaşp ülkeleri, hükümetleri hata bireyleri tehdit eder konum sahibi olmaktadır. Çünkü terörizm, kimi nerede ne zaman ve nasıl vuracağı belli olmayan ve toplumda bir kaos ortamının yaşanmasını amaçlamaktadır’’ (Demir, 2009: 78- 79).

Son olarak küreselleşmenin getirdiği yeni buluş ve robot teknolojisinin geliştiği de dikkat çekmektedir. Robot kullanımı, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde hızlı bir artış göstermektedir. Küresel üretim endüstrisi, hızlı değişen müşteri eğilimleri, kaynakların kıtlığı, nitelikli işgücü kıtlığı, yaşlanan nüfus ve yerel üretime olan talebin artması gibi büyük değişimler ile karşı karşıya kalmaktadır. Esnek endüstriyel robot temelli otomasyon ise tüm bu değişimlere çözüm getirmektedir (Kurt ve Bozoklu, 2019, s.27). İnsanlar açısından olumlu gibi gözükse bile ilerideki aşamalarda işsizlik, güvenlik açığı, kötü kullanımı halinde mal ve can kayıplarına sebebiyet verebileceği açıkça gözükmektedir. Küreselleşmenin her yeni alanının böylece beraberinde yeni risk alanları oluşturduğu görülmektedir.

Tüm bu açıdan bakıldığında olumlu yönleri olduğu kadar olumsuz yönü de çok olan küreselleşme ile sorunlar artmaktadır. Azımsanmayacak etkilere sebep olan bu sorunlar, içinde yer aldığımız bu dönemi kısaca özetler niteliktedir. Çünkü küreselleşme, yerelde meydana gelip etrafını etkileyen bir olayın dünyada kısa sürede yayılıp hızla binlerce kişiyi etkiler duruma gelmektedir. Bir bölgede ya da bir ülkede meydana gelen sorunlar, küreselleşmeyle birlikte tüm insanlığın sorunu haline gelmektedir.

2.3. Anti-Küreselleşme Hareketleri

Küreselleşme süreci boyunca gelişmiş ülkelerin özellikle ekonomi alanında diğer ülkelere diktikleri kuralların zamanla sosyal hayattaki yıkıcı etkileri sonucunda anti küreselleşme hareketleri gözlemlenmektedir. Özellikle küreselleşmenin içindeymiş gibi görünen ama esas sürecin yani zenginlik paylaşımının dışında kalan insanlar tarafından yıllardır biriken öfkeyi dışavurum şeklinde meydana çıkan bu durum, insanlarda küreselleşme karşıtlığı oluşturmaktadır. İnsanlar küreselleşmenin aracılığıyla iletişim, seyahat ve bilgi edinme olanaklarından büyük ölçüde faydalanmalarına rağmen aslında küreselleşmenin görünmeyen yüzü olan işsizlik, çocuk işçiler, kadın işçiler, artan hayat sıkıntıları, derinleşen zengin-fakir ayrımı, ucuz işgücü ve artan ücretler şeklinde birçok olumsuz ve zorlayıcı hayat koşullarına da maruz kalmaktadır. Böylelikle küreselleşme karşıtları, küreselleşmenin gelir dağılımındaki adaletsizliğe sebep olduğunu savunmaktadır. Sadece bununla da kalmayıp Kuzey-Güney ayrımının derinleşmesine de dikkat çektikleri görülmektedir. Küreselleşmenin ülkeleri tüm yönleriyle zorunlu şekilde model aldığı Batı'ya benzetme tavrı ülkeleri rahatsız eder boyutlara ulaşmaktadır. Bu artan baskı ve ekonomik açıdan farklı kazanç durumu, özellikle Seattle'da gerçekleştirilen eylemlerde gözlemlenmiştir (Karahasan, 2018, s.32-47).

Küreselleşmenin kurumsallaşmasının göstergelerine ve neo-liberal kapitalist ekonomik sisteme yönelik 1990'lı yıllardaki çeşitli muhalif örgütlenme ve eylemler, 1999 yılının Aralık ayında meydana gelen ve muhalif literatüre Seattle Muharebesi (Battle of Seattle) adıyla geçen ünlü kitle eylemleri ile beraber artık başlı başına yeni bir hareket olarak değerlendirilmeye başlayan küreselleşme karşıtlığının ya da karşı küreselleşmenin çekirdeklerini teşkil etmektedir (Afat, 2010, s.22). Seattle Muharebesi sonrasında gerçekleştirilen protestolar, anti-küreselleşme hareketlerinin oluşum sürecini beraberinde getirmektedir. Bu oluşumun başlıca nedeni,

küreselleşmenin adaletsizlikleri yoğunlaştırmasına karşı tepkiden kaynaklanmaktadır. Başta uluslararası örgütlerin ülkeler üzerindeki baskılarının artması ve ülkeleri kendi kurallarına uymasının zorunlu olması, ardından neo-liberal politikaların ülkeler üzerindeki özelleştirmeyi artırması anti-küreselleşme hareketlerinin diğer önemli zemini niteliğindedir. Küreselleşme karşıtı hareketler, önceki sosyal hareketlerden ayrılmakta ve kendine özgü niteliksel farklılıklar taşımaktadır. Örgütsel yapıdaki âdem-i merkezîyetçilik ile katılımcıların heterojenliği, küreselleşme karşıtı hareketlerin en önemli ayırt edici nitelikleridir. Anti hiyerarşik ve heterojen yapısı, çok farklı sosyal statüdeki insanları ve ideolojileri bir arada tutmaktadır. Farklılıkların korunmasına ve bir zenginlik olarak benimsenmesi gerektiğine yapılan vurgu, hareketin çoğulcu ve demokratik karakterini ortaya koymaktadır (Ünal ve Zavalı, 2016, s.893).

Seattle gösterilerinden itibaren medyada ve akademik literatürde çoğunlukla küreselleşme karşıtı hareket (Anti-Globalization Movement) olarak adlandırılmaya başlanan bu muhalif hareket, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde alt ve orta sınıflarda taban bulmaktaysa da, özellikle Batılı ülkelerde küreselleşmenin iletişim nimetlerinden sonuna kadar faydalanan entelektüeller ve eylemciler tarafından yönlendirilmekte, büyük ölçüde internet vasıtasıyla mobilize olan, dayanışmacı ve ulus ötesi karakteriyle ön plana çıkmaktadır (Afat, 2010, s.33). Gerek sosyal gerek ekonomi gerekse siyasi alandaki artan eşitsizlikler, toplumlar arası büyüyen farklılıklar ve çıkar çatışmaları sebebiyle anti-küreselleşme hareketlerinin mozaik yapısı, her çeşit toplum tarafından zaman zaman destek bulabilmektedir. Ünal ve Zavalı'ya göre küreselleşme karşıtı hareketler beş ayırt edici özelliğe sahiptir: Bunlar; teknolojinin önemi, çoğulculuk, liderin yokluğu, değişen sınıf yapısı/hareketlerin tabanı ve örgütlenme şeklidir. Küreselleşme karşıtı hareketler için varoluşsal bir öneme sahip olan teknoloji kullanımı, örgütlenmeden eyleme kadar teknoloji ile hareketlerin iç içe geçtiği bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (2016, s.893). Aynı zamanda hareketin gerek teorisinin geliştirilmesi gerek uygulama aşamasında gösteri, toplantı, panel, konferans, bildiri dağıtma vb. etkinliklerin eşgüdüm ve mobilizasyonu, çoğunlukla internet ve cep telefonları üzerinden yürütülmektedir (Afat, 2010, s.37). Anti-küreselleşme hareketlerinde teknolojinin yeri, büyük bir öneme sahiptir. Toplumun her kesiminden bireyler teknolojik araç ve gereçler sayesinde kolayca iletişime geçmekte, rahatsız oldukları durumlar karşısında örgütlenebilmektedirler.

Amaçları neo-liberal politikaların meydana getirdikleri eşitsiz ve adaletsiz durumu dünyaya duyurup, asıl demokrasi ve eşitliğin gelmesini sağlamaktır.

Zaman zaman sessizleşen bu anti-küreselleşme hareketleri zirve ve kriz zamanlarında hemen meydana çıkıp, sesini yükseltmektedir. Bunun örneklerini Eylül 2008 ekonomik krizlerinde, 7–18 Aralık 2009’da Danimarka’nın başkenti Kopenhag’da düzenlenen Birleşmiş Milletler İklim Değişimi Konferansı sırasında ve 12, 13 ve 16 Aralık 2009’da Kopenhag’da çevreciler öncülüğünde görülmektedir (Öztürk M. ve Öztürk A., 2019, s.534). Alt-orta sınıf emekçiler, küreselleşmiş kapitalist sisteme karşı sokaklara dökülüp protesto ederek anti küreselleşme hareketlerini zaman zaman artırıp dünya üzerinde küreselleşmenin olumsuz yönlerine dikkat çekmektedirler.

Anti-küreselleşme hareketlerinin kaynağı olarak ele aldığımız olumsuzluklar, küreselleşmenin kendisi değil, neo-liberal karakteri ve küreselleşme süreciyle birlikte ortaya çıkmış olan sosyal, politik ve ekolojik olumsuzluklardır (Gülçin Erdi Lelandais, 2007, s.26). Bu hareketlerin anti-küreselleşme olarak adlandırılmasındaki etkili devletin ABD olduğu görülmektedir. Fakat eylemciler hareketlerini farklı adlarla adlandırmaktadırlar. Bu adlar karşımıza: Alternatif Küreselleşme Hareketi (Alternative Globalization Movement), Karşı Küreselleşme Hareketi (Alter-globalization Movement), Küresel Adalet Hareketi (Global Justice Movement) ve Hareketlerin Hareketi (Movement Of Movements) terimleri şeklinde çıkmaktadır (Afat, 2010, s.34). Tüm bu terimlerin küreselleşmenin adaletsiz ve eşitsizliklerle dolu bir ortam getirdiğine inanan topluluklar tarafından oluşturulduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 1. Küreselleşme ve toplumsal gerilim.

Ülkeler	Küreselleşme Ülkenizdeki Sosyal Gerilimi Artırıyor mu?	Küreselleşmenin Yararları Toplumunuza Eşit Olarak Dağılıyor mu?
	“Evet Diyenlerin Oranı”	“Hayır Diyenlerin Oranı”
Endonezya	83.3	88.9
Filipinler	77.3	95.5
Tayland	76.9	92.3
G. Kore	63.2	78.9
Avustralya	60.0	40.0
Japonya	44.4	51.9
Tayvan	36.0	60.0
Singapur	30.8	57.7
Hong Kong	28.6	65.0
Malezya	17.4	77.3

Kaynak: Ozel, H. (2012). İktisadi Perspektiften Küreselleşme Kavramı ve Gelişimi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 0 (2), 9.

Tablo 1’ de küreselleşme ve toplumsal gerilimin arasındaki ilişkiyi anlamak adına: “Küreselleşme ülkenizdeki sosyal gerilimi artırıyor mu?” ve “Küreselleşmenin yararları toplumunuza eşit olarak dağıtılıyor mu?” sorularına cevapların Endonezya, Filipinler, Tayland, G.Kore, Avustralya, Japonya, Tayvan, Singapur, Hong Kong ve Malezya ülkelerindeki oranları verilmektedir. Bu oranlar incelendiğinde hem ülkeler arası hem de ülke içindeki cevapların yüksek oranı, toplumsal gerilimin arttığını ve küreselleşmenin yararlarının eşit dağılmadığını gözler önüne sermektedir. Kuzey bölgelerinde anti-küreselleşme hareketleri, daha çok temel insan hak ve özgürlükleri, demokratik ilke ve değerler, evrensel hukuk ilke ve normları ekseninde bir küreselleşme perspektifi sunmaktayken, Güney bölgelerinde anti-küreselleşme hareketleri, neo-liberal küreselleşmenin uygulamalarına karşı çıkmak şeklinde meydana çıkmaktadır.

En belirgin şekilde anti-küreselleşme hareketini Dr. Şermin TAĞ Kalafatoğlu (2013): “Küreselleşme karşıtı hareket küreselleşmenin etkisini geniş bir alanda göstermesiyle birlikte farklı kesimlerden olan tepkileri bünyesinde toplayan ve küresel çıkarlarda daha geniş kesimlerin de gözetilmesi yönünde mücadelesini sürdüren bir hareket olarak dikkatleri çekmektedir. Bu harekette mücadele alanı, kadınların karşılaştıkları sorunlardan, savaşların durdurulmasına, çevresel yıkımın engellenmesinden, ana gelir kaynağı olan toprakların çokuluslu şirketlere kapıtılmamasına, işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesinden, AIDS ilaçlarından

kar elde etmek adına yüksek fiyat belirleyen büyük ilaç şirketlerine kadar çok farklı konuları içine almaktadır. Kendisinden önceki hareketlerin mücadelelerinde eksik olan yönlerini gören bu doğrultuda kendisini geliştiren, gevşek bir örgütsel yapıya sahip olan hareket çatısı altında çok farklı düşünce yapısındaki kesimi barındırmakta ve bunların arasındaki çatışmalara rağmen varlığını sürdürmektedir. Küreselleşme karşıtı hareket, geri döndürülemez olarak ifade edilen ve büyük toplumsal dönüşümlere işaret eden küreselleşme sürecinin yönünü değiştirmek adına mücadelesine hız vermiştir. Hareketin eylem takvimi, küreselleşmeye yön veren toplantıların tarihleriyle paralellik taşımaktadır. Hareket dünyanın farklı yerlerinde G-8, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve Dünya Ekonomik Forumu'nun toplantılarını takip ederek büyük gösteriler düzenlemiştir” (2013, s.186-187) sözleriyle ifade etmektedir.

Tüm bunlar sonucunda hareketlerin, olması gerekenin olması için gösterilen çaba olduğu sonucuna varılmaktadır. Her ne kadar anti-küreselleşme denildiğinde olumsuz bir imge çağrıştırıldığı düşünülse de kavram incelendikçe zayıftan ve adaletten yana bir tutum izlediği açıkça gözlemlenmektedir. Aradan geçen yıllara bakıldığı zaman ilk başlarda önemli bir hızla başlayan anti-kapitalist hareketler yavaşlayarak yerini bazı toplumsal olaylara bırakmış bulunmaktadır (Karahasan, 2018, s.47). Buna rağmen anti-küreselleşme hareketleri, küreselleşmeye paralel olarak çoğalan ve yayılan özellik taşımaktadır. Bilgi endüstrileri olarak sayılan mikro enformatik, iletişim, genetik, nükleer, uzay teknolojileri ile bunların sonsuzca çeşitlenebilen karmalarından oluşan post-endüstriyel aşamada kendini daha da geliştiren ülkelerde çeşitli toplumlara kolayca söz hakkı kazandırabileceği aşikardır.

Post-endüstri, paylaşıldığı oranda paylaşanların payının azalmadığı, aksine paylaşıldığı oranda hem nicelik hem de nitelikçe artma niteliği olan bilgi temellidir (Laçiner, 2001, s.28). Bu bilgi temeli, insanların ortak düşmanlarına ve ortak bıkkınlıklarına söz verdiğinde kaçınılmaz bir bütünlük, tekin çoğalması durumu gözlemlenmesi ve merkezlessiz birleşmenin verdiği rahatlık ileride büyük süreçlere ve yeni toplum kurgusuna sebep olabilmektedir. Yaşanılan olumsuz paylaşımın çoğalması ve iletişimle geleceğin belirsizliğinin artması tahminden de yakın olabilmektedir. Bu durum, sorunlara, sorunlarla beraber yeni risk ortamlarına ve anti-küreselleşme hareketinin çoğalmasını da beraberinde götürmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL RİSK TOPLUMU VE COVID-19 ÖRNEĞİ

Küresel risk toplumundan bahsederken sanayi toplumuyla meydana gelen birçok tehlikenin büyüyüp yeni risklerle dönüşerek tüm topluma yayılmasını dikkate almak gerekmektedir. Küreselleşmenin de etkisiyle riskler, tüm dünyaya kolayca yayılabilmektedir. Çakı (2017), Bu durumun riskin anlamsal devinimini oluşturduğunu belirtmektedir. “Küresel risk” kavramı, temelde cesaret ve macerayı çağrıştıran kişisel risklerin ötesinde, yeryüzündeki tüm hayatın kendi kendini yok etmesi tehlikesi anlamını içermemektedir. Diğer bir deyişle eskiden fiziksel olarak etkileri gözlemlenebilen, bedenimize etki edebilecek olan daha çok niceliksel olan riskler, yerini küresel ölçekte etkisi olan nicel etkilerine ek olarak nitel bir etki alanına bırakmaktadır. Böylelikle üretilen riskler, küresel ölçekte tesirini göstermektedir. Temelde risklerin toplumsal düzendeki etkileri, sınıfsal, bölgesel ya da cinsiyet bağlamının çok daha ötesinde herkesi kuşatacak ölçüğe ulaşmaktadır (Çakı, 2017, s.150). Hal böyle olduğunda dünya üzerindeki tüm bireyler, kendini endişe duyduğu, korktuğu ve güvensiz bir ortamda hissetmekte ve bu his kaygıya dönüşmektedir.

Kaygıyı ve riski oluşturan sebepler başlıca sanayi toplumu kaynaklıdır. Fakat sadece bu sebepten ibaret değildir; bireylerin ve ulusların aldıkları kararlar ve modernleşmenin getirdiği denetimsiz, öngörülemez, insan kaynaklı sebeplerle de yakından ilgilidir. Risk toplumu, olası risklerin ve tehlikelerin kahir ekseriyet ile altını çizmekte, gündelik yaşamamızın içerisindeki etkisini, tüm iletişim kanallarıyla topluma duyurmaya çalışmaktadır. Risklerin ve tehlikelerin varlığının bu kadar vurgulandığı bir sistem, “korku kültürü” nün oluşumunu kaçınılmaz kılmaktadır (Çakı, 2017, s.151). Korku kültürü olarak adlandırılan bu kültürde insanlar, riskin nelere sebep olacağını ne kadar büyüyebileceğini ve ne zaman biteceğini bilemedikleri için güven eksikliği yaşamaktadırlar. Bireyler, ülke yönetimine, diğer bireylere hatta en yakınına dahi korku ve endişe duygusu içinde yavaşmaktadır (Eren, 2005, s.2-3).

Riskler, hayatımızın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Ekonomi, sosyal, siyasal, günlük hayat, sağlık ve daha birçok alandaki risklerden bahsetmek mümkündür. Özellikle insanoğlu doğal dengeyi sarsıcı hareketlerde bulunduğu bu riskler daha da artmaktadır. Doğal dengeye müdahalenin artmasıyla sağlık alanında on sene bir görülen hastalıkların iki sene aralığında görüldüğü gözlemlenmektedir.

Doğal denge, vahşi yaşam alanlarına müdahale edilerek bozulduğu gibi uzun süredir kullanılan fosil yakıtlar, çevresel atıklar, radyoaktif çalışmalar ve daha pek çok sebeple de bozulabilmektedir (Yakıncı ve Kök, 2017, s.45-50). Uzun ve kısa vadede çevreye, ekosisteme ve iklime zarar veren insan bu sonuçların bedelini günlük hayatında nereden geleceği belli olmayan risklerin endişe ve kaygısını yaşayarak ödemektedir.

“Bu riskler gözle görülmemekte, çoğu zaman geri alınamaz hasarlara yol açmakta ve hakkında yapılan bilimsel ya da anti-bilimsel bilgiler dahilinde var olmaktadır. Dolayısıyla riskler bilgi dahilinde önemli veya önemsiz görülebilmekte, çok çarpıcı bir hal alabilmekte ya da tehlikesizmiş gibi gösterilebilmektedir” (Akgül ve Numan Can, 2021, s.540). Durum böyle olduğunda riskten etkilenen ve riski meydana getiren her canlı, riske tabii olmaktadır. Risk, kaçılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadece henüz riske yaklaşmayan canlılar vardır ve bu canlılar sırası geldiğinde riske tabi olmaktadır.

Canlılar kategorisinin içinde yer alan insanlar kadar yaşadığımız dünyada hayvanlar ve bitkiler de bulunmaktadır. Doğal denge açısından hayvanlar ve bitkiler de en az insanlar kadar önem arz etmektedir. Durum böyle olunca risklerden doğayı korumak adına 1989 - Basel Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesi Taşınımının Ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Sözleşme, 1992 - Rio Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, 1992- Rio Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 1994 - Paris Özellikle Afrika'da Ciddi Kuraklık ve/veya Çölleşmeyle Mücadele için Birleşmiş Milletler Sözleşmesi., 1997- Kyoto Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne Yönelik- Kyoto Protokolü, 1998- Aarhus Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Vermede Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi ve 2012- Rio Rio+ 20 BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı gibi uluslararası sözleşmeler ve konferanslar devreye girmektedir (Feyzioğlu, 2014, s.5-6). Uluslararası sözleşmelerde ülkeler, tek bir toplum edasıyla kararlar almakta ve doğayı korumak için çaba sarf etmek için toplanmaktadır. Bu örnek, riskin uluslararası bir toplum oluşturduğunu açıkça ifade etmektedir. Böylelikle 21. Yüzyıl'da küresel risk toplumu oluşturulmuştur. Küresel risk toplumunun getirdiği en güncel ve en tartışmalı risk ise hiç kuşkusuz ki COVID-19'dur.

COVID-19 örneğinin seçimindeki en önemli nokta ise yaşanan COVID-19 salgınının oluşturduğu belirsizlik ortamıdır. Bu belirsizlik ortamına başta bilimsel

çalışmalar, sonrasında devletlerin aldıkları önlemlerle mevcut duruma karşı müdahale edilmektedir. Kamuoyu, Sağlık Bakanlığı tarafından “sosyal mesafe”, “evde kal”, “hayat eve sığar” gibi sloganlarla kitle iletişim araçları vasıtasıyla COVID-19 sürecinde bilgilendirilmeye çalışılmıştır (Akgül ve Numan Can, 2021, s.542). Bu bilgilendirmeler yapılırken doğruluk payının göreceli olduğu her ülkenin kendi doğrularıyla hareket ettiği görülmektedir. Dolayısıyla insanlar, yaşadıkları olay karşısında kendilerini güvende hissetmemektedirler.

Çalışmanın bu bölümünde küresel risk toplumu inşası Beck’in tanımlamaları üzerinden yorumlanmıştır. Akabinde küresel dünyanın riskleri sıralamasına değinilmiştir. Bu bölümde küresel risklerin, kültüre, çevreye, iklime, ekonomiye ve sağlığa olan etkileri incelenmiştir.

3.1.Küresel Risk Toplumunun İnşası

Risk toplumu kuramı, Ulrich Beck'e atfedilmiştir. Bu kuramıyla Beck risk toplumunu, “Modernlikte bir kopuşun, klasik sanayi toplumunun konturlarından kurtulup yeni bir biçim -(sanayi) "risk toplumu"- yaratma sürecinin görgü tanıkları - öznesi ve nesnesi- olduğumuz değerlendirmesine dayanan bir sosyal teori” olarak ifade etmektedir (Beck, 2011, s.8). Bu sözleriyle Beck’in özellikle 20. ve 21. Yüzyıllara odaklandığı dikkat çekmektedir. Bahsi geçen dönemi, “dönüşlü modernleşme” olarak adlandıran Beck, riskin önceki yüzyıllara göre daha geniş çerçeveye yayıldığına ve herkesi etkileyebilecek kadar derinleştiğine dikkat çekmektedir. Beck, önceki yıllarda meydana çıkan sağlık ve yoksulluk risklerinden ziyade yeni risklerin doğal dengeyi bozduğuna, teknolojik açıdan ileri düzey sorunlara sebep olduğuna ve tüm dünya üzerindeki canlıları etkilediğine yer vermektedir. Tüm bu olayların başında modernleşme geldiği için asıl riskin modernleşme kavramına bağlı olduğunu ele alan Beck (2011) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Üretici güçler, modernleşme sürecinin dönüşlüğünde masumiyetlerini yitirdi. Teknik-ekonomik 'ilerlemenin' güç kazanımı, risk üretiminin giderek daha çok gölgesi altında kalıyor. Bu riskleri, sadece ilk aşamada 'örtük yan etkiler' diye meşrulaştırmak mümkün oluyordu. Ama küreselleştikçe hem kamusal eleştiriye hem de (anti) bilimsel araştırmalara konu oldukça bu riskler, gizlilik örtüsünü üzerlerinden atarak, sosyal ve siyasi tartışmalarda yeni ve merkezi bir önem kazandı, risk üretimi ve bölüşümünün bu 'mantığı' (o zamana dek sosyal-teorik düşüncüyü belirleyen) servet bölüşümünün

'mantığına' kıyasla gelişme gösterdi. Artık merkezde bitkilerin, hayvanların ve insanların hayatına yönelik geri döndürülemez tehditler doğuran modernleşmenin riskleri ve sonuçları duruyor. 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl'ın ilk yarısında fabrikalarla ilgili ya da mesleki tehlikelerin aksine, bu riskler belli yerellikler(lokal) ya da gruplarla (gruppenspezifisch) sınırlı değil, küreselleşme eğilimi sergiliyor; ulus-aşırı ve sınıfa-özgü olmayan, yenir bir tür sosyal ve siyasi dinamizme sahip küresel tehlikeler yaratıyor” (Beck, 2011, s.13-14).

Beck'in risklerin değişen ve yayılan çizgisine dikkat çekmek istediği görülmektedir. Modernleşme sürecinde karşılaştığımız değişen ve yayılma gösteren bu yeni riskler beraberinde risk toplumu kuramının inşasını da getirmektedir. Modernlik kuramının Batı Ülkelerinin diğer ülkeleri kendine benzetme çabası olduğu iddiası daha önce de değinildiği gibi tartışmalı bir iddia olsa da dikkat çekicidir. Bu kendine benzetme düşüncesi, sadece olumlu yanlarını değil elbette ki olumsuz yanları da beraberinde getirmektedir. Dünyadaki farklı özellikler ve farklı tarihsel gelişme çizgisi gösteren toplumlar, tarım toplumları ya da sanayi toplumları, modernleşmenin avantajlarına olduğu kadar olumsuzluklarına da ortak olarak görülmektedir. Teknolojinin ve bilimin getirdiği düzenli ve rahat yaşam olanaklarının yanı sıra tüm bu gelişmelerden habersiz olan toplumların da çevre yıkımı, nükleer kazalar, savaşlarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir (Çuhacı, 2007, s.140). Sadece bununla da kalmayıp sosyal hayat standartlarının giderek daha da kötüye doğru ilerlemesi, çekirdek aile yapısının bozulması, istihdam konusundaki sıkıntılar ve artan işsizlik ortamı gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerdeki düzeni bozup derinden etkilemektedir. Bozulan düzen, denetimsizlik ve güven eksikliği, riskleri yayarak dünyada tehlikeler saçan modernlik sürecine doğru evrilmektedir.

Küresel risk toplumu olarak adlandırılan toplum, bir gelişme ve ilerleme süreciyle meydana gelen yeniliklerin hızla yayılması üzerine risklerin yeni kimliklere bürünmesi getirileriyle meydana gelen toplumu oluşturmaktadır (Çuhacı, 2007, s.130-133). Sanayi toplumunun diğer yüzü olan bu toplum, risklerle doludur ve bu riskler alınan kararlar sonucu ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan risk ne olursa olsun dünyada yaşayan bütün canlılar bu riskten etkilenebilecek konumdadır. Bu durumdan henüz etkilenmemiş gruplara rastlansa da 'şimdilik şanslı' olan grupların bu şansının ne kadar devam edeceği tartışma konusudur.

3.2. Küresel Dünya'nın Riskleri

Küresel dünya riskleri her geçen yüzyıl artarak ilerleyen bir seyir izlenmektedir. Bu risklere ekolojik, kimyasal, biyolojik, ekonomik, siyasal, sosyal güvenlik açıkları, düşman olarak algılanan nesne ve olguların çoğalması, risklerin yeni alanları, risklerin belirsizliği ve daha pek çok alanda rastlandığı görülmektedir. Bu bölümde güncel olması bakımından son yayınlanan ‘‘2021 Türkiye Risk Raporu’’ dikkate alınıp içinde bulunulan 21. Yüzyıl’ın küresel risklerine yerelden başlayıp uluslararası ilişkilere etkisi incelenip kısaca aktarılmaya çalışılmıştır.

Şekil 2. Türkiye Risk Raporu 2021 İlk 10 Risk

Kaynak: Pehlivanlı, D, (2021 s.13)

Şekil incelendiğinde ilk olarak Türkiye’deki en büyük risk olarak ekonomi ile ilişkili riskler ilk sıraları almaktadır. Ardından ekonominin piyasalardaki olumsuz etkileri gözlemlenmektedir. Bu durum dünya üzerinde de paralellik göstermektedir. 2020-2021 yılındaki pandemi süreciyle beraber bunun getirisi olan durumun devamlılığı riski de en az diğerleri kadar öneme sahiptir. Beklenmedik ve ani gelişen bu süreç karşısında alt üst olan dengeler söz konusu olmaktadır. İşsizlikle mücadele, kredi ödeme problemleri üstüne eklendiğinde sağlık konusundaki risklere artı olarak bir de geçim sıkıntısı dikkat çekmektedir. Ayrıca bu dönemde bitmeyen bölgesel

çatışmalar, siyasi kutuplaşmalar gerek yerel gerek uluslararası arenada bir istikrarsızlık ve artan sorunları beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla pandeminin jeopolitik istikrarsızlığa da sebebiyet verdiği yorumu yapılabilmektedir. Ayrıca Beck, risklerin yan etkileri, hayatın tek boyutunu etkilemez, sosyal, ekonomik, politik yan etkilerle pazarın çöküşüne, sermaye devalüasyonuna, politik baskılara, aşırı fiyat artışına ve aşırı rekabete yol açtığını belirtmektedir (akt. Çuhacı, 2004, s.92). Risklerin dolaylı yoldan birbirlerine sebep olmaları, çok boyutluluğu beraberinde getirmektedir.

Küresel risk alanları, çok boyutlu açıdan ele alındığında ekonomi risklerinin ana gündem olduğu görülmüştür. Bunun sebepleri olarak, büyük güçlerin aralarındaki çekişmeler, liderlerin ekonomiyi alt üst eden ve ekonomilere durgunluk veren söylemleri dikkat çekmektedir. Sonrasında iç siyasette meydana gelen çalkantılar ve kutuplaşmalar da en az ekonomi kadar küresel risklere çok boyutlu olarak etki etmektedir. Siyasilerin aldığı kararlar, birçok açıdan diğer ülkelere etki etmekte domino taşlarına benzeyen düzende en ufak bir hareketlilik büyük sorunlara sebebiyet vermektedir. Diğer bir önemli risk ise doğal ekosistemlerin imhası, orman yangınları, iklim değişikliği, aşırı ısı dalgaları olarak sayabileceğimiz çevre ve iklim riski olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güvenlik açısından risklere değinmek gerekirse son zamanlarda değişen savaş ve savunma kapsamı dikkat çekicidir. Bu yeni düzende özellikle siber savaş ve siber suçlarla mücadele dikkat çekicidir. Teknolojiye dayalı ülke sistemlerinin bilgileri kolaylıkla çalınabilmekte, erişim engeli konulabilmekte hatta devletlerin ve şirketlerin özel banka hesaplarının bloke edildiği gözlemlenmektedir. Bu da ciddi güvenlik sıkıntılarına sebep olmaktadır. Yine nükleer silahlar ve biyolojik silahlar, toplumlar için büyük risklere sebep olmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerin çeşitli alanlardaki rekabetleri (kimyasal ve biyolojik silahlar) güvenlik sorunlarına sebebiyet verdiği kadar iklim değişikliğine ve küresel ısınmaya da sebep olmaktadır (Akgül ve Numan Can, 2021, s.541). Jeopolitiği parçalamaya kadar giden süreçte birkaç devletin güç gösterisi, dünya üzerinde dönülmez felaketlere sebebiyet verme olasılığına varabilmektedir ve bu durumda hiç suçu olmayan canlılar, en az suçlular kadar zarar görmektedir.

Küresel risklerden erden etkilenen bir diğer alan da hiç kuşkusuz ki sağlıktır. Dünyanın 2019 Aralık ayından itibaren yaşadığı süreç, sağlık ve küresel risk arasındaki ilişkiyi ispatlar niteliktedir. COVID-19 salgınının tüm dünya üzerindeki etkileri halen en önemli gündemi oluşturmaktadır. Her ne kadar sağlık alanında yapılan çalışmalar sonucu bulunan ilaçlar ve aşilar hastalığa önlem amaçlı olsa da yeni aşı ve ilaçların tespit edilemeyen riskleri, yan etkileri ve tedavi sonrası oluşabilecek yeni hastalıklara sebebiyet vermesi söz konusu olabilmektedir (“COVID-19 Aşısının”,2020). Yine son iki senedir hayatımızı etkileyen pandemi (COVID-19), her açıdan bakıldığında toplumlar arası eşitsizliği artırmakta, yeni ve çok boyutlu risklere sebep olmaktadır.

Tüm bu riskler, başta devletler olmak üzere uluslararası örgütler, şirketler, toplumlar ve bireyleri etkilemektedir. Dünya üzerinde yaşayan herkesi etkisi altına alan ani olaylar dahil, öngörülebilecek risklere karşı yeni stratejiler ve koruma alanları oluşturmak gerekmektedir. Eski yöntemlerle yeni risklere ve ani gelişen olaylara cevap vermek, onları alt etmeye yeterli değildir. İş birliği ve yeni ortaklıklar gerektiren yeni risk grupları bireylerden devletlere, devletlerden uluslararası şirketlere kadar her alanda ele alıp yenilikçi ve işbirlikçi adımlar atmayı gerektirmektedir.

Birey ve toplumlar, hemen hemen her dönemde çeşitli nedenlerle risk, tehdit ve tehlikelerle karşı karşıya kalmaktadır. Bunun yanı sıra risk, tehdit ve tehlikelerin önceden tahmin edilemeyen bir yanı bulunmaktadır. İnsanoğlu, çeşitli sebeplerden dolayı “korku atmosferinde” yaşamaktadır. Bu korku atmosferi, birtakım değişimlere uğrasa da günümüzde de varlığını sürdürmektedir (Koçak ve Memiş, 2017, s.252). Yaşadığımız çağ, küreselleşmenin verdiği etkiyi en derinden hissettiğimiz çağı oluşturmaktadır; öyle ki bu çağda uzak kavramı anlamını yitirmiştir. Artık hiçbir şey uzak değildir. Olumlu olumsuz tüm gelişmeler, tabiri caizse bir tuş kadar yakındadır. Dolayısıyla küreselleşmeyle beraber korku kültürü de yayılmakta ve risk toplumunu meydana getirmektedir. Risk toplumunun karşılaştığı küresel dünyanın risklerinden kültür erozyonu, çevre ve iklim sorunları, ekonomi ve son olarak iki yıldır büyük yankı uyandıran sağlık konularına alt başlıklar şeklinde değinilmiştir.

3.2.1 Kültürün Erozyonu

Erozyonun aşınma, yıpranma anlamları bulunduğu gibi değer ve saygınlık kaybetme anlamı da bulunmaktadır. Kültür ise bir toplumun tarihsel süreç içinde ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı maddi ve manevi özelliklerin bütünü olarak ifade

edilmektedir (Atik, 2018, s.43). Ayrıca ulusların sosyal yapılarını anlamakta dikkate alınan en önemli unsurlardan biri olan kültür; devamlı bir değişim ve dönüşüm süreci içerisinde olup, öğrenilen, paylaşılan inançlar, davranış ve semboller değerlerinin toplamından oluşmaktadır (Pado ve Tezcan, 2018, s.287). Kültürü oluşturan maddi ve manevi esaslar; inançlar, gelenek ve görenekler, düşünceler, her türlü araç ve gereç, giyim kuşam ve en önemlisi de konuşulan dili kapsamaktadır. Maddi ve manevi esaslar, kültürün alt boyutlarını kapsamaktadır. Her ulusal kültürde birbirine benzeyen veya farklılıklar gösteren kültürel alt boyutlar vardır (Pado ve Tezcan, 2018, s.287). Olumlu veya olumsuz şekilde kültürler birbirlerini etkilemekte ve sürekli dönüşerek kendini yenileyen bir ilerleme göstermektedir.

Kültürde meydana gelen sürekli gelişme ve değişmeye sahip yapı bulunmaktadır. Bu yapı sayesinde insanların üzerinde büyük etkiler oluşmakta ve bu etkiler, zaman zaman farklılık göstermektedir. Fakat kültürün değişimle birlikte gelişim göstermesi şarttır. Etkin, sürdürülebilir, başarılı ve kalıcı olması için kültürün değişimle birlikte güçlü bir inovasyon özelliği taşıması gerekmektedir. Aksi takdirde kültür erozyonuna sebep olunacaktır (“KİK ülkeleri kültürel”,2021). Kültür erozyonu, küreselleşmeyle birlikte toplumun sahip olduğu asıl değerleri kaybetmesi, toplum yapısındaki sosyal aşınmalar, günü birlik yaşama alışkanlığı ile geleneksel olana saygının azalması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepler, kültür erozyonunun ülkeler ve devletler açısından önemli risk grubunda sayılmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca baskın karaktere sahip kültürlerin küreselleşmeyle çok daha hızlı bir şekilde tüm dünyayı etkilemesinin altında bazı sebepler yer almaktadır. Bu sebepler başta yeniliklere açık sonrasında toplumların çağa ayak uydurma isteğinde olduğu görülmektedir. Toplumlarda giyimden yaşayış tarzına, günlük alışkanlıklardan izlenen dizi/filmlere, reklamlardan trend adını alan ve sürekli değişen akıma ve daha pek çok alanda yön verme şeklinde sosyo-kültürel değerler karşımıza çıkmaktadır (Bozkurt, 2010, s.153-166).

Baskın kültürleri, kolaylıkla dilimize giren sayısı hayli fazla yabancı kelimelerden sokakta yürürken tabelalarda bu yabancı sözcüklerin geçmesine kadar akla gelebilecek her alanda görebilmek mümkündür. Bu gibi durumda toplumların kültürlerinde bir yozlaşma, aşınma ve yabancılaşma belirmektedir. Bu yabancılaşma, başta kültür olmak üzere pek çok alanda modernlik adı altında gerçekleşmektedir. Modernlik adı altında yerel kültürler, kendilerine yabancı olmakta ve dönüşüm içinde

erozyona uğramışçasına tahribat görmektedir. Yeryüzünde yaşayan insanların neredeyse tümü aynı kurallara göre oynanan bir oyunun oyuncuları haline getirilmektedir. Çünkü küresel düşünce, özgürlüğü kültürlerin tümüyle kendileriyle aynı olma özgürlüğü ile özdeş tutmaktadır (Yeşilyurt, 2006, s.33). Geniş pazarlar oluşturma fikri küreselleşme sürecini elinde tutan zenginlerce çok önemlidir. Bu sebeple insani değerler önemsenmemiş zamanla ahlaki çöküşe sebebiyet vermiştir. Günümüz şartlarında tüketim toplumunda öncelik alım satım olduğundan bireyin kendi değerlerini ön planda tutması gerekmektedir.

Bilinçli bireyin kendine seçimleri ve aldıkları konusunda “Bunu gerçekten ben mi istiyorum?” yoksa “Bu bana özendiriliyor mu?” sorularını yönlendirmesi gerekmektedir. Karar verme aşamasında bireyin kendine sorması gereken diğer önemli sorular olarak karşımıza: “Bu gerçekten benim fikrim mi?”, “Bu gerçekten benim değer ve kültürümde var mı?” şeklinde çıkmaktadır. Birey, bu sorular sayesinde zaman zaman kendini tarttığına gerçekleri daha rahat bir şekilde görebilecektir. Kendini tanıyan bireyler, kendi değerlerini ve kültürlerini koruma güdüsüyle hareket edecektir. Dolayısıyla bireylerin yıllardır belli kültürel özelliklerini sürdürebilmek için çaba göstermiş olmaları örnek niteliğindedir (Yılmaz, 2015, s.33).

Değişim, bireyle başladığı için toplumun iyiliği kötülüğü, duruşu yıkılışı da yine bireylere bağlı olmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan tek tip insan modeli, kültürel homojenleşme ve Batı’ya benzeme adı altında yine Amerika kapsamlı bir olguyu oluşturmaktadır. Millî niteliğini kaybeden bireyler ve aydınlar için hür düşüncenin anlamı da yabancılaşma doğrultusunda şartlanmadır (Erkal, 1984, s.17). Dolayısıyla milliliği kaybolan ve kültür esiri haline gelen bireylerin ve aydınının «özgür düşüncesi» şartlandığı dünya görüşüne hizmeti kolaylaştırır (Erkal, 1984, s.17). Zira kültürel homojenleşme için oluşturulan batılılaşma veya Amerikanlaşma söylemlerine bireylerin ve aydınların kolayca adapte olması bu sebeplere dayanmaktadır.

Bu kültür söylemi, aynı zamanda tüketim kültürünü de oluşturmaktadır. Tüketmenin birey için bir zorunluluğa dönüştüğü görülen bu kültürlerde, tüketilen sadece maddi mallar ve metalar değildir. İnsanlık ve ona ait değerlerin tümü tüketim kültürüne dahildir. “Artık geçerli ahlak tüketim etkinliğine dönüşmüştür. Bu anlamda tüketim, bireyin özgür bir etkinliği değildir. Çünkü tüketim toplumu, bireyleri nesneleştirerek ve bağımlı hale getirerek, onlara lanse ettiği ve yaşamın amacı haline

getirdiği değerlere (bireysel üstünlük, acımasız rekabet, daha çok kazanmak, kazandığını harcamak) sahiptir. Bu değerler ise bireyi özgürleştirme aksine köle konumuna getirir.” (Demirhan ve Taylan, 2017, s.102).

Dünyanın yeni küresel riskleri aşınsından özellikle költür alanında devletleri ve milletleri olduğu kadar bireyleri de korumak gerekmektedir. Çünkü yirmi birinci yüzyılın insanı ve toplumu belirli standartları kendisine hedef olarak seçmiş; siyasi, sosyal, ekonomik ve költürel anlayışlarını yine bu standartlara göre şekillendirmiş kitlelerden oluşmaktadır (Demirhan ve Taylan, 2017, s.102). Bu standartların kimin yararına olacağı bilincinde olunması, bireylerde standartlara adapte olma eğiliminden vazgeçme şeklinde cereyan eder. Böylelikle költür erozyonunun önlenmesi başlıca hedef haline gelebilmektedir.

3.2.2. Çevre ve İklim

Çevre sorunlarının çok eskilere dayandığı aşıkardır. Günümüzde ise hemen her ülkenin en önemli sorunlarından biri haline gelen çevre sorunları, özellikle küreselleşmenin etkisiyle uluslararası bir boyut kazanmıştır (Baykal ve Baykal, 2008, s.1). Çevre ve iklim sorunları, sanayi devrimi ile de ciddi sorunları beraberinde getirmiştir. Vakur Sümer, bu durumu: “çevre sorunları, varlığı çok eskiden beri bilinen bir olgu olmakla birlikte, sanayi devrimi ve hızlı nüfus artışı sonucunda doğal kaynakların aşırı kullanımının ve çevresel ölçęinde ve yoğunluğunda artış olmuş ve çevre konusu uluslararası düzleme taşınmıştır.” (Sümer, 2014, s.394) sözleriyle dile getirmektedir. Bu sorunlar, birçok sebebe dayanmaktadır. Başta insanın çevreye karşı sorumsuz davranmasından çevre konusundaki bilgisizliğe, teknolojik yetersizlikten ekonomi politikalarının çevreye uygun olmamasına, çevreyi korumaya yönelik yasaların yetersiz olmasından geleceğe yönelik zararın en aza indirilememesine kadar daha pek çok alanda karşımıza çıkmaktadır.

Çevre sorunlarına dikkat çekmek ve doğal çevrenin korunması amacı ile 1972 yılında İsveç’in Stockholm kentinde Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı toplanmıştır (Bozloğan, 2010, s.1015). Çevre kirlenmesine karşı üye ülkeler, ortak çözüm yolları arayıp iş birliğine karar vermişlerdir. Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı’nda 5 Haziran gününün Dünya Çevre Günü olması kararlaştırılmıştır (Bozloğan, 2010, s.1015). Her yıl Birleşmiş Milletlere üye ülkelerde 5 Haziran Dünya Çevre Günü, kamuoyunda çevre bilincinin artırılması, çevre sorunlarının çeşitli yönlerine dikkat çekilmesi amacıyla etkinlikler düzenlemektedir. Böylece Stockholm

bildirgesi, aslında çevre hukukunun temeli niteliğindedir. Bildirgede, akılcı bir eylemle hem bugünün hem de gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayan daha iyi bir çevrede yaşanabileceği, bunun için düzenli, gayretli ve azimli bir çalışmaya gerek olduğu belirtilmiştir (Bozdoğan, 2010, s.1016). Bu çalışmalar, sadece devletlerin çalışmalarını değil, STK'ların, uluslararası örgütlerin ve bireylerinde çevre konusunda çalışmalarının önemli role sahip olduğunu göstermektedir. Böylece çevre sorunlarının uluslararası bir iş birliği gerektirdiği görülmektedir.

Çevre konusunda iş birliği kadar önemli olan bir kavram da sürdürülebilir kalkınma kavramıdır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı ise ilk kez 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'na hazırlanan Brundtland Raporu'nda "Bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma" olarak tanımlanmıştır (akt.Ömerci Güney ve Karataş, 2018, s.162). Sadece bugünü düşünerek hareket etmek ve geleceği düşünmeden kararlar vermek, hem doğada hem de insan yaşamında büyük sorunlara sebep olacağı için bunun önlenmesi gerekmektedir. Diğer taraftan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), İnsani Gelişme Raporu'nda çevre, en basit anlamıyla "İnsanı kuşatan, çevreleyen canlı cansız her şeydir" biçiminde tanımlanırken, kalkınma "ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması" gibi çok bilinen yüzeysel tanımlamaların dışında yeni bir yaklaşımla vurgulanmaktadır. Kalkınma, insan kapasitesini en yüksek düzeyde kullanımına olanak sağlayan bir çevre yaratma faaliyeti olarak açıklanmaktadır (Baykal ve Baykal, 2008, s.11). Bu sebeple hem doğanın hem de gelecek kuşakların düzeni için sürdürülebilir kalkınma zemini hazırlayan konferanslar ve bildirgeler oluşturulduğu görülmektedir.

3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında, Rio de Janeiro'da tertiplenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio Konferansı), ulusların çevreye duyarlı yönetim şekilleri benimsemelerine yönelik bir dizi ilkenin kabulü açısından önemli bir adım oluşturmaktadır (<https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa>). Bu çerçevede, bir eylem planı olan Gündem 21 yaşam kalitesinin artırılması, kaynakların etkin kullanımı, sürdürülebilir kalkınma programları ve daha pek çok konuda öncü olabilecek nitelik taşımaktadır. Son olarak 27 Eylül 2015 tarihinde, New York'ta, 17 hedef ve 169 alt hedef olarak "Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH)" kabul edilmiştir (<https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa>). 2030 yılı Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile yeni bir küresel kalkınma çerçevesi

çizerek sürdürülebilir şehirler, iklim değişikliği, kuraklıkla mücadele, bio-çeşitliliğin korunması gibi çevre konuları sürdürülebilir kalkınma gündemine alınmıştır (<https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa>).

Şekil 3. İnsanlığın Geleceği Anketi

Kaynak: İklim değişikliği. (2019). Erişim adresi: <https://www.amnesty.org.tr/icerik/iklim-degisikligi>

Çevre sorunları denildiğinde dünyayı ilgilendiren küresel ısınma, okyanus ve hava kirliliği, ormansızlaşma, canlı türlerinin yok olması, su kıtlığı vb. sorunlarda akla gelmektedir. Özellikle son yıllarda üzerinde durulan iklim değişikliği konusu, en önemli çevre sorununu oluşturmaktadır. 2019'da yapılan insanlığın geleceği anketine 22 ülkeden 18-25 yaş arası 10.896 yetişkin internet üzerinden katılım sağlamıştır.

Anket sonuçları incelendiğinde %57'lik kısım küresel ısınmanın en önemli çevre sorunu olduğuna dikkat çekmektedir.

Küresel ısınma insanlığın modern hayat biçimine enerji sağlamak için ısı tutucu gazları (diğer adıyla sera gazları) açığa çıkararak, geçen yüzyıldaki ısınmanın büyük bir kısmına sebep olması olayıdır. Fosil yakıtlar, tarım, toprak kullanımı ve diğer etkinlikler iklim değişikliğine hız kazandırmaktadır. Sera gazları son 800.000 yıldaki en yüksek seviyelere gelmiştir. Sera gazı salınımındaki hızlı artış, bir sorun oluşturmakta ve iklim değişikliğine sebep olmaktadır. İklim, canlıların uyum sağlayamayacağı kadar büyük bir hızla değişmektedir (“iklim değişikliği”,2019). Dolayısıyla doğal dengenin bozulması yeni risklere neden olacaktır.

İnsanlık tarihindeki en fazla sıcaklık artışların görülmesi ve bu artışın küresel ölçekte deneyimlenmeye başlaması, başta iklim bilimcilerin olmak üzere, doğa ve sosyal bilimcilerin ve politika yapımcıların gündemlerini belirlemeye başlamıştır (Odabaş, 2018, s.1566). Sıcaklık artışının ve iklim değişikliğinin söz konusu nedenleri ve sonuçları araştırılmıştır. Sonrasında iklim değişikliği sorunu ile nasıl başa çıkılabileceği konularında farklı argümanlar oluşmaya başlamıştır. İklim bilimciler, bu artışın arkasındaki en önemli unsurun insan aktiviteleri olduğunu dile getirirken, aslında bir yönü ile İnsan İstisnai Paradigma'nın eleştirisini de yapmışlardır. Farklı bir deyişle fosil yakıtlarının tüketilmesi, ormanların yok edilmesi sera gazalarının atmosferdeki yoğunluğunu arttırmış ve tarımda kullanılan seranın kendi alanı içinde sıcak hava yaratmasına benzer şekilde bu gazlar da atmosferde sıcaklığın yükselişine neden olmuştur. Küresel ölçekte yaşanan bu değişim, “Küresel Isınma” olarak kavramsallaştırılmaktadır (Odabaş, 2018, s.1566). İster ‘Dünya Risk Toplumu’ isterse ‘Antropozoik İklim Değişikliği’ olarak anılsın, İklim değişikliği ve küresel ölçekteki eşitsizlik, tüm bu sorunları daha da derin hale getirmektedir (Odabaş, 2018, s.1567). Ortaya çıkış süreçleri bakımından ele alındığında kuzey merkezli olan bu olgu, küresel ölçekteki hiyerarşik yapılanma nedeni ile güneyde yer alan toplumları daha fazla etkilemektedir (Odabaş, 2018, s.1572).

Ağır sanayinin küresel iş bölümünde güneye kayması, ekosistem olarak yerkürenin bozulmasının önüne geçmese de ağır sanayinin etkilerinin yoğun bir şekilde güneyde deneyimlenmesini beraberinde getirmektedir. Buna ek olarak, ekonomik sermayenin düşüklüğü, bununla ilintili olarak sosyal ve kültürel sermayenin

çevre sorunları ile başa çıkmada yetersizliği, politik alandaki kısa dönemli ve istikrarsız politikalar ile birleştğinde güneyde yer alan toplumların etkilenebilirliğinin artmasına yol açmaktadır. Küresel ölçekte hissedilen ekolojik sorunların üstesinden gelmek amacı ile Beck'in (2012) Demokratik yönetim önerisi, statükonun bozulmasını istemeyen yerel ve küresel güç kesimleri tarafından dikkate alınmamaktadır. Bunun sonucunda ise sosyal adaletin kurulması giderek güçleşmekte ve risklerin eşitsiz dağıtımını yeniden pratik edilmektedir (Odabaş, 2018, s.1572).

İklim değişikliğinin neden olduğu ve olacağı kuraklık, sel ve taşkınlar, sıcak hava dalgaları, gıda üretimindeki azalışlar gibi etkiler salgınların daha hızlı yayılmasına ve uzamasına, alınan önlemlerin etkisiz kalmasına ve toplumun salgınları daha şiddetli hissetmesine yol açabilmektedir. Örneğin COVID-19 salgınında alınacak en önemli kişisel önlem, ellerin yıkanması kişisel hijyen ve sosyal mesafeye uyumdur. Ancak dünyada 785 milyon kişinin temiz suya erişimden yoksun olduğu gözden kaçırılmamalıdır (Macar ve Asal, 2020, s.228).

Tüm bu faktörler göz önüne alındığında 2020 Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından yayınlanan Küresel Riskler Raporu'na göre, "iklim" en büyük beş uzun vadeli riskin tamamını tehdit etmeye devam edecektir. Gelecek 10 yılda etkisi en yüksek olacağı düşünülen temel riskler: İklim değişikliğiyle mücadele ve uyumdaki başarısızlık, kitle imha silahları, biyolojik çeşitlilik kaybı ve ekosistem tahribatı, aşırı hava olayları, su krizi şeklinde yer almaktadır" (Erkan, 2020). Çevreye verilen tahribatlar, iklim değişikliği açısından ele alındığında aslında bu etkinin her alanda karşımıza olumsuz yansımaları çıkmaktadır. Yerelde olduğu kadar uzun vadede küreselde de risk taşıyan bir süreci oluşturmaktadır.

2020'nin ana gündemini pandemi oluşturduğu için çok tartışılmayan ama risk ajandalarının 1 numaralı gündemi olarak kalmaya devam eden iklim değişikliği ve etkileri, 2021'de ulusal ve global politikalara yön vermeye devam edecektir. 2021 yılının iklim açıklamalarında ise ABD iklim özel temsilcisi John Kerry, iklim değişikliğinin en kötü sonuçlarından kaçınılabilmesi için dünyanın sadece 9 yılı kaldığı uyarısında bulunduğu görülmektedir ("John Kerry, Dünya'nın iklim", 2021). Bu da kısa vadede önemli ölçüde önlem alınamazsa insanların zor günlerle karşı karşıya kalacağı anlamını taşımaktadır. Türkiye açısından bakacak olursak iklim değişikliği, etkilerini Türkiye'de de hissettirmeye başlamış; fırtınalar, yangınlar ve sel

baskınları yaşanmış ve nihai olarak da tarım alanları ciddi ölçüde zarar görmüştür. Türkiye'de 2008 ila 2020'de, her yıl ağustos ayına gelindiğinde çıkan orman yangını sayısı ortalama 59 olarak kayıtlara geçerken; bu sayı 2021'de 159'a çıkmıştır ("Türkiye'de 2021'de", 2021). Yunanistan ve Avrupa'nın bazı bölgeleri ile Kuzey Amerika'da, tarihin en kötü yangın sezonunu yaşamıştır. Yine California'da 2021 yılının başından beri, son 5 yılın ortalamasının iki katından da fazla ormanlık alan yandığı görülmüştür. İklim değişikliğinin Amazon Ormanları üzerindeki etkisinin de büyük olduğuna dikkat çeken Prof. Fernandes, "Kurak geçen sezonun eskiye oranla daha uzun olduğu, şiddetli kuraklıkların da iklim değişikliğinin doğada yarattığı değişkenlik nedeniyle şiddetli kuraklıkların daha sık görüldüğüne dair elimizde kanıtlar var" diye açıklama yapmıştır ("Orman yangınları artıyor mu", 2021). Bütün bunların yansıması olarak da tarım ürünleri fiyatları dalgalı seyir izlemiş ve sigorta primleri yükselme eğilimine girmiştir (Pehlivanlı, 2021, s.7).

İklim değişikliğinin etkileri ile mücadele kapsamında başta kamu kesimi olmak üzere her kademedede alınması gereken önlemler vardır. İklim değişikliği ile mücadele hem tarım işletmelerinin hem de bireysel olarak planlı olmak gerekmektedir. Devletlerin ölçek ekonomisi koşullarında üretim yapmaları ve global ölçekte de rekabete hazırlıklı olmaları, zorunlu hale getirmiştir. Hem bölgesel hem küresel birçok soruna sebep olan iklim değişikliği risk konusunda ilk on risk içinde yer almakta ve sorunlara çözüm niteliğinde kısa zamanda ilerleme kaydedilmez ise bu riskin büyük felakete sebep olacağı görülmektedir. Bu sebeple 21. yüzyılda ve hızla küreselleşen dünyamızda, ulusal ve uluslararası kuruluşların ve devletlerin çevre ve kalkınma ile ilgili çözümler, alternatifler ve yaptırımlar konusunda daha çok yoğun ve sıkı iş birliği yapılmasıdır (Baykal ve Baykal, 2018, s.15).

3.2.3 Ekonomi

Son üç yılın (2019/2020/2021) Dünya Ekonomik Forumu (WEF) küresel risk raporları dikkate alındığında ekonomi, ilk on risk sıralamasının içinde yer almaktadır. Başlarda küresel yavaşlama şeklinde ortaya çıkan ekonomideki dalgalanmalar, 2020 yılında ABD-Çin arasındaki ticaret savaşının etkileriyle birçok uyuşmazlıkla karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu uyuşmazlıklar, ekonomi ile bağlantılı risklere sebep olmaktadır. Bu bağlantılı riskleri; artan küresel eşitsizlikler, dijitalleşmenin istihdama etkileri, yüksek borçluluk, bazı ülkelerde önemli finansal kırılganlıklar şeklinde sıralamak mümkündür (Petersen, 2018, s.1).

Çin'in Wuhan kentinde başlayan ve bir domino etkisi yaratarak tüm dünyayı etkisi altına alan salgın (COVID-19) hastalığının meydana çıkmasıyla birlikte ekonomideki riskler, daha da çeşitli alanlarda kendini göstermekte ve günlük hayatı etkiler düzeye gelmektedir. Özellikle küresel risk raporu, 2021'de kısa vadeli (2 yıl) en büyük risklerin, COVID -19 gibi "salgın hastalıklar" ve salgının ekonomik etkisiyle "geçim krizi" olduğuna dikkat çekmektedir (The Global Risks Report 2021, 2021). Yıllardır uğraşılan yoksulluğu ve eşitsizliği azaltma iş birliğine karşı salgın, beraberinde ekonomik açıdan farklar ve iş birliğini en aza indiren gelişmeleri getirmektedir. Her alanda durağanlaşan üretim sektörü ekonomide fiyat istikrarsızlıklarına, aşırı artan fiyatlara sebep olmaktadır. Fiyat istikrarsızlıkları gündelik hayatı giderek zorlaştırmakta ve COVID-19 tedbirleri kapsamında birçok küçük işletme kapısına kilit vurulduğu için iflasa sürüklenmektedir. Yetersiz teşvik ve yetersiz devlet programları tüm dünya insanlarına zorlu günler yaşatmaktadır ("In many communities", 2020).

"COVID-19'un ekonomik etkileri, sektörler ve ülkeler arasında ciddi derecede hissedilmektedir. Dünya genelinde ortaya çıkan etkilere baktığımızda Volkswagen ve Ferrari gibi otomobil üreticilerinin pandemi döneminde Avrupa'da üretimi askıya almış olması dikkat çekicidir. Ulaşım, eğlence, perakende, otel ve restoranlar gibi ülke GSYH'sinin neredeyse dörtte birini oluşturan kilit sektörler ciddi düzeyde zarar etmiştir. Dow Jones 16 Mart 2020'de 2.977 puanlık düşüş yaşayarak bir günlük en kötü düşüşü kaydetmiştir. Paris, Madrid, Venedik ve Roma gibi turistik yerler terk edilmiş, ticari fuarlar ve etkinlikler iptal edilmiştir. Halka açık toplantılar ve spor karşılaşmaları iptal edilmiş olup, kara, deniz ve hava taşımacılığı seferleri Mayıs ayına kadar son bulmuştur. Çin'de milyonlarca insan işini kaybetmiş, Kanada'da yüzlerce sinema salonunun tamamı kapanmıştır" (Cinel, 2020, s.128).

Aynı etkileri Türkiye'de de gözlemleyebilmek mümkündür. Dünyanın dört bir yanında içe kapanmalar görülmüştür. "COVID-19 salgını neticesinde ortaya çıkan ekonomik kriz, daha önceki krizlerden farklı özellikler barındırmakta olup, bu süreçte hem arz hem de talep tarafı durmuştur. Salgının etkisinin azaltılması için insanların evde beklemeleri istenmekte ve bu durum talebi azalmaktadır. Azalan talep beraberinde çalışanların evde kalma zorunluluğu üretiminde durmasına neden olmaktadır. Ortaya çıkan gelir kayıpları ise ekonominin tekrar daralmasına sebep olmaktadır. Bu döngü içinde ilk etkilenen hizmet sektörü olmuş, dünyada başta

restoranlar olmak üzere oteller ve yerel hizmet veren işletmeler kapanmıştır. COVID-19 salgını sürecinde tüketim alışkanları değişerek, giyim ve ayakkabı üretimi durma noktasına gelmiştir” (aktaran Eğri ve Doğaner, 2020). Bu olaylar, insanların ekonomik açıdan giderek daha zor zamanlar yaşamasına neden olmuş ve alternatif ekonomik program yapılmazsa çoğu sektörde daralmaya gidebileceği öngörüsü ortaya çıkmıştır.

İç piyasada tedbirler kapsamında birçok işyerinin kepenklerini indirmek zorunda kalması, ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Özellikle turizm sektörü ve topluluk oluşturan tüm sektörlerde gerileme yaşanmıştır. Hizmet sektöründe milyarlarca işsiz ortaya çıkmıştır. Geçim sıkıntısı eklendiğinde salgınla beraber ekonomik zorluk insanları yorgun ve mutsuz hissetmeye sürüklemiştir (“Unemployment during coronavirus”, 2020). Yine 2021 Küresel Risk Raporu’na göre gençler, son 10 yılda ikinci büyük küresel ekonomik krize şahit olmakta ve genç nesil, eğitimleri, ekonomik beklentileri ve ruh sağlığı açısından ciddi zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır (The Global Risks Report 2021, 2021). Yaşanılan tüm ekonomik zorluklar, sosyal uyumun bozulmasına, toplumsal refahın düşmesine ve zengin fakir ayrımının çoğalmasına sebep olmaktadır. Böylece ortaya çıkan geçim sıkıntısı, tüm toplum üzerinde etkili olup gelecek, göz önüne alındığında toplumsal sorunlar kaçınılmaz olacaktır.

Economy	Annual GDP Growth		Unemployment	Business Confidence
	Q2-2020	Q3-2020	(percentage point change Q2-2020 vs Q1-2020)	(percent change first half of 2020)
China	3.2%	4.9%	+0.1	1.6%
France	-18.9%	-3.9%	-0.7	-3.3%
Germany	-11.2%	-4.0%	+0.6	-1.6%
India	-23.5%	-7.5%	N/A	1.2%
Japan	-10.3%	-5.7%	+0.4	-1.6%
United Kingdom	-21.5%	-9.6%	-0.1	-3.0%
United States	-9.0%	-2.9%	+9.2	-0.6%

Sources: OECD Data, “Business confidence index (BCI)”, <https://data.oecd.org/leadind/business-confidence-index-bci.html#indicator-chart>, accessed 20 December 2020; Ministry of Human Resources and Social Security of the People’s Republic of China, Human Resources and Social Security Quarterly Data, “First quarter of 2020”, <http://www.mohrss.gov.cn/SYtzrhshbz/zwgk/szrs/tjsj/202004/W020200423600503595588.pdf> and “First half of 2020”, <http://www.mohrss.gov.cn/SYtzrhshbz/zwgk/szrs/tjsj/202007/W020200724600005492242.pdf>, accessed 20 December 2020.

Note: Change in Business Confidence between December 2019 and May 2020, when the indicator registered its lowest data point for OECD countries in aggregate.

Şekil 4. COVID-19’un Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Zirve Etkisi:En Büyük Yedi Ekonomi

Kaynak: The Global Risks Report 2021, (2021).

Şekle bakıldığında pandeminin geçim kaynakları üzerindeki etkilerinin gösterdiği felakete tanıklık edilmektedir. Pandemi sebebi ile işsizlere yeni milyonların eklendiği görülmektedir. Bakıldığında dünyanın en büyük yedi ekonomisinin de yavaşlaması, genç işsizleri, vasıfsız işsizleri ve kadın işsizleri meydana çıkarmaktadır. Ekonomi alanından en çok etkilenenler yine bu kesim olmaktadır. Aynı zamanda pandeminin ekonomik etkileri, bölgelere göre değişiklik göstermektedir. 2020'de sadece 28 ülkenin ekonomisi büyüme göstermekte ve bu ülkelerin arasında Çin de bulunmaktadır (The Global Risks Report 2021, s.17). Avrupa ve Amerika'ya baktığımızda ise daralmalar dikkat çekmektedir. Ekonomik daralmalardan etkilenen en büyük kesim olarak firmalar ve bireyler karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomide yaşanan ani şoklardan yüksek derecede olumsuz etkilenen firmalar, COVID-19 salgını nedeniyle en ağır darbeyi almışlardır. Salgından sonraki iyileşme sürecinde tüm kurumların ortak bir paydada bir araya gelerek, daha önce benzeri yaşanmayan bir koordinasyon ve iş birliği ile ekonomide en önemli yere sahip olan firmaların normalleşmesi adına desteklenmesi sürecini en acil şekilde yönetmeleri gerekmektedir (Eğri ve Doğaner, 2020, s.143). Aksi halde ekonomide eski güce dönmek oldukça zorlaşacaktır.

COVID-19 salgınından olumsuz etkilenen sektörler olduğu gibi olumlu etkilenen sektörler de vardır. Kuşkusuz olumlu etkilenen sektörlerin başında tarım, gıda ve online alışveriş sektörü gelmektedir. Özellikle virüsün yayılmaya başlaması ve oluşan panik ortamı nedeniyle insanlar, çok fazla gıda malzemesi satın almıştır. Bunun yanı sıra insanlar salgın döneminde ihtiyaçların büyük bölümü online alışveriş sitelerinden yapılmıştır. Buna bağlı olarak e-ticaret, kargo şirketleri olumlu yönde etkilenmiştir. İnsanların yine virüsten kurtulmak ve korunmak için çok fazla temizlik ürünü ve hijyen ürünleri alışverişini artmıştır (Köse, 2020, s.61).

Sonuç olarak COVID-19, 21. Yüzyıl'da gerçekleşen diğer salgınlardan iki açıdan farklılaşmaktadır. Bunlardan ilki, salgının çok daha geniş bir coğrafi alana yayılmasıdır. Salgın, çok kısa sürede tüm dünyada etkisini göstermeye başlamış ve bu nedenle gündelik yaşam ciddi bir düzeyde kısıtlanmıştır. İkincisi ise ekonominin küreselleşmesinden ve tedarik zincirleriyle ülkelerin birbiriyle bağımlı ticari ilişkiler içinde olmasından kaynaklı salgının ekonomik etkisinin de küresel düzeyde olmasıdır. Ülkelerde peşi sıra gözlemlenen olumsuz tablolar, ekonomilerin böylesi bir sürece ne

denli hazırlıksız olduğunu göstermektedir. (Erođlu, 2020, s.212). Kúresel krizden güçlü bir úlke ekonomisiyle çıkmanın tek yolu, úlke içinde her alanda iş birliği yapmayı ve pragmatik kararlar almak olarak görünmektedir.

3.2.4 Sağlık

Tüm kúresel riskler gibi sağlık konusundaki riskler de dünya toplumları açısından büyük önem taşımaktadır. Sağlıklı bireylerden oluşan bir toplum, sağlıklı kararlar verip geleceğe emin adımlar atma eğilimi göstermektedir. Oysaki sağlık konusunda problemler yaşayan bireylerden oluşan toplumlarda verilen kararlar, hayatta kalma mücadelesine dayanmaktadır. Kúreselleřmeyle birlikte az gelişmiş úlkelerin sağlık sorunları ve sağlık alanında ilerleme kaydedememeleri altındaki sebepleri: kötü beslenme, temiz suya ulaşım zorluğu, düzenli sağlık politikasına devletin sahip olmaması, barınma ve çalışma koşullarının insan sağlığına uygun olmaması, hava ve evre kirliliği, hastane vb. sağlık kuruluşlarının yetersiz olması, sağlık personel sayısının yetersiz olması ve sağlık hizmetlerine ulaşımdaki eşit olmayan imkanlar şeklinde sıralayabilmek mümkündür (İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi [İNSAMER], 2020).

Dünya Sağlık rgt (DSÖ), kúreselleřmenin sağlıkla bağlantısını  direkt, ikisi endirekt olmak üzere toplam beş noktaya odaklayan bir model geliştirmiştir. Direkt etkiler; sağlık sistemi, sağlık politikalarının etkileri ile enfeksiyon hastalıkları ve sigara pazarı gibi bazı zararlı durumlara maruz kalmayı içermektedir. Endirekt etkiler ise sağlık sektörünün ulusal ekonomi aracılığıyla yönetimi ile beslenme, yaşam koşulları vb. faktörlere bağlı ortaya çıkan toplumsal riskleri içermektedir (Alıntılayan Yıldız ve Turan, 2010, s.40).

Sağlık alanındaki veriler, sağlık hizmetlerinden en fazla mahrum olan kesimin az ve orta gelirli úlke halkları olduğunu göstermektedir. Bu ülkelerin içinde bulunduğu politik istikrarsızlık ve güçsüz devlet yapısı, gerekli sağlık hizmetlerinin verilmesindeki aksamaların temel sebepleri olmaktadır (İNSAMER, 2020). Tüm bunlara istinaden 1966 yılında imzalanan Medeni Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 12. maddesinde "Sağlık Standardı Hakkı" başlığı altında temiz suya, güvenilir gıdaya, beslenme ve barınma imknlarına, sağlıklı çalışma ve evre koşullarına, sağlık üzerine eğitim ve bilgilendirmeye ve cinsiyet eşitliğine erişim hakkına, tedavi için ihtiyaç duyulan ekipmana, ilaç ve hizmete ayrımcılığa uğramaksızın erişim hakkına, hastalıkların kontrol altında tutulmasına, eşitlikçi ve

doğru zamanda tedaviye ulaşmaya, anne-bebek ve üreme sağlığı hizmetlerine ulaşma hakkına, sağlıkla ilgili alınan ulusal ya da uluslararası kararlarda katılımcı olabilmek hakkına ve tüm hizmet, ürün ve olanakların hazır, ulaşılabilir, kabul edilebilir ve iyi kalitede olması hakkına sahip olma gibi önemli maddeler imzalanmıştır (İNSAMER, 2020). Bu maddelerin imzalanmasındaki asıl amaç, herkes için eşit sağlık koşullarını en azından hayati önem taşıyacak derecede olanlarına ulaşılmasını sağlamaktır.

Gelişmiş ölkelerle az gelişmiş ölkeler arasındaki temel sorunlardan biri sağlık alanındaki eşitsizlik olduğundan, 6-12 Eylül 1978 tarihli Uluslararası Temel Sağlık Hizmetleri Konferansı'nda "herkes için sağlık" anlayışıyla Almatı Deklarasyonu kabul edilmiştir (Eke ve Eroymak, 2019, s.395). Temel sağlık hizmetleri için yapılan bu uluslararası konferans, aslında tüm dünyada ve özellikle gelişmekte olan ölkelerde, teknik işbirliği içerisinde temel sağlık hizmetlerini uluslararası ekonomik düzeyde geliştirmek için acil ve etkili çalışmaların yapılmasına dikkat çekmektedir. Almatı Deklarasyonu ile ölkeler, DSÖ ve UNICEF gibi uluslararası kurumlar, parasal kaynak sağlayan kuruluşlar, tüm sağlık görevlileri ve tüm dünya toplumları işbirliğine çağırılmıştır (Eke ve Eroymak, 2019, s.395). Bu bildirgedeki amaç, tüm dünyada eşit sağlık hizmetleri oluşturmaktır. Fakat üzerinden uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen küresel sağlık hizmetlerinin dağılımında herhangi bir dengelenmenin olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Her ne kadar alınan önlemler ve imzalanan sözleşmeler olsa da dünyanın her yerine eşit sağlık hizmeti götürmek mümkün olmamaktadır. Bunun sebebi olarak da gelişmiş ölkelerin ekonomik yaptırımları ve sağlık alanındaki etkili ilaçların ellerinde olması karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik gücü elinde bulunduran devletler, sağlık konusunda ne yazık ki diğer alanlara bakarak daha az yatırım yapmaktadır ve bu yaptırımları da kendi lehlerine yaptıkları görölmektedir.

ekil 3: Ükelere göre küresel ortalama sağlık trendi oranları, 2019 - 2021

Ülke	Brüt maliyet trendi			Net maliyet trendi (genel enflasyonun)		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Küresel^	7.16	5.88	8.12	5.13	4.60	6.17
Latin Amerika^	10.83	8.97	13.63	5.75	6.62	11.17
Kuzey Amerika	5.55	2.76	7.13	3.65	2.15	5.50
Asya Pasifik	7.47	6.22	8.50	5.88	5.10	6.78
Avrupa	5.58	4.24	5.76	4.02	3.27	4.15
Orta Do u/Afrika	8.65	8.66	10.01	7.39	6.94	6.98
Latin Amerika						
Arjantin*	56.99	47.29	60.50	3.44	28.85	47.75
Barbados ve Do u Karayipler	10.00	10.00	10.00	5.90	5.54	8.39
Brezilya*	11.96	9.38	11.51	8.23	5.82	8.21
Chili*	4.88	3.18	4.07	2.63	-0.19	1.14
Kolombiya*	6.27	6.89	6.92	2.75	3.38	3.71
Kosta Rika*	7.00	8.00	9.25	4.90	6.46	7.00
Ekvador	12.00	12.00	12.00	11.73	12.01	10.84
El Salvador*	7.43	10.00	7.71	7.35	9.94	7.11
Guatemala*	8.00	8.83	11.80	4.30	7.00	10.02
Honduras*	6.17	7.98	9.67	1.80	4.83	6.69
Meksika*	9.30	11.50	11.71	5.66	8.80	8.93
Nikaragua	10.00	12.00	15.00	4.62	7.53	11.04
Panama*	10.67	11.00	9.40	11.02	11.91	8.90
Peru	5.00	6.00	8.00	2.86	4.29	6.21
Porto Riko	5.00	-6.00	18.00	4.27	-4.45	17.36
Trinidad ve Tobago	10.00	10.00	10.00	9.00	11.00	8.72
Venezuela	85.00	150.00	250.00	-19821.02	-14850.00	-14750.00
Kuzey Amerika						
Kanada	4.17	0.13	7.03	2.22	-0.48	5.76
Amerika Birle ik Devletleri#	7.91	7.24	7.30	6.10	6.62	5.06
Asya Pasifik						
Avustralya	6.50	6.00	6.00	4.89	4.57	4.18
Çin*	8.68	9.10	9.32	5.78	6.06	6.77
Hong Kong*	8.16	6.24	6.68	5.30	4.24	4.18
Hindistan*	7.80	12.00	10.00	3.26	8.66	6.38
Endonezya*	10.33	9.97	12.00	7.51	7.10	9.06
Malezya*	10.64	10.82	12.55	9.97	10.71	9.75
Yeni Zelanda	5.60	-2.00	20.00	3.98	-3.22	18.62
Filipinler*	7.75	8.50	8.82	5.27	6.78	5.94
Singapur*	7.67	7.67	8.17	7.10	7.84	7.65
Güney Kore	7.00	5.00	4.00	6.62	4.73	3.55
Sri Lanka	5.00	5.00	5.00	0.70	0.34	0.35
Tayvan*	4.00	4.00	4.00	3.46	3.50	2.50
Tayland	7.00	7.50	8.00	6.29	8.56	7.44
Vietnam*	12.93	10.13	10.15	10.13	6.93	6.25

Şekil 5. Ükelere göre küresel ortalama sağlık trendi oranları

Kaynak: Watson W.T., (2020 s.5)

Ülke	Brüt maliyet trendi			Net maliyet trendi (genel enflasyondan arındırılmış)		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Avrupa						
Belçika	2.00	2.50	3.00	0.75	2.25	1.91
Kıbrıs	5.00	0.00	1.00	4.44	-0.70	0.00
Danimarka	5.50	6.50	4.50	4.77	5.80	3.30
Fransa	4.17	1.03	2.30	2.87	0.75	1.60
Almanya	5.00	7.00	7.00	3.65	6.68	5.82
Yunanistan	4.50	4.50	4.75	3.98	4.96	3.74
Macaristan	10.00	10.00	10.00	6.63	6.66	6.83
İrlanda	4.47	1.43	8.33	3.59	1.03	6.63
Norveç	5.27	5.99	6.43	3.10	3.59	4.23
Polonya*	5.85	6.50	7.33	3.54	3.28	4.75
Portekiz*	3.79	-1.83	3.97	3.49	-1.63	2.62
Romanya*	12.62	10.33	11.50	8.79	8.09	10.05
Rusya	7.25	10.00	11.00	2.78	6.91	8.01
Sırbistan	7.50	7.50	15.00	5.65	6.06	13.06
İspanya	2.85	1.93	4.75	2.15	2.23	4.10
İsviçre	9.00	6.00	7.50	7.30	5.54	5.97
İsviçre	4.00	1.50	1.00	3.64	1.89	0.40
Türkiye	23.25	17.50	16.00	8.07	5.50	4.00
Birleşik Krallık	5.67	6.33	6.50	3.88	5.15	4.96
Orta Doğu ve Afrika						
Bahreyn	7.00	7.00	7.00	6.00	4.40	4.50
Burkina Faso	0.50	15.00	10.00	3.73	11.80	7.90
Kamerun*	3.50	6.25	4.00	1.05	3.45	1.75
Fildişi Sahili	15.00	15.67	18.33	14.19	14.47	16.93
Mısır*	12.13	10.88	12.33	-1.74	5.02	4.10
Gabon	19.50	21.50	25.00	17.48	18.50	22.00
Gana	12.17	14.67	17.17	4.96	5.01	8.62
Gine	10.00	5.00	3.00	0.53	-3.50	-5.00
Ürdün	7.00	0.00	4.00	6.70	-0.20	2.40
Kenya	8.50	6.50	9.00	3.30	1.40	4.00
Kuveyt	5.00	7.50	10.00	3.90	7.00	7.70
Madagaskar	25.00	20.00	30.00	19.38	14.50	23.50
Mozambik	7.00	5.00	5.00	4.22	-0.19	-0.71
Nijerya	17.33	14.67	18.67	5.94	1.27	6.30
Umman	4.50	4.50	5.50	4.37	3.50	2.10
Suudi Arabistan	10.00	10.00	12.00	11.21	9.13	10.04
Senegal	10.00	15.00	15.00	8.98	13.00	13.08
Güney Afrika	6.50	6.00	6.00	2.37	3.57	2.84
Togo	5.00	8.00	10.00	4.31	6.00	8.00
Uganda	20.00	10.00	15.00	17.13	6.06	10.15
Birleşik Arap Emirlikleri	9.00	8.00	8.00	10.93	9.00	6.50
Zambiya	15.00	20.00	25.00	5.20	6.60	12.95

*Önemli (5+) katılımı olan ülkeler.

*Venezuela ekonomisinin aşırı enflasyonist olması nedeniyle Venezuela, Latin Amerika bölgesel ve küresel toplamının dışında tutulmuştur.

#Amerika Birleşik Devletleri verileri, çeşitli yılların Willis Towers Watson Ulusal Trend Anketlerinden derlenmiştir.

Şekil 6. Ülkelere göre küresel ortalama sağlık trendi oranları

Kaynak: Watson W.T., (2020 s.5)

Şekil 5 ve Şekil 6’te ülkelerin ortalama sağlık trendlerine bakılacak olursa beş bölgeden söz etmek doğru olacaktır. Şekillerdeki verilere göre; Asya Pasifik bölgesinde 2020 trendinde %6,2 seviyesi ile önemli bir düşüş görülmekte ancak bu oranın 2021’de 2019 trendinin de üzerine çıkarak %8,5’e geri sıçraması

öngörülmektedir. Avrupa bölgesindeki sağlık trendi ise 2020 için %4,2 ' ye düşmekte, ancak 2021 yılında 2019'daki %5,8'lik seviyeye yakın bir düzeye dönmesi beklenmektedir. Latin Amerika bölgesinde ise 2020 ve 2021 için en yüksek sağlık trendi seviyelerine sahip olduğu görülmektedir. Venezuela'daki hiper enflasyon ortamı hariç tutulduğunda bile 2020 için öngörülen trend rakamı %9,0 olmaktadır; 2021 için ise büyük bir sıçramayla %13,6'ya ulaşması beklenmektedir. Orta Doğu ve Afrika bölgesi, 2019'a kıyasla 2020 için sağlık trendinde büyük bir düşüş göstermeyen tek bölgedir. 2020 için trendin 2019 yılında olduğu gibi %8,7 düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2021 için ise %10'a yükselmesi beklenmektedir. Son olarak Kuzey Amerika bölgesindeki sağlık trendinin 2020'nin ilk yarısında önemli ölçüde düştüğü görülmektedir ve genel trend sayıları, önceki yıllara göre daha düşük seyretmektedir; ancak tıbbi sağlık yardımlarının kullanımının 2021'de yeniden artması ve trendi 2019 seviyelerine geri yükseltmesi beklenmektedir (2021 Küresel Sağlık Trendleri Araştırma Raporu,2019-2021).

Sağlık alanında eşitsizliği artıran önemli diğer gelişme ise gün geçtikçe daha çok özelleşme göstermesidir. Bu özelleştirmeye birlikte sağlık, hizmet olarak insanlara sunulmakta ve finansman sağlamaktadır. Kamu sektörü, özel sigorta ve cepten yapılan ödemeler sağlık hizmetleri finansmanında temel üçlü olarak kabul edilmektedir. Kullanıcı katkılarının her gelir seviyesine sahip bireylerden alınması, sağlık hizmetinin herkese ulaşılabilir olmasının önüne geçmektedir (Korucu ve Oksay, 2018, s.302-303). Hal böyle olduğunda insanların sağlık hizmetinden eşit şekilde yararlanma düşüncesi de olumsuz etkilenmektedir. Devletlerin sağlık harcamalarındaki düşüklük, zamanla küresel sağlık krizine dahi sebep olabilmektedir.

Sağlık harcamalarındaki yetersizlik, ülkelerin hastalıklarla mücadele edebilme kapasitesinde görülmektedir. Böylece herhangi bir hastalıkta bireylerin gerekli tıbbi tedaviye rahat bir şekilde ulaşılabilmesi, ilaç ve aşı temin edilebilmesi, önlenebilir hastalıklar için temel koşullardır (Çokadar, 2020). Ayrıca sağlık alanındaki yetersizlik, artan karşılıklı bağımlılıkla birlikte günlük hayatta da gözlemlenecek düzeye indirgenmektedir.

Küreselleşme ile birlikte yaygınlaşan batılı yaşam şekli, beslenme biçimi, alkol-sigara ve uyuşturucu kullanımı, beslenme ve endokrin sistemi bozukluklarına, psikolojik hastalıklara, diyabete ve şiddete bağlı yaralanma ve ölümlerde artışa neden

olmaktadır (Kurtoğlu, 2010, s.27-28). Atıştırma (fast-food) şeklindeki yeme biçiminin yaygınlaşması, yağdan ve şekerden zengin, bol katkı maddeli yiyecek maddeleri tüketiminin artması ve insanların evlerinde yüzlerce TV kanalı karşısında hareketsiz bir hayata alışması sonucunda, başta kalp-damar hastalıkları ve diyabet açısından önemli bir risk faktörü olan obezite hızla artmaktadır (Hayran, 2001).

Küreselleşme öncesi belli bir coğrafyada ortaya çıkan sağlık sorunları, sadece o bölgeye dair sorun olarak kalırken artan küreselleşme ile bu durum artık mümkün olmamaktadır. Bulaşıcı hastalıkların yayılması için zemini oluşturan küreselleşme, aynı zamanda bulaşım hızını da artırmaktadır. Ortaya çıkan hastalık, etkenin ilk izole edildiği yer ile anılmaktadır. Örnek vermek gerekirse bu salgınlar (Şangay, Hong-Kong, Sidney, gibi), Asya'nın bir köşesinde ortaya çıktıktan kısa süre sonra dünyanın geri kalan kısmına yayılabilmektedir (Hayran, 2001) ve oranın adını almaktadır.

Çalışmada odak konusu olan COVID-19 örneği, salgın hastalık olarak en güncel örneği oluşturmaktadır. Bu adın haricinde Çin'de meydana çıktığı için ABD Başkanı Donald Trump'ın "Çin Virüsü" tabirini de kullandığı görülmektedir ("Trump: Çin Virüsü Demeye Devam Edeceğim",2020).

3.3. Küresel Bir Risk Olarak COVID-19

COVID-19 vakaları, ilk olarak Aralık 2019'da Çin'in Hubei eyaleti Wuhan şehrinden bildirilmiştir. Başlangıçta vahşi hayvan pazarlarında hayvandan insana bulaşmaya bağlı yeni bir koronavirüs pnömonisi ortaya çıkmış ve daha sonra virüs insandan insana bulaşmaya başlamıştır. Kısa bir süre içinde vaka sayısı, dramatik bir şekilde artmış, Çin'e ve tüm Dünya'ya yayılarak uluslararası endişe duyulan bir halk sağlığı sorunu haline gelmiştir (Kazak, Hintistan ve Önal, 2020, s.572). Dolayısıyla COVID-19 örneği, küresel risk olarak adlandırılmaktadır. Çok yüksek risk seviyesinde olan COVID-19 salgını, gün geçtikçe mutasyona uğrayıp, yeni etkileriyle milyonlarca cana mal olmaktadır. Vakalar çeşitli sebeplerle ve temasla sürekli artmakta ve ölümler ciddi boyutlara ulaşmaktadır. 65 yaş ve üzeri başta olmak üzere hemen her yaş grubunda öldürücü etkisi sebebiyle salgın 21. Yüzyıl'ın en önemli sağlık sorunu haline gelmiştir (İnce, 2021, s.495).

COVID-19 salgınını diğer salgınlardan ayıran birçok yönü olduğu gibi en önemli yanı, insanı özgürlüklerinden mahrum bırakması ve bu mahrumiyetin ne zaman sonlanacağının bilinmemesidir. İlk vakaların 2019 sonunda Çin'de, 2020 başında

Avrupa’da ve Mart 2020 itibari ile Türkiye’de görülmesi ve insanların zamanını evlerinde geçirmesi ve belirsizliğin giderek artması, bireylerde birçok psikolojik sorunun da ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir (İnce, 2021, s.496). Kaygıların artmasıyla birlikte insanların izole hayat sürdürme isteğinin arttığı gözlemlenmiştir.

COVID-19 riskini en düşük kayıplarla atlatabilmek adına hastalığa karşı aşı üretebilmek için bilgi ve iletişim teknolojileri ile tüm ülkeler, kısa zamanda çeşitli aşı tipleri geliştirmiştir. Pandeminin seyrinde ölüm oranlarını minimum seviyede tutmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda COVID-19, acil durum olarak ilan edildikten sonra özellikle ilaç ve biyoteknoloji şirketleri ile aşı sektöründeki büyük şirketler ilaç ve aşı üretimi için iş birliği içinde çalışmalarını hızla sürdürmüştür (Kazak, Hintistan ve Önal, 2020, s.571). Aşının acil ve hızla geliştirilmiş olması üzerinde beraberinde olumlu ve olumsuz etkilerinin de tartışılmasına sebep olmuştur. Böyle bir durumda bilinmez etkinin yüksekliğinden söz edilmiştir. Olumlu sonuç, tüm insanlığa rahat bir nefes almayı sağlarken, oluşabilecek herhangi bir olumsuz sonuç ise tüm dünyada felakete sebep olabilme ihtimaline sahiptir. Alınan bir dizi önlem ve tedbire rağmen halen artmakta olan vaka sayıları ve ölümler durdurulamamıştır. Ayrıca dünya üzerindeki yayılma hızı hızla devam eden hastalığın günlük hayat başta olmak üzere tüm alanlarda da etkisi hissedilmektedir. Dolayısıyla yeni bir normalden bahsedilmektedir ve yeni normal denilen sürece insanların adapte olmaları istenilmektedir.

başarısız bir sınav vermiştir. Birey açısından değerlendirildiğinde ise COVID-19 salgınında alınacak en önemli kişisel önlemin hijyen ve mesafe olduğu vurgulanmaktadır. Ancak dünyada 785 milyon kişinin temiz suya erişimden yoksun olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Öte yandan küreselleşme, salgın hastalıkların yayılmasını hızlandırmadaki en büyük faktörü oluşturmaktadır (“You can’t wash”, 2020).

ABD (Amerika Birleşik Devletleri) gibi bir süper güç dahil birçok devletin koronavirüs tehdidini henüz algılamadan bu krizin pençesine yakalanması ve buna dair planlı ve başarılı bir “savunma” stratejisinden yoksunluğu, bu tehdidin asitmerisini göstermek bakımından önemli bir kriter olarak görülebilmektedir (Arslan ve Karagül, 2020, s.8). COVID-19 riskinin önceki risklere benzerliğinin az olması, yeni alanlarda ve çok daha detaylı bir şekilde meydana çıkması alınan kararlarda da ülkeleri muallakta bırakmaktadır. Bu durum, yeni riskle karşılaşan ülkelere tahmin etmede yetersizlik sağlamaktadır. Ülkeler, daha tahmin edemediği ve sonucunun ne yönde ilerleyebileceğini bilmeden savunma yapma konusunda kararsız kalma tavrı sergilemektedir.

Başta ABD olmak üzere pek çok ülke, pandemiyi “savaşla mücadele” şeklinde tanımlamalarına rağmen şimdiye kadar ekonomilerinden büyük pay ayırdıkları silahların bu mücadelede hiçbir işe yaramadığını açıkça görmüşlerdir. Böylelikle COVID-19, tüm dünyaya salgın hastalık tehdidine karşı ne kadar hazırlıksız olduğunu ve kriz yönetme kapasitelerinin zayıflığını göstermiştir (Macar ve Asal, 2019, s.230). Virüsle mücadelede rejim türünden ziyade güçlü kurumlara ve disiplinli topluma sahip olmanın önemi anlaşılmıştır. Otoriter bir rejime sahip Çin, virüsle mücadelede başarılı olurken benzer yönetim türüne sahip birçok ülke ise başarısız olmuştur. Benzer biçimde demokratik rejime sahip olan ABD, İtalya ve İspanya, başarısız olurken, Almanya ve Güney Kore başta olmak üzere bazı demokratik ülkelerin başarılı oldukları görülmüştür. Buradan, etkili kurumlara sahip devletlerin krizi başarıyla yönetebildikleri anlaşılmaktadır (Ağır, 2021, s.889).

Az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler, COVID-19 salgınından en çok etkilenen tarafı oluşturmaktadır. Bu ülkelerde sağlık alanındaki özelleştirmelerin de etkisiyle hissedilen “para varsa sağlık hizmeti var” düşüncesi, yine pandemide de varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Özellikle Hindistan gibi kalabalık nüfuslu

ülkelerin aşı temini konusunda ve hükümetin uyguladığı yanlış politikalar dolayısıyla yaşadıkları sıkıntılar buna örnek oluşturmaktadır (“Hindistan’da COVID-19 Salgını”,2021). Yine az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri etkileyen bir diğer önemli nokta olarak karşımıza dünya çapında karantina uygulamalarının artmasıyla piyasa durgunluğunun meydana gelmesi çıkmaktadır. Bu durgunluk, ekonomide çoğu ülkenin halkına teşvik paketleri uygulama kararını harekete geçiren bir olay halini almaktadır. Ekonomide olan durgunluk, yaşanan sürekli ölümler, azalmayan vaka sayıları, toplu mezar kazımı gibi pek çok olay bireyleri, devletleri ve uluslararası sistemi oldukça etkilemektedir. Pandeminin bu ağır seyrine bir çare olarak etkiyi aşından bekleyen devletler, hızla aşı çalışmalarına başlamış ve devletlerin birbirleriyle personel, teçhizat, bilgi ve deneyim paylaşımında bulunduğu da görülmüştür (Tok, 2020, s.2).

Macar ve Asal bu süreci şu şekilde yorumlamaktadır: “Edinilen bilgi birikimi sayesinde ilk aşı Rusya tarafından bulunmuştur. Aşının bulunmasıyla beraber alınan önlemlerle normalleşmeye doğru adımlar atılmaya başlanmasının yegâne sebebinin ülkelerin olduğu kadar insanların başta ekonomik yetersizlikleri olduğu görülmektedir. Özellikle pandemiyle birlikte artan küresel gelir eşitsizliği kavramının altı dolmuş zengin ülkeler daha zengin fakir ülkeler daha fakir olmuştur. Aynı durum bireyler arasında da cereyan etmektedir. Hal böyle olduğunda devletlerin daha fazla etkinlik göstermesi ve bu duruma bir çare bulmaları beklenmektedir. Zamanla süre gelen ve küreselleşmeyle oldukça pasif duruma düşen devletin gücünü küresel riske karşı kullanması beklenmektedir. Devletlerin halkın sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştıracak adımlar atması, koruyucu önlemler konusunda halkın bilgilendirilmesi, aşılama programlarının yeniden düzenlenmesi ve kapsamlı risk değerlendirme haritalarının oluşturulması gibi düzenlemelere gitmeleri gerekmektedir” (Macar ve Asal, 2019, s.230).

Yirmi birinci yüzyılın risk toplumu denilen ve riskin nerden nasıl geleceği belli olmayan toplumda her an her şeyin devletler ve uluslararası sistem kadar bireyler üzerinde de etkilerinin olumlu olumsuz özelliklerinin olduğu Beck tarafından sıkça vurgulanmaktadır. Yine küresel risklerle ilgili Beck(2012), küresel süreçte risklerin her şeyden önce öngörülemez ve tanımlanamaz bir niteliğe sahip olduğunu savunmaktadır. “Risk antagonizmi” adını verdiği bu sürece ilişkin olarak Beck, risklerin tam bir belirsizlik karakteristiği olduğunu vurgulamaktadır. Bununla ilişkili

olarak, risklerin “tedbirleri geçersiz ve işlevsiz” kılan diğer bir niteliğe de sahip olduğunu da öne süren Beck, bireylerin artık risklerden korunamayacak şartlar içinde yaşadığını açıklamaktadır (“Koronavirüs Salgını, Risk Toplumu”,2020). Dolayısıyla Beck, bireylerin maddi refah düzeylerinin ve bu doğrultuda uygulamaya çalıştıkları tedbir ve korunma reflekslerinin hiçbir anlam ve işlev ifade etmeyeceğini; hiçbir bireyin, maddi refah düzeyi ya da statüsüne bakılmaksızın risklerden bağışık kalamayacağını dile getirmektedir (“Koronavirüs Salgını, Risk Toplumu”,2020). Beck, bu durumu daha somut bir biçimde açıklayabilmek adına “zenginler maddi imkanlarıyla kısmi bir risk muafiyeti sağlayabilirler. Fakat bu şartlarda ancak yememek, içmemek ve nefes almamak mutlak bir korunma sağlayabilir,” ifadelerini kullanmaktadır. Bu ifade, risklerin artık kapsayıcı, ayrıştırılmaz ve bağışık kalınmaz niteliklerini öne çıkarmaktadır (Balcı, 2020). Dolayısıyla bu ifadeler, COVID-19 pandemisinde yaşanan durumu kısaca özetler nitelik taşımaktadır.

Vahşi hayvanlarla yaşayan ve henüz bilinmeyen virüsler, doğal ev sahipleri öldürülünce insanları yeni yaşam alanı olarak seçmeye başlamakta ve böylece yeni birçok salgın hastalık ortaya çıkmaktadır (Macar ve Asal, 2019, s.228). Sonuç olarak yaban hayatına yapılan müdahaleler ile birçok virüs ve bakteri, hayvandan insana geçerek salgın hastalıklara dönüşmesine neden olmaktadır (Macar ve Asal, 2019, s.227). Teknolojinin ilerlemesi ile insanlar, doğal düzeni daha çok etkilemektedir. Her ne kadar daha iyi yaşam koşulları için deneyler yapılsa da bazı durumlarda bilinmezlik, ön plana çıkarak olumsuz yüzünü göstermektedir. Bu gibi durumlarda çevre, ağır hasarlar almakta sonuçları hayatlara mal olmaktadır. Nereden yayıldığı ve nasıl ortaya çıktığını tam olarak bilemediğimiz salgın hastalığın nelere mal olacağı da tam anlamıyla muallaktır. Can aldığı gerçeği toplumlarda tam bir sene sonra kabullenilen hastalığın sadece can almakla kalmayıp yaşanan hayat düzenini tamamıyla değiştirdiği görülmektedir. Pandemi, bireyleri yeni birçok alışkanlığa sürüklemiş ve sürüklemeye devam etmektedir. COVID-19 pandemisi, yaşam tarzılarını değiştirmekte ve en az sağlık alanı kadar ekonomi, çevre, insan psikolojisi, sosyoloji, devletlerarası ikili ilişkiler alanlarında da derin etki ve büyük değişikliğe sebebiyet vermektedir.

Tok, COVID-19'un uluslararası ilişkilerdeki etkisine değinerek bu durumu şu şekilde açıklar: "COVID-19 salgınının uluslararası ilişkilere de derin etkileri olmuştur. Resmî ziyaret ve zirve toplantılarının ertelenmesi, ikili ticarî ilişkilerin aksaması veya

kesilmesi gibi gelişmeler, salgının uluslararası ilişkilerdeki olumsuz etkisini göstermektedir. Diğer taraftan, salgınla mücadele kapsamında uluslararası ilişkiler trafiğinin canlandığı; görüşmelerin sıklaştığı (telefon ve/veya video konferans yoluyla), devletlerin birbirleriyle personel, teçhizat, bilgi ve deneyim paylaşımında bulunduğu da görülmüştür” (Tok, 2020, s.2). Bakıldığında iş birliğine yaklaşıldığı görüle de aslında uluslararası arenada iş birliği yapılmamaktadır. Özellikle Birleşik Avrupa olma yolunda olan AB dahi içinde sorunlarla yüzleşmekte ve COVID-19 karşısında yenilgiye uğramaktadır. Aslında her alanda dengeler değişmekte ve yeni düzenin geldiği, yavaş yavaş gün yüzüne çıkmaktadır. Küreseli etkileyen pandemi krizi, insanlığın ortak beka sorunu olarak yeni küresel işbirliklerin de önünü açmaktadır. Ulusal düzeyde alınan tedbirlerle bu salgına karşı durmak hem çok maliyetli hem de efektif olamamaktadır. Ulusal devletler ve yerel seviyedeki eylemlerle küresel bir krizin çözülmeye çalışılması, süreci ötelemekten başka bir işe yaramamaktadır (Kaya, 2020, s.266). Pandemi süresince ne yapacağını bilemeyen ve hazırlıksız yakalanan devletler, yardımlaşma gibi kriterleri bir kenara bırakarak, kendi temel ihtiyaçları doğrultusunda bencilce politikalarla bu süreci en az zayıyla atlattırma çalışmaktadır. Bu süreç, bu nedenle güç rekabetine dayalı yeni belirsizliklerin yaşanmasına neden olmakta ve güvensiz bir ortam yaratmaktadır (Kaya, 2020, s.266).

Benzer salgınların hızla yayılmasını önlemek adına, sağlık iş birliği çerçevesinde ulusal ve küresel sağlık risklerine karşı erken uyarı kapasitelerinin güçlendirilmesi, kriz yönetimi kapasitelerinin artırılması, ortaklaşa programlar oluşturulması ve uluslararası sağlık kurallarının yeniden gözden geçirilerek düzenlenmesi (Etkeni Hızlı saptama ve hızlı bildirim için) büyük önem taşımaktadır (Macar ve Asal, 2019, s.236-237). Yani uluslararası iş birliği özellikle dünya insanların sağlığı açısından çok önemli hale gelmektedir.

Küçülen dünyayı bir devlet ve tüm bireyleri de dünya vatandaşları gibi görmek gerekmektedir. Burada devletlere iş birliği ve uluslararası kurum ve kuruluşlara da iyi yönde proje üretimi görevi verilebilmektedir. Çünkü artık küreselleşme etkisiyle riskler uzak değildir. Her an oluşabilecek risklerin potansiyel tanıkları bireylerdir. Bireyler, riskleri uzak sayılabilen fakat yakın olması da an meselesi olunan bir yaşam biçiminde tabii olmaktadır. Risk toplumu bunu ifade etmektedir. Ve böyle bir toplumda risk her alandan gelebilmektedir. Macar ve Asal bu durumu şu şekilde açıklar: “Tıpkı COVID-19 örneğinin sadece sağlık alanıyla alakalı olmayıp diğer

alanlarda da önemli risklere sebep olması olayı gibi. Bu da uluslararası çerçevede yeni bazı önlemler ve hayati yapılanmalara sebep olmaktadır. Bu sebeptendir ki uluslararası İlişkiler bağlamında, COVID-19 salgını “güvenlik” algısının da yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bugüne kadar politik ve askeri düzeyde tartışılan “güvenlik” konusuna şimdi “bio-güvenlik” tartışmaları da eklenmiştir. Bu çerçevede ekosistem tahribatı ve küresel iklim krizinin salgın hastalıklarla ilişkisi üzerine düşünmek ve biyolojik silahların yaratacağı küresel tehdidi çok yönlü olarak tartışıp hem ulusal hem de küresel düzeyde köklü çözümlere gitmek hayati önem taşımaktadır” (Macar ve Asal, 2019, s.236).

COVID-19 gibi bir pandemide bir diğer önemli nokta ise başarılı uygulamalarla halkına destek olan devletlerin ileride örnek teşkil etmesidir. Yani küresel dünyada ulus devlet rolü yine yükselişe geçmektedir. Bunu gerektiren en önemli sebep DSÖ ve AB gibi ulus üstü örgütlerin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Virüsle birlikte uluslararası kuruluşların küresel güvenlik sorunlarının yanında, en temel insani sorunlara da müdahale yeteneğine sahip olmadıkları anlaşılmıştır. Bu durum aslında uluslararası kuruluşların yeni dönemde önemlerini artmalarını ve daha verimli çalışmalarını zorunlu kılmaktadır. Çünkü küresel sorunlarla yerel mücadeleyle başarı sağlamak mümkün olmayacaktır (Ağır, 2021, s.892). Ulus üstü yapıların pandemide etkili rol oynayamaması, güçlü devletin gerekliliğini belirtmektedir. Realist yaklaşımın ana argümanlarından olan askeri-ekonomik güç faktörlerinin yanında ya da alt başlığında sağlık sistemi, acil durum ve tedarik kapasitesi gibi ölçütlerin de önem kazandığı görülmektedir. Sağlık sisteminin tüm alanları etkileyip, hayatı durdurma noktasına getirebilmesi, devletlerin sağlık sistemine yönelik bakış açısını değiştirerek, öncelik sıralamasında üst sıralara yerleştirmesine neden olmuştur (Kaya, 2020, s.267). Yine devletler açısından baktığımızda sadece askeri, siyasi ve ekonomik alanların haricinde sağlık alanında da acil durum yatırımlarını yapılması gerekliliği doğmaktadır. Bu hususta Beck, riskin ortadan kaldırılmaktan çok yönetilebileceğini veya yerinden edilebileceğini ve değiş tokuşların ve istenmeyen sonuçların kaçınılmaz olduğunu kabul eden olgun risk yönetimi olarak tanıyabileceğimiz şeyi önermektedir (Bryce, Ring, Ashby ve Wardman, 2020, s.880-887).

SONUÇ VE ÖNERİLER

İncelenen konuyu özetle ele almak gerekirse doğa durumu denilen durum, Hobbes, Locke ve Rousseau gibi zamanın düşünürlerinin varsayımlar üzerine kurduğu durumu ifade etmektedir. Bu varsayımlarda Hobbes, doğa durumunda insanlar arası savaş, kargaşa, düzensizlik, kaos, insanın insana verdiği zarar hüküm sürdüğüne inanmaktadır. Bu sebeple Leviathan kitabında güven içinde olmak isteyen insanın kendi yararına haklarını bir kişi ya da kuruma devrederse o kişi ya da kurum yani Leviathan, onu koruma ve güven altına alma sorumluluğunda olmaktadır. Leviathan, devredilen hakları gözettiğinden cezalandırıcı yetkiye sahiptir böylece toplumda düzen ve güvenlik meydana getireceği vurgulanmaktadır. Çağın diğer önemli düşünürü olan Locke'un doğa durumu, barış içinde yaşayan insanlardan oluşmaktadır. Fakat barış içinde yaşayan bu insanların devamını sağlayacak bir şey lazımdır; işte bu sebeple özgür insanın barışın devamını sağlaması ve adil kararlar vermesi konusunda bir otoriteye ihtiyaç duyduğunu açıkça belirtilmektedir. Son olarak Rousseau'nun doğa durumunda Locke'ta olduğu gibi insan, barış ortamında yaşamaktadır. Ayrıca insanlar eşittir. Rousseau'nun özel mülkiyet kavramına yer verdiği görülmektedir ve bu kavram, insanlar arası bütün düzeni bozmaya yetecek bir sebep olmaktadır. Düzenin bozulmaması için insanların bir arada ve ortak bir karar almaları gereken bir olguya ihtiyaçları vardır.

Doğa durumunda düşünürler, insanın nasıl yaşadığına ve hayata nasıl baktığına farklı yaklaşımlar sergilemiş olsalar da hepsinin ortak yönü doğa durumundan insanları toplu yaşamaya, toplum düzenine geçişi sağlanması yönünde olmaktadır. Toplum düzenine sözleşmeyle geçileceğine inanan düşünürler, toplum sözleşmesi adı altında insanların bazı özgürlüklerinden fedakârlık etmesi karşılığında hayattaki ekonomik ve politik düzenin geleceğini savunmaktadırlar. Doğada kendi halinde bulunan insanların karşılıklı uzlaşma ile belli kurallar çerçevesinde yaşamaları demek şiddet olaylarından, sahtekarlıklardan, zorlu yaşam koşullarındaki karmaşadan, kötü insanların yapabileceği saldırılardan korunmak ve bireyin kendi yararına olanı seçip sahip olduğu hakların bazılarını üstün otoriteye devretmesiyle gerçekleşeceği ve böylece meşru otoritenin sağlanacağı açıkça belirtilmektedir. Doğa durumundan toplum sözleşmesine giden sürecin yönetim biçimlerinin altyapısını oluşturmak için tasarlanmış teorik çalışmalar olduğu açıkça gözlemlenmektedir. Ayrıca tüm bu

çalışmalar, devlet olgusunu modern devlet adı altında incelemek için gerekli olan unsurları da oluşturmaktadır.

Devletin alt yapısı, oturup sağlam bir yapı haline ulaştığında siyasi iktidarda daha çok din temelli anlayış hâkim olmaktadır. Zamanla meydana çıkan modernizm kavramında ise eskinin yerine gelen yeni ifade edilerek yeni yaşam stili, yeni dünya düzeni, kurallara bağlılık, akılcı ve bilimsel yaklaşım, dinin etkisinden kurtulmuş bir düşünce biçimi, sosyal ve siyasal hayatta aklın ön planda oluşu kavramları ön plana çıkmaktadır. Çünkü modernizmi meydana getiren sanayi devrimi, demokrasi, hümanizm gibi ilkeler alt yapısında bu düşüncelere sahiptir. Siyasal gelişmeler kadar kültürel gelişme de barındıran modernizm, bireyde eleştirme yeteneğini güçlendirmektedir. Birey, eskiyi eleştirerek değişim ve dönüşümünü sağlamakta böylece ekonomi ve sosyal oluşumlar devletle paralel ilerleme göstermektedir. Batı modelli düşünce olan modernizm de insan hayatına gündelik müdahalede bulunmakta, bu da modernizmin asıl çabası bireysel mutluluğu sağlayamamasına sebep olmaktadır. Bireysel mutluluğu sağlayamamasındaki en önemli nokta, belki de evrensel kurallara sahip olup o doğruları herkes için geçerli hale gelmesinin isteği olmaktadır. Bireysel mutluluk hedefine ulaşamadığı gibi yeni teknolojik gelişmeler, kapitalizm, dünya ekonomisinin gelişmesi ile gelen liberal demokrasi anlayışı ile yeni bir düşünce ortaya çıkmıştı ve bu da post-modernizm kuramını oluşturmaktadır.

Post-modernizm, modernizmden ayrı düşünülememekte ama modernizmin devamı olarak ta görülememektedir. Post-modernizm, ekonomik krizler ve ikinci dünya savaşı sonrası meydana çıkan yeni bir arayıştan ibarettir. Bu yeni arayış, içinde tüketici kültürünü, küreselleşmeyi, otoritenin bölünmesini ve bilginin dahil olmak üzere her şeyin ticari olmasını sağlamaktadır. Diğer yönden modernizmi sürekli eleştiren post-modern anlayış, onun tek doğrusunun yerini almak istememektedir. Zira post-modernizm için zaten tek doğru diye bir şey söz konusu değildir. Post-modernizm, farklılıklarla ve biriken doğrularla dikkat çekmektedir. Bir genelleme, bütünleştirme, tek düze olan her şeye karşı olma ve baş kaldırma düşüncesi bulunmaktadır. Post-modernizm, bu düşüncesiyle yeni düzende birçok doğruyla hareket edebilecek düzen getirebilecek, gelişmelere farklı bakış açılarını yansıtabilecek özelliğe sahiptir. Fakat diğer açıdan bakılırsa oluşması yüzyılları alan bu genel geçer değerlere, söylemlere ve geleneklere bir anda karşı oluş ve sert tavır, elbette ki istikrarsız bir hali beraberinde getirecektir.

Post-modernizmde istikrarsızlığa ve toplumdaki çöküşe sebep olan yegâne sebep olarak popüler kültür adı verilen küresel şirketlerin oluşturduğu başlı başına satılmak üzere tasarlanmış bir yaşam kültürü ve istekler gösterilebilir. Kişisel kitle iletişim araçları ve teknolojinin ilerlemesiyle içinde bulunulan 21. Yüzyıl'da her birey, bu sistemde hali hazırda birileri kar elde etsin diye sunulan, daha doğrusu sunulduğunu düşünülen, hazır hayat tarzlarında yaşamaktadır. Yiyecek seçiminden dinlenen müziklere, giyilen kıyafetlerden yapılan aktivitelere kadar güç, tamamen bireyleri yönlendiren ve bilinçaltı mesajlar taşıyan reklamlara aittir. Görünürde iktidar yoktur; herkes özgür ve seçimlerini kendisi yapmaktadır. Oysaki bu tercih ve birey özgürlüğü, verilen seçimleri ile her yerde olan görünmez iktidarın sunduğu kadar olmaktadır. Sunumlar, teknolojinin ilerlemesi çerçevesinde sürekli yenilenmekte; kendini yenileyemeyen her türlü olay ve olgu ise kısa zamanda silinmektedir. Sürekli tüketim arzusu içinde olan insanlar, bir müddet sonra her şeyden hemen vazgeçip hızla yeniyi istedikleri hali aldıklarında sosyal düzen, sosyal ahlak ve kültür çöküşe geçebilecek konuma gelmektedir. Başta devletler olmak üzere bu istikrarsız ve sürekli tüketime yönelen sosyal yapı, uluslararası ilişkilere de ciddi zayıflık verebilmektedir. Malların ve kişilerin serbest dolaşımıyla yani küreselleşmeyle bu düzen, tüm dünyayı olumlu olumsuz etkilemekte, yeni risk ve yeni bilinmezlik ortamlarını çoğaltmaktadır.

Küreselleşme denildiğinde akla gelebilecek her alanda sürekli değişen ve gelişen teknoloji, yeniliklerle beraber artan bağımlılık hali, iç içe geçen bir kültür, dolaşım serbestisiyle meydana gelen sorunlar/sıkıntılar, yeni oluşmakta olan dünya düzeni varsayımı ve en önemlisi küçülen dünyada yönetenin güçlüler olduğu uluslararası bütünleşmeden söz edilmektedir. Ekonomi başta olmak üzere sosyal hayat, kültür, sağlık, siyaset, çevre gibi birçok alanda meydana gelen karşılıklı bağımlılık ilişkileri oluşmaktadır. Bu karşılıklı bağımlılık ve uluslararası kuralların değişmesiyle birlikte küreselleşmenin ulus-devlet kavramını tamamen bitirip kamu unsurlarını ve ekonomiyi yönetmenin artık eskide kalacağını düşünenler, bu kadar olmasa da ulus-devletin etkinliğinin azalacağına inanırlar. Küçülen dünyada toprak sınırlarının belirsiz sınırlar halini alacağını düşünenler ve son olarak küreselleşme ulus-devlet kavramı kadar eski olup böyle sonuçlara sebep olmasa da ekonomik, politik, sosyal alanda yeniden örgütlenme getirmektedir diyenler mevcuttur.

Küreselleşme olgusuna karşı gelen düşünceler, anti-küreselleşme adı altında incelenmektedir. Bu düşüncelerin başat etkisi, küreselleşmenin ulus-devleti

kaldıracağı korkusu olmaktadır. Küreselleşmeyle hız kazanan toplumsal ilişkiler arası yoğunluk, gelişen teknolojiyle birlikte ulaşımda gelinen nokta, dünya üzerinde toplumsal olaylara verilen ortak tepkiler ile dünyanın gittikçe küresel bir köy olduğu düşüncesi oluşmaktadır. Bu düşünce sayesinde Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi uluslararası kuruluşlar küresel sistemde yerlerini almaktadır. Uluslararası örgütler böylece devletlerin karşılıklı bağımlılıkları sonucu meydana çıkan ve iş birliği yapılmazsa çözülmeyecek olaylar ve konular üzerine kurulmaktadır.

Özellikle ekonomilerin küreselleşmesi düşüncesi ile küresel rekabet, teknolojik ilerlemeler, sermayenin serbest dolaşımı gibi konular hız kazanmıştır. İşgücü dolaşımı artmış, sınır ötesi ticaret hacmi çoğalmış böylece yeni pazarlama yolları aranmış ve uluslararası rekabet artış göstermiştir. Küreselleşmenin getirdiği bu artıyla bireyler, daha düşük fiyatla daha kaliteli ürüne kavuşabilmektedir. Dünyada hayat standartı yükselmekte, seyahat maliyetinin düşmesi ile bireyler, yeni yerler keşfedebilmekte ve en önemlisi bilgiye ulaşmak artık kolay hale gelmektedir. Tüm bu artıların yanında küreselleşmenin getirdiği sorunlar da bulunmaktadır. Bu sorunlar, ülkelerdeki enflasyon, işsizlik, organize suçlar, uyuşturucu kaçaklığı, istikrarsız büyüme, insan ticareti, terörizm, gelir dağılımı adaletsizlikleri, iklim değişikliği, su ve gıda temini yetersizliği, çok sayıda insanın kontrol edilemez şekilde dolaşımı sonucu dünyayı tehdit eden virüs veya bakterilerin yayılması durumu şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunların her biri ve daha fazlası, 21. Yüzyıl'da karşılaştığımız ve karşılaşacağımız riskleri oluşturmaktadır.

Artan risklere sebep olan küreselleşmeyle beraber 21. Yüzyıl'da güvenlik düzeyi, devletten bireye doğru bir iniş göstermekte ve bu durum ulusal ve uluslararası düzeyde güvensiz ortam oluşturmaktadır. Devletin birçok yönden küreselleşmeyle birlikte aldığı düzenleyici ve denetleyici rol, yetersiz kalmakta ve bu durum, bireyin kendisini güvende hissedememesine sebep olmaktadır. Hem maddi hem politik olmak üzere birey, kendini sürekli tedirgin ve güvensizlik içinde bulmaktadır. Küresel riskler, bireyin hayatına ve uluslararası sisteme yenilik getirdiği kadar bu yeniliklerin yanında bilinmez karmaşıklık getirmektedir. Yeniliklerin en belirgin özelliği ise daha önce yaşanılan sınıf ayrımı, sosyal kurallar, geleneksel düşünme mekanizmasının yerini bireysele bırakmasıdır. Yeni toplumda farklılıklar ön plana çıkmakta, yeni risklere karşı artık uluslararası düzeyde bireyde oluşan endişe hali dikkat çekmektedir. Bu

endişeli, tedirgin ve kaygılı hal, bireyin bugününü yaşatmayacak derecede gelecek korkusuna dayanmaktadır. Sürekli düşünceli olan 21. Yüzyıl insanı, günlük hayatındaki ihtiyaçların çoğalmasından, mesleki ve ailevi yalnız kalışlardan, toplumun üzerine yüklediği sorumluluklardan sürekli yakınmakta ve geleceğe dair umutsuz, mutsuz bir tavır takınmaktadır. Risklerin her alanda önüne serildiği bir yüzyılda birey, günlük hayatında en önemli mutluluğu sağlayacak refah ve standartları yüksek bir hayatı elde etmek için en az üniversite mezunu olmak zorundadır. Bu ise bireyin hayatında minimum 23 sene demektir. Geleneksel yaşamda 23 senede bireyler, aile hayatı kurup tüm süreçleri tamamlamaktayken 21. Yüzyıl risk toplumunda yaşayan bireyler, mezun olduklarında istekleri işe kavuşacaklarından dahi habersizlerdir. Bu bilinmezlik hali, hem küresel risklerden hem de ulusal ekonomi politikalarından kaynaklanmaktadır. Kısacası risk toplumunda çaba ve elde edilen başarılar, artık yeterli değildir. Birbirini etkileyen birçok durum ve uluslararası düzeyde hareketlilik, riskleri hızla tüm dünyaya yayıp tüm dünyada her bireyi etkiler konuma gelmiştir. Böylece istenmeyen ve eskiye göre olağan üstü olan bu hal, artık normal bir durum olmaktadır. Yine bu sebeple birey, işinden, eğitiminden, hayat standartlarından, güvenliğinden ve geleceğinden endişe duymaktadır. Ekonomi alanında dünyada bulunan riskler, artık bireye çok daha yakındır. Devlet, izlediği ekonomik politikalarda bireyi güvence altına alıp, ona okul sonrası iş garantisi vermekten oldukça uzaktır. Bu da bireyde her an bozulabilecek özelliğe sahip küresel ekonomik dengeler sonucu işsiz kalma riski ve rekabet endişesi oluşturmaktadır.

Risk toplumunda kültür de yavaş yavaş çökmeye başlamıştır. Bireyin duyduğu endişeyle beraber gittikçe yalnızlaşması, içine kapanmasıyla önce aile içerisinde daha sonra ait olduğu kültür, gelenek ve göreneklere karşı tutumu önemsememeye başlamaktadır. Çünkü bireylere trend adı verilen sürekli yenilenen küresel düzeyde önüne sürülen ve çekici bir ilgi alanı oluşturulmuştur. Kültürü yaşatma kaygısı bulunmayan ve sürekli yeniye arayan post-modern birey, farklılıklardan yana tavır takınmaktadır. Kültürler, genellikle toplumsal yeniliklere ve teknolojilere açık olgular değildir. Gelenekseli yaşatma gayesi taşımaktadır. Risk toplumunda sürekli yeni ve sürekli farklılık ön plandadır. Gelenekseli yaşatma isteği, gerileme olarak algılanabilmekte ve böylece toplumlar eskisi kadar kültürlerine sahip çıkmaktan yana olmamaktadırlar.

Risk toplumunda riskler, alanlarla sınırlı olmamakla birlikte tüm dünyayı etkileyen bir yol izlemektedir. Ekonomi ve kültür haricinde diğer önemli risk alanı çevre ve iklimi oluşturmaktadır. En az ekonomi ve kültür kadar toplumlar üzerinde etkili bu alanda özellikle bireylerin duyarsız hareketleri sonucu oluşan küresel ısınma, iklim değişiklikleri ve çevre sorunları başta gelmektedir. Bu sorunlar, başta suların azalması, doğal afetlerin çoğalması, biyolojik çeşitlilik kaybı, ekosistemlerin tahribi, insan kaynaklı çevrenin tahribi, iklim değişikliğine karşı uyumda sıkıntılar şeklinde yer almaktadır. Bu sorunların sebep olacağı su savaşları, doğal afetler dolayısıyla çoğalan ölümler, biyolojik çeşitliliğin azalması ve ekolojik dengenin bozulmasıyla dünyanın değişen dengeleri ve yaşanılmaz hale gelmesi önümüzdeki yüz yıllarda dünyayı yaşanılmaz hale getirecek; teknolojin ilerlemesi ve tahribatların önlenemezse çoğalması düşüncesi yeni gezegenlerde koloni oluşturma fikrine yoğunlaşma sağlayacaktır.

İklim değişikliğinin de milyonlarca yıl saklı tutup gün yüzüne çıkmamış mikrobiyal organizmaları açığa çıkaracağı da dünyanın yaşanılmaz bir yer olması, diğer önemli unsuru oluşturmaktadır. Bu etki özellikle sağlık alanında endişe duyulmasına yol açmakta ve vücut direnci sağlam olmayan bireylerin kolayca mikrobiyal organizmalar karşısında yaşam savaşını kaybetmesi beklenmektedir. Bu bilgi ışığında oluşabilecek mikrobiyal enfeksiyon yayılımı için ülkelerin sağlık kurumları, gerekli tedbirleri önceden almaya özen göstermelidir. Sonrasında uluslararası sağlık kuruluşları ve uluslararası sağlık örgütlerinin daha aktif ve çözüm odaklı davranış sergilemeleri, uluslararası sistemde güçlü ses çıkarabilmeleri için önemlidir. Sağlık alanında son iki senedir gündem olan ve pandemi olarak adlandırılan COVID-19 örneği özellikle seçilmiştir. Başlarda vahşi hayvanların pazarlarda satılıp yenmesinden kaynaklı çıktığı düşünülen hastalığın sonrasında bilim adamlarının deneyleri sonucu ortaya çıkabilme ihtimali de gün yüzüne çıkmıştır. Nasıl çıktığı muamma olsa da insanların doğal yaşama karşı tutunduğu aşırı müdahaleci tavır, bugün bu sıkıntı ve risklerle karşılaşmaya sebebiyet vermiştir. İçinde bulunulan durum, hem bireyi hem de toplumu aynı şekilde etkilemiştir. Sınıf ve ülke ayrımı olmaksızın dünya üzerinde var olan herkes, risklerden aynı derecede etkilenmiştir.

COVID-19, 21. Yüzyıl'ın en önemli uluslararası halk sağlığı krizi olarak adlandırabilmektedir. İnsan sağlığı üzerindeki etkileriyle dünya gündemine damga vuran bu pandemi, aslında ulusal ve uluslararası sistemde halk sağlığına dair önlem ve

tedbirlerin ne kadar az ve yetersiz olduğunu gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda bulaşıcı hastalık olan COVID-19, riskin eski çağlara göre kısa sürede tüm dünyada yayılması durumunu kitlesel ve hızlı bir şekilde göstererek böylece yeni önlemler gerektiği konusunda uluslararası bazda öğretici niteliğe sahip olmaktadır.

COVID-19 pandemisi, hem uluslararası oldukça fazla düzeyde ölüme hem de ulusal ve uluslararası ekonomik sorunlara sebep olmaktadır. Devletlerin bu dönemde pandeminin yayılmasında birbirlerini suçladıkları görülmektedir. COVID-19 salgınının yayılmasında sadece devletler birbirlerini suçlamamış, aynı zamanda etnik ve kimlik çatışmalarının yaşandığı bölgelerde azınlıklar, virüsün taşıyıcıları olarak görülmüştür. Myanma'da Rohingyalı Müslümanlar, Hindistan'daki azınlık Müslümanlar ve Avrupa'daki göçmenler bu sürecin doğrudan hedefleri olmuşlardır (Koç, 2021, s.111). Dolayısıyla bu tepkiler, ulusal ve uluslararası dengelerin her birini etkilemekte bilinmezlik ve endişe ortamı meydana getirmektedir. Bu bilinmezlik ortamında aşı çalışmalarına başlanmıştır. ABD, İngiltere, Çin ve diğer biyomedikal anlamda gelişmiş ülkelerin COVID-19'a karşı aşı geliştirme faaliyetlerine başlaması, salgından kimin sorumlu olacağı tartışmalarını, salgını kimin aşısı sonlandıracak tartışmasına çevirmiştir (Koç, 2021, s.112). Bilim dünyası tarafından verilemeyen ve ön görülemeyen cevaplar, net olmayan tavır ve kesin olmayan tedavi yöntemleri sebebiyle uluslararası, ulusal ve bireysel endişeler, aynı düzeyde cereyan etmekte, tahmin edilmezlik ise bu aktörleri daha çok etkilemektedir. Bireysel olarak bakıldığında kaygı bozuklukları, mutsuzluk, geleceğe duyulan umut ve güven azalmakta diğer bireylere, devlete ve uluslararası sisteme güven azalmaktadır.

Ulusal açıdan bakıldığında ise ulusların sınır kapama kararlarına gittikleri görülmektedir. Kendi vatandaşına güvenli ortam sağlamak için bu yöntemin salgına karşı alınan önlemlerden en etkili ve halen kullanılmaya devam edilen önlemlerden biri olduğu görülmektedir. Seyahat engeli, sağlık alanında önlem ve tedbir getirirse de ekonomi alanında hem yerel hem de uluslararası düzeyde felç edici özeliğe sahip olmaktadır. Hareketliliği minimum düzeye indiren seyahat kısıtlamaları, ülke bazında kısmen veya tamamen şeklinde görülebilmektedir. Bu da iş ve benzer şekilde göç yaşayan insanların kısa ve uzun vadede sınır kapanmaları sebebi ile mahsur kalma durumlarına sebebiyet vermektedir. Bunun yanında bu süreçte zorla geri gönderilen göçmenler de dikkat çekmektedir. Normalde göçmen karşıtı olan hükümetler, özellikle sınırları göçmenlere kapama konusunda COVID-19 söylemini kullanarak izledikleri

politikayı meşrulaştırma yolu izlemektedir. Kısıtlamalar çoğaldıkça yabancı düşmanlığının arttığı tüm dünyada gözlemlenmektedir. Özellikle Çin'de ilk hastalık vakalarının tespiti sonrasında Çinliler, potansiyel virüs taşıyıcısı olarak ayrımcılığa maruz kalmıştır. Yabancı düşmanlığını başından beri ABD'de 'Çin virüsü' şeklinde görmek mümkün olmaktadır. Bu tespitlerden sonra COVID-19, her ülke için tehdit unsuru olsa da ulusal içe kapanmalar, bilgi paylaşımının az olması, diğer devletlere şüpheyle yaklaşım gibi sebeplerden ötürü ekonomi, uluslararası ticaret, siyaset, sosyal hayat etkilendiği gözlemlenmektedir. Çoğu ülkelerin hizmet ve bakım sektörlerinde dışlanan göçmenlerin çalıştığı ve COVID-19 salgını öncesi değersiz görülen hizmet ve bakım sektörünün aslında bu deneyimle son derece değerli hale geldiği belirtilmektedir.

Uluslararası sistem açısından bakılacak olursa salgının ekonomi, sağlık, siyaset alanında önde giden ülkelerinin kriz durumu yaşadıklarında galeyana gelip yanlış politikalar izleyebileceği ve yeni risklere karşı a veya b planlarının bulunmadığı görülmektedir. Kendi vatandaşına yetemeyen başat aktörler, sistemde denge değişimine sebebiyet vermektedir. Risk toplumunun yeni kriz ve risklerine karşı uluslararası sisteme yön verebilen ülkelerin krizlere karşı çözüm odaklı ve riskin sürekli kendini değiştirerek gelebileceğini bilen ülkeler olduğu gözlemlenmiştir. Bu hususta yapılması gereken ise risk hangi alanda meydana çıkmadan tedbir alınması, risk meydana çıkmışsa kısa sürede o alana dair alternatif yolların bulunması gerekliliğine dikkat çekmektir.

Sağlık alanında oluşan riske karşı alınabilecek tedbirlerin belli vaka sayısı meydana çıkmadan oluşturulabilmesi konusunda DSÖ ve diğer uluslararası sağlık kuruluşlarının daha ciddi ve öngörülebilir kararları olsaydı gerek maske, eldiven, koruyucu giysi ekipmanları gerek içe kapanma ve seyahat konusunda bireyler daha tedbirli davranabilir ve bu kadar vaka sayısı ve ölüm artışı yaşanmak zorunda kalmıyordu. Örnek ve ders niteliğinde olan pandeminin seyri öncesi DSÖ vb. uluslararası kurumlara daha çok istihbarat kazanmasındaki gerekliliği sunmaktadır. Aynı zamanda ulusların tıbbi ve biyolojik açıdan gelişmelerinin yakından takibi gerektiğinin de altını çizmek gerekmektedir. Güvenlik açısından bakıldığında ulusları ve uluslararası sistemi etkileyen salgın, virüs benzeri mikrobiyal türlerin biyolojik silah olabilme ihtimaline karşı daha iyi önlemler alınması gerekmektedir. Erken teşhis önem arz etmektedir.

Yaşanılan durum, ileride meydana çıkabilecek benzer olaylarda nasıl davranılması gerektiği konusunda devletlere, kurumlara ve insanlara birçok tecrübe kazandırmıştır. Ülkelerin aldığı önlemler, pandemi zamanında olduğu gibi yerel, durumsal koşullar ve işlevselliğe bağlı bir hal alabilmektedir. Bu sebeptendir ki önlemlerde sıkıntılı koşullar olması durumunda karar vericinin doğru ve sonuç odaklı karar verebilmesi yeteneği sayesinde birçok soruna kısa zamanda çözüm bulunabileceği görülmektedir.

Riskler bitmemekle birlikte özellikle sağlık alanında her ülkede farklı tecrübe ve deneyimlerle yaklaşıldığından evrensel genel geçer kurallar önemini kaybetmekte ve virüs, her ülkede farklı sonuçlara sebebiyet vermektedir. Evrensel kurallar, önemini kaybedip, farklı ülkelerde farklı deneyim ve sonuçlara ulaşılması, uluslararası iş birliğinin önemini artırmaktadır. COVID-19'un dünyadaki etkileri, gelecekte oluşabilecek benzer durumlarda uluslararası alanda fikir alışverişi, karşılıklı bilgi, ortak deneyim ve sonuçların paylaşımı, sağlık açısından kullanılan terimler ve yöntemlerin uyumlaştırılması insan sağlığı ve ölümlerin azaltılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Gelinen noktada uluslararası ilişkiler felsefesine katkı niteliğinde dünya üzerindeki bütün devletlerin küresel bir virüse küresel birleşme yaparak cevap vermesi gerektiği gözlemlenmektedir. Küresel sorunlar, yerel yöntemlerle çözülmeyecektir. Kapanma politikası, hali hazırda yaşanan durumu iyileştirmiş olsa da ileriye yönelik yeterli bir tedbir olmamaktadır. Ülkelerin karşılıklı bağımlılıkları, her alanda olup bu kapanma gibi kısa vadeli önlemler, ülkelere uzun vade de zarar ve zayıflık verdirebilmekte ve ekonomilerinde çöküşe neden olabilmektedir.

Yeni dünya düzeninde ve yaşanan risk toplumunda her zaman riskler oluşmaktadır. Bu riskler, eski çağlardaki gibi hemen bitebilecek ya da eski yöntemlerle çözülecek türden risklerden oluşmamakta alınacak tedbirler ve risklerin sonuçları belirsiz olmaktadır. 21. Yüzyıl'da yapılması gereken tüm farklılıkları göz önünde tutarak her devletten üst düzey fikirlere açık olmaktır. Bu fikir ve öneriler, her zaman doğru sonucu getirmeyecek olsa bile sonuçsuz kalmaktan iyi bir yoldur. Yeni normalde eski dönemden farklı olarak gerçekliğin hangi yönde ilerleyebileceğine dair fikirlerin çeşitliliği önem arz etmektedir. Tek düze genel geçer bilginin haricinde birçok doğru ve çeşitlilik ön plana çıkmaktadır. Risk, her kesimi etkilediği için

COVID-19 örneğinde olduğu gibi hızlı yayılma ve küresel etkiye sahip olmaktadır. Paniğe kapılmadan, olabilecek en kısa sürede riski alt etme düşüncesiyle harekete geçmek, hareketsiz kalmaktan her zaman iyi bir karar olarak gözükmektedir. Sonuç ne olursa olsun yeni riske sebebiyet vereceğinden iyi ya da kötü sonuç olmayacaktır. 21. Yüzyıl risk toplumunda bir zincirin halkası gibi olan riskler, her alanda, her aktör seviyesinde ve en yakınımıza kadar gelmiş bulunmaktadır. Yapılması gereken, alternatif yollar konusunda çeşitli fikirleri harmoni haline getirip çözüm odaklı ve pragmatik ama evrensel bir yol izlemekten ibarettir.

KAYNAKÇA

AA. (2020,28 Şubat). Dünya Sağlık Örgütü küresel risk seviyesini yükseltti. *Dünya*. Erişim, adresi: <https://www.dunya.com/dunya/dunya-saglik-orgutu-kuresel-risk-seviyesini-yukseltti-haberi-463763>

ABD’de George Floyd’un öldürülmesi dünya genelinde ırkçılık karşıtı protestoların fitilini ateşledi, 2020. (2021, Mayıs). *Euronews*. Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/2020/06/07/abd-de-george-floyd-un-oldurulmesi-dunya-genelinde-rkc-l-k-kars-t-protestolar-n-fitilini-a>

Afat, E. (2010). *Karşı Küreselleşme Hareketi: Küreselleşmeyi Hedef Alan Küresel Muhalafet* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/46111.pdf>

Ağır, O . (2021). Covid-19 Sonrası Uluslararası Politikadaki Olası Değişimlere Yönelik Bir Değerlendirme . *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 31 (2) , 887-896 . DOI: 10.18069/firatsbed.886681

Ağırman, F . (2018). Hobbes Ve Rousseau’nun Devlet Kuramlarında Doğa Durumu . *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , (32) , 115-120 . DOI: 10.30794/pausbed.410976

Akgül, M , Can, E . (2021). Risk Toplumu Bağlamında COVID-19 Haberlerine Yönelik Bir İnceleme . *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* , 17 (33) , 535-564 . DOI: 10.26466/opus.790554

Akıncı Çötök, N . (2017). Giddens Sosyolojisinde Toplumsal Dönüşümün Temel Kavramları ve Bağlantılar: Yapılanma, Modernite ve Küreselleşme . *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)* , 3 (5) , 189-207 . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/skad/issue/29960/300370>

Aktel, . (2001). Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları . *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 6 (2) , . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduiibfd/issue/20849/223572>

Alkın, R . (2017). Ulrich Beck’in Risk Toplumu Kavramsallaştırması Ekseninde Toplumsal Kontrolün Dönüşümüne Giriş Denemesi . *Medeniyet ve Toplum Dergisi* , 1 (1) , 35-54 . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/metder/issue/31233/455461>

Altun, F . (2000). Modernleşme kuramı ve gelişme sorunu. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 8, 123-186. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254361>

Arslan, İ , Karagül, S . (2020). Küresel Bir Tehdit (COVID-19 Salgını) ve Değişime Yolculuk . *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 0 (10) , 1-36 . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uskudarsbd/issue/55725/711630>

Asal, U , Dağlar Macar, O . (2020). Covid-19 İle Uluslararası İlişkileri Yeniden Düşünmek: Tarih, Ekonomi Ve Siyaset Ekseninde Bir Değerlendirme . *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , Bahar (Covid19-Özel Ek) , 222-239 . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe/issue/55168/754954>

Aydın, A , Bakıncak, E . (2016). Uluslararası Güç Dengesi Ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki . *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , 17 (1) , 95-112 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cumuiibf/issue/28001/297317>

Aydın, R . (2018). Türk modernleşmesinde bir görünüm ve değişim temsili olarak kıyafet . *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi* , 3 (6) , 48-70 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akader/issue/40154/423834>

Bakırcı, F . (2008). Hobbes'ta Sözleşmenin Kökeni Akıl Mıdır? . *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* , 63 (03) , 1-48 . DOI: 10.1501/SBFder_0000002071

Balcı, Ç. (2020,30 Mart). Koronavirüs salgını, risk toplumu ve sosyo-psikolojik sonuçları. *Anadolu ajans*. Erişim, adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/koronavirus-salgini-risk-toplumu-ve-sosyo-psikolojik-sonuclari/1784788#>

Batu, M , Tos, O . (2017). Tüketim Kültürü Odağında Modernizm Ve Postmodernizmin Karşılaştırılması . *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* , 5 (2) , 991-1023 . DOI: 10.19145/e-gifder.296888

Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*. 25-34. Erişim, adresi: <http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/firatbayar.pdf>

Baykal, H , Baykal, T . (2014). Küreselleşen Dünya'da Çevre Sorunları/Environmental Problems in A Globalized World . *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 5 (9) , . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19561/208526>

Bayraç, H . (2010). Enerji Kullanımının Küresel Isınmaya Etkisi Ve Önleyici Politikalar . *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 11 (2) , 229-259 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/10998/131623>

Beck, U. (1994). "The Reinvention of Politics: Towards a Theory of Reflexive Modernization", (i ç .) U. Beck, A. Giddens and S. Lash (ed.), Reflexive Modernization, Cambridge: Polity Press.

Birdişi, F. (2020). Uluslararası Güvenliğin Tarihsel Gelişimi Ve Post-Modern Güvenlik Dönemi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Özel sayısı, 231-256. DOI: 10.28956/gbd.696034

Bozlağan, R . (2010). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı . *Journal of Social Policy Conferences* , 0 (50) , 1011-1028 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/891/9943>

Bozkurt, V. (2010), İktisat Tarihi, İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. Erişim, adresi:

http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyoloji_lisans_ao/kuresellesen_dunyada_toplumsal_meseleler.pdf

Burgess, A. , J.Wardman, and G.Mythen . 2018. “Considering Risk: Placing the Work of Ulrich Beck in Context.” *Journal of Risk Research* 21 (1): 1–5. doi:10.1080/13669877.2017.1383075.

C. Bryce, P. Ring, S. Ashby & J. K. Wardman (2020) Resilience in the face of uncertainty: early lessons from the COVID-19 pandemic, *Journal of Risk Research*, 23:7-8, 880-887, DOI: [10.1080/13669877.2020.1756379](https://doi.org/10.1080/13669877.2020.1756379)

Cinel, E . (2020). COVID-19’un Küresel Makroekonomik Etkileri ve Beklentiler . *Politik Ekonomik Kuram* , 4 (1) , 124-140 . DOI: 10.30586/pek.748538

Coşkun, İ . (2012). Modernleşme Kuramı Üzerine . *İstanbul University Journal of Sociology* , 3 (1) , 289-314 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/533/4909>

COVID-19, ulus devlet ve risk toplumu. (n.d.). DSpace Home. <https://193.140.60.133/xmlui/handle/20.500.12154/1160>

Çakı, F . (2017). Risk Toplumunda Çocukluk . *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 5 (10-11) , 147-171 . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/izusbd/issue/54602/744398>

Çetintaş, H , Türköz, K . (2017). İklim Değişikliği İle Mücadelede Karbon Piyasalarının Rolü . *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 20 (37) , 147-168 . DOI: 10.31795/baunsobed.645182

Çınar, R , Çubukcu, İ . (2010). Tüketim Toplumunun Şekillenmesi ve Tüketici Davranışları -Karşılaştırmalı Bir Uygulama- . *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 13 (1) , 277-300 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/2823/38116>

Çilingir, L . (2019). Locke’un Toplum Sözleşmesi Kuramı . *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* , (11) , 31-43 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/temasa/issue/47291/596016>

Çokadar, S.N. (2020, 5 Ekim). Küresel Sağlık Sistemi ve Adaletsizlik. *Insamer*. Erişim, adresi: <https://insamer.com/tr/kuresel-saglik-sistemi-ve-adaletsizlik-3361.html>

Çuhacı, A . (2012). Ulrich Beck’in Risk Toplumu Kuramı . *İstanbul University Journal of Sociology* , 3 (14) , 129-157 . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/iusosyoloji/issue/520/4741>

Çuhacı, A. 2004. Ulrich Beck’in Risk Toplumu Kuramı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Demir, L. (2009) Küreselleşme ve Terör, T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi, S.B.E. Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Demir, Y , Terzi, N . (2020). Modern Devletin Gelişimi: Küreselleşme . *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)* , 12 (22) , 1-11 . DOI: 10.20990/kilisiibfakademik.620569

Demirel, D . (2016). Modernizmden Postmodernizme Kamu Yönetimi . *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 24 (2) , 169-178 . DOI: 10.18069/fusbed.17885

Demirhan, Y, Taylan, Ö. (2017). Amerikanlaşmanın Kültürel Boyutu: Diyarbakır Örneği. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5 (2), 87-105. DOI: 10.14782/sbd.2017.67

Dünyada İlk: 9 Yaşındaki Kızın Ölüm Nedeninin Hava Kirliliği Olduğuna Karar Verildi, 2020. (2021, Mayıs). *İklim Haber*. Erişim adresi: <https://www.iklimhaber.org/dunyada-ilk-9-yasındaki-kizin-olum-nedeninin-hava-kirliligi-olduguna-karar-verildi/>

Eğri, T , Doğaner, A . (2020). Covid-19 Ve Ekonomik Kriz: Kobiler Özelinde Bir Değerlendirme Ve Politika Önerileri . *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , Bahar (Covid19-Özel Ek) , 128-145 . Erişim, adresi: m <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe/issue/55168/754384>

Eke, E , Eroymak, S . (2019). Uluslararası Aktörlerin Küresel Sağlık Politikaları Üzerine Etkileri: Teorik Bir İnceleme - The Effects Of International Actors On Global Health Politics: A Theoretical Review . *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 11 (28) , 388-407 . DOI: 10.20875/makusobed.566593

Ekonomik Küreselleşme ve anti-küreselleşme Üzerine Bazı Düşünceler -Cheng Enfu. (2014, September 11). Ana Fikir. Erişim, adresi: <https://www.anafikir.gen.tr/ekonomik-kuresellesme-ve-anti-kuresellesme-uzerine-bazi-dusunceler-cheng-enfu>

Elçin, B.A. (2012). Küreselleşmenin Tarihçesi. 1-17. Erişim, adresi: <http://www.meritymm.com/wp-content/uploads/2013/05/kuresellesme.pdf>

Elmas, M. S. (2013). *Modern Toplumun Güvenlik Çıkmazı: Tehdit, risk ve risk Toplumunu Perspektifinden Güvenlik*.

Erdinç, Z . (2015). Küreselleşmenin İstihdama Etkisi . *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , (3) , . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4745/65110>

Eren, A . (2005). Korku Kültürü, Değerler Kültürü ve Şiddet . *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* , 8 (8) , . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/spcd/issue/21112/227383>

Ergin, E. (2011). Modern Dünya İnsanı ve Değişim. *İndigo Dergisi*. Erişim, adresi: <https://indigodergisi.com/2011/09/modern-dunya-insani-ve-degisim/>

Erkal, D . (2011). Sanayileşme ve Yabancılaşma İlişkisi . *Istanbul Journal of Sociological Studies* , 0 (20) , . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9529/118943>

Erkan, E. (2020,16 Ocak). 2020 için tespit edilen en büyük 5 küresel riskin tamamı “çevre” ile ilgili. *Solarist*. Erişim, adresi: <https://www.solar.ist/2020-icin-tespit-edilen-en-buyuk-5-kuresel-riskin-tamami-cevre-ile-ilgili/>

Ersoy, E. (2011, Aralık). Bağısız Bireyin Modern Bunalımları: Değişen Dünyada Sosyal İlişkiler. *Türk Yurdu Dergisi*. 292. Erişim, adresi: <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1785>

Feyzioğlu, M. (2014). Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri. *Türkiye Barolar Birliği*. 247.(2), 1-567.

Fındık, F. (2015). *Thomas Hobbes, John Locke Ve Jean-jacques Rousseau'da Doğa Durumu Kavramlarının Karşılaştırılması* (yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11630/4969/10093107.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Gökdere, A . (2001). Küreselleşmeye Genel Bir Bakış . *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* , 1 (1) , 0-0 . DOI: 10.1501/Avraras_0000000056

Göktürk, İ. Ve Günalan M. (2006). Modern ve Geleneksel Değerler arasında Yabancılaşan İnsan, *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 11,127-143. Erişim, adresi: <file:///C:/Users/User/Downloads/ModernveGelenekselDeerlerArasndaYaanclaannsan.pdf>

Göngen, M . (2013). Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü . *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 2013 (29) , 117-134 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/11408/136216>

Gülçin Erdi Lelandais, “Distopyalar ve Ütopyalar Arasında Karşı Küreselleşme Hareketleri,” *Birikim*, Sayı 216, Nisan 2007, s. 26.

Hatıpler, M . (2017). Postmodernizm, Tüketim, Popüler Kültür ve Medya . *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* , (1) , 32-50 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal/issue/29145/313804>

Hatıpler, M . (2019). Modernizm ve Post-Modernizm Arasında Sosyal Politika . *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)* , 4 (2) , 410-424 . DOI: 10.21733/ibad.555262

Hayran, O. (2001, Ocak). Küreselleşme ve sağlık ilişkileri. *SD Dergisi*. Erişim, adresi: <https://www.sdplatform.com/Dergi/6/Kuresellesme-ve-saglik-iliskileri.aspx>

Held D., McGrew A., Goldblatt D., Perraton J. (2000) Küresel Dönüşümler: Politika, Ekonomi ve Kültür. İçinde: Pierson C., Tormey S. (editörler) *Edge at the Edge. Siyasi Etüdler Derneği Yıllığı Serisi*. Palgrave Macmillan, Londra. https://doi.org/10.1057/9780333981689_2

Hindistan'da COVID salgını: Dünyanın en büyük aşı üreticisine göre ülkedeki aşı sıkıntısının nedeni hükümetin izlediği yanlış politikalar. (2021). Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56969860>

Hobbes-Leviathan.(2009). Erişim adresi:
<https://web.itu.edu.tr/~girayg/comprehensive/modern/hobbes.html>

Hobbes, Thomas (2016). Leviathan, çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Hodalogullari Vatansever, Z. (2017). Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 405-412. Issn: 1307-9581 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1903>

How Do We Know the COVID-19 Vaccine Won't Have Long-Term Side Effects? Health Care. (2021, 25 Temmuz). Erişim, adresi: <https://www.muhealth.org/our-stories/how-do-we-know-covid-19-vaccine-wont-have-long-term-side-effects>

How GCC states can preserve their cultural heritage. Arabnews. (2021, 8 Ağustos). Erişim, adresi: <https://www.arabnews.com/node/1906316>

<https://www.kitapyurdu.com/kitap/risk-toplumu-amp-baska-bir-modernligi-dogru/263614.html>

İklim değişikliği. (2019). Erişim adresi:
<https://www.amnesty.org.tr/icerik/iklim-degisikligi>

İnce, C . (2021). Yeniçağın Nosofobisi: Covid-19 Salgını . *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* , 8 (2) , 494-500 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/62195/878561>

İşler, E. (2019). *Thomas Hobbes ve J.J.Rousseau'da İnsan Doğası ve Barışın Olanığı* (yüksek lisans tezi). Erişim adresi:
<file:///C:/Users/User/Downloads/610283.pdf>

In many communities, COVID-19 will permanently kill jobs. Here's how they can respond. BROOKINGS. (2020, 14 Aralık). Erişim, adresi: <https://www.brookings.edu/blog/the-avenue/2020/09/17/in-many-communities-covid-19-will-permanently-kill-jobs-heres-how-they-can-respond/>

İyem, C. (2015). Makyavelist İKY: Endüstri İlişkilerinden Uzaklaşmak. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(0), s.1-8.

(2021, 05 Mayıs). John Kerry says Earth has 9 years to avert the worst consequences of climate crisis: "There's no faking it on this one". CBSnews. Erişim, adresi: <https://www.cbsnews.com/news/climate-change-9-years-john-kerry/>

Kanık, İ . (2016). Küreselleşme Sürecinde Kültürel Malzeme Örneği Olarak Yemek Kanalları ve Programları . *Folklor/Edebiyat* , 22 (86) , 237-258 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fe/issue/39233/461945>

Karabıçak, . (2002). Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler . *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 7 (1) , . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduiibfd/issue/20848/223545>

Karaduman, İ . (2020). Thomas Hobbes ve Leviathan'ı Üzerine Bir İnceleme: Yönetim Bilimi'ni İçeriye Almak . *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi* , 3 (1) , 114-137 . DOI: 10.33712/mana.687980

Karagözoğlu, H . ""Homo Homini Lupus"": Thomas Hobbes'un Ahlâk Felsefesi Üzerine". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , 0 (2014) : 215-242

Karahasan, H . (2018). Anti-Kapitalist Hareketler, Küreselleşme Ve Sosyal Medya Üzerine Kuramsal Bir Deneme . *Uluslararası Sanat Kültür ve İletişim Dergisi* , 1 (1) , 32-52 . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijacc/issue/40248/412817>

Karakaş, Z . (2019). John Locke 'da "Doğa Durumu" Kavramının Tarihsel Arka Planı . *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* , 6 (17) , 260-269 . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asbider/issue/45093/548237>

Kartal, A , Kartal, H . (2020). Sanayileşme, Fransız İhtilali Ve Liberal Anlayışların 19. Yüzyıl Kentine Yansımaları . *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi* , 4 (2) , 46-56 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/utsobilder/issue/59176/829919>

Kaya, F . (2020). Pandemi Sonrası Değişen Uluslararası Sistem Ve Küreselleşme . *Gaziantep University Journal of Social Sciences* , Cilt 19 COVID-19 Özel Sayısı , 261-273 . DOI: 10.21547/jss.771965

Kaya, F , Erdem, A , Sezer, Ö . (2020). Sosyo-Kültürel Hareketlerle Küreselleşmenin Türkiye'ye Etkileri . *The Journal of Social Science* , 4 (8) , 481-496 . DOI: 10.30520/tjsosci.766882

Kaya, M . (2017). Doğal Hak Kavramı Bağlamında Hobbes Ve Spinoza . *Kesit Akademi Dergisi* , (9) , 175-188 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kesitakademi/issue/59837/864654>

Kaya, Y , Kaya, M . (2007). Küreselleşme Kavramı Ve Ekonomik Yönü . *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* , 6 (20) , 260-282 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/esosder/issue/6134/82270>

Kazak, A , Hintistan, S , Önal, B . (2020). Dünyada ve Türkiye'de Covid-19 Aşı Geliştirme Çalışmaları . *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi* , 7 (4) , 571-575 . DOI: 10.34087/cbusbed.749009

Kılıç, S . (2014). Küreselleşme Sürecinde Ekonomik, Ekolojik ve Toplumsal Riskler . *Akademik İncelemeler Dergisi* , 3 (1) , 31-54 . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler/issue/1555/19084>

Kılıç, Y . (2015). Hobbes, Locke Ve Rousseau'da "Doğa Durumu" Düşüncesi . *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* , (2) , 97-117 . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/temasa/issue/23814/253720>

Kıran, A. (1995). *J.J.Rousseau'da 'Doğa Durumu' Kavramı ve Özgürlük* (yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/26081.pdf>

Kırılmaz, H , Ayparçası, F . (2016). Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları . *İnsan ve İnsan* , 3 (8) , 0-0 . DOI: 10.29224/insanveinsan.280014

Kıvılcım, F . (2013). Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi . *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* , 5 (1) , 219-230 . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sobiadsbd/issue/11355/135742>

Kızılcık, Sezgin; “Postmodernizm: Modernlik Projesine Bir Başkaldırı”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı:30, 1994, ss.86-96.

Kitapçı, İ . (2017). Günümüzün Önemli Küresel Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme . *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* , , 241-258 . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pesausad/issue/36306/413535>

Koç, E . (2021). Covid-19 Krizinin Diplomasiye Etkisi Ve Uluslararası Sistem’de Artan Belirsizlikler . *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi* , 4 (1) , 108-121 . DOI: 10.51763/uid.867518

Koçak, H., & Memiş, K. (2018). Bilgi Toplumunda Korku: Bilgi Güvenliği ve risk Toplum. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-10. Erişim, adresi: <https://doi.org/10.32709/akusosbil.484559>

Koçak, H , Memiş, K . (2017). Ulrich Beck’in Risk Toplum Teorisi Bağlamında Güvenlik ve Özgürlük İkilemi . *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 19 (2) , 251-265 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil/issue/34128/378521>

Korkmaz, M , Osmanoğlu, C . (2019). Küreselleşmenin Birey ve Toplum Hayatına Etkileri ve Din Eğitimi . *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* , Ek Sayı 1 , 951-967 . DOI: 10.33206/mjss.483914

Korona Pandemisi Ve Küreselleşme: Nasıl Bir Dünyada Yaşayacağız? (2020, 7). PERSPEKTİF. Erişim, adresi: <https://www.perspektif.online/korona-pandemisi-ve-kuresellesme-nasil-bir-dunyada-yasayacagiz/>

Koronavirüs salgını, risk toplumu ve sosyo-psikolojik sonuçları. (2020). Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/koronavirus-salgini-risk-toplumu-ve-sosyo-psikolojik-sonuclari/1784788>

Kurt, D , Bozoklu, Ü . (2019). Robot Ekonomisinin Yükselişi . *Sosyal Bilimler Metinleri* , 2019 (1) , 25-47 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbm/issue/45091/543540>

Kurtoğlu, S.(2010), Sağlık Yönetiminde İletişim, İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. Erişim, adresi: http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/halklailiskilervetanitim_ue/saglikyonetimindeiletisim.pdf

Küreselleşme Karşıtı Hareket | Tağ Kalafatoğlu | Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. (n.d.). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Erişim, adresi: <https://sobild.ankara.edu.tr/index.php/sobild/article/view/729>

Küreselleşme Nedir? Küreselleşmenin Etkileri Nelerdir? (2015, August 24). NeOldu.com. Erişim, adresi: <https://www.neoldu.com/kuresellesme-nedir-kuresellesmenin-etkileri-nelerdir-6300h.htm>

Küresel Riskler Raporu: İklim Krizi hem Kısa hem de Uzun Vadede Riskler Arasında. (2020, January 15). *İklim Haber*. Erişim, adresi: <https://www.iklimhaber.org/kuresel-riskler-raporu-iklim-krizi-hem-kisa-hem-de-uzun-vadede-riskler-arasinda/>

Kürkçü, D . (2013). Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar . *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication* , 3 (2) , . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/13013/156790>

Laçiner, Ö. (2001). Anti/alternatif Küreselleşme. *Birikim Dergisi*. 148, s.23-28. Erişim, adresi: <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-148-agustos-2001/2339/anti-alternatif-kuresellesme/2896>

Levent Mentеше, G . (2020). Kara Vebanın Batı ve Doğu Toplumlarına Etkisi . *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi* , 2 (1) , 78-87 . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akaf/issue/55531/729468>

Lyotard J.F., Postmodern Durum, Çev: Ahmet ÇİĞDEM, Arı Yayınları, İstanbul, 1990.

Mcluhan, Marshall, The Gutenberg Galaxy: The Making of Tupographic Man. Toronto, University of Toronto Press, 1962.

Molacı, M . (2020). Stoa Felsefesinde “Doğaya Uygun Yaşama”Nın Anlamı . *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* , (29) , 201-218 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf/issue/54350/693781>

Möngü, Bahtinur. “Postmodernizm ve Postmodern Kimlik Anlayışı”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2/17 (2013): 27-36.

Murphy John W., Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Eleştiri, Çev: Hüsamettin ARSLAN, Eti Yayınları, İstanbul, 1995

Orman yangınları artıyor mu, iklim değişikliği ile nasıl bir bağlantısı var? (2021, 12 Ağustos). BBCnews. Erişim, adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58171337>

Odabaş, Y . (2018). İklim Değişikliği ve Küresel Isınma: Çevre ve Afet Sosyolojileri Açısından Bir Değerlendirme . *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 22 (3) , 1559-1575 . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/39594/457655>

Ozel, H . (2012). İktisadi Perspektiften Küreselleşme Kavramı Ve Gelişimi . *Sosyal Bilimler Dergisi* , 0 (2) , 91-98 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosbil/issue/9499/118705>

Örmeci Güney, G , Karataş, A . (2018). Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Mekan Tüketiminin Koruma ve Kullanma Dengesi Üzerine Etkisi: Bodrum Türkbükü Örneği . *Mesleki Bilimler Dergisi (MBD)* , 7 (2) , 160-173 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mbd/issue/40281/440505>

Özdemir, İ. (2020, 7 Temmuz). Ulrich Beck | Risk Toplumu [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://www.sosyologer.com/ulrich-beck-risk-toplumu/>

Özel Özcan, M . (2019). Westphalian Devletler Sistemi ve Modernleşmenin Geleneksel Dünyanın Büyük Güçleri Olan İmparatorluklara Etkisi . *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi* , 5 (1) , 49-62 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebp/issue/49941/577976>

Özkan, D , Parlador, H . (2014). Politics, Society and Communication in the Constitution of Modern Society: Early Modern England . *Gaziantep University Journal of Social Sciences* , 13 (4) , 837-880 . DOI: 10.21547/jss.257186

Özgiraz, Ahmet. Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum. Konya: Çizgi Kitabevi, 2003.

Özpinar Ö, Şimşek E (2003). Küreselleşmenin Getirdiği Sorunlar ve Bu Sorunlara Çözüm Önerileri. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 1 - 11.

Öztürk, M , Öztürk, A . (2019). BMİDÇS'den Paris Anlaşması'na: Birleşmiş Milletler'in İklim Değişikliğiyle Mücadele Çabaları . *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 12 (4) , 527-541 . DOI: 10.25287/ohuiibf.494667

Parıldar, H. (2020). Tarihte Bulaşıcı Hastalık Salgınları/Infectious Disease Outbreaks in History. *Tepecik Eğit. Ve Araşt. Hast. Dergisi*, 30(Ek Sayı), s.19-26. DOI: 10.5222/terh.2020.93764

Pehlivanlı d., (2021). *Türkiye Risk Raporu 2021*(rapor no: ISBN 978-605-06-6591-8). Türkiye: GRC management. Erişim adresi: <https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=tu%CC%88rkiye-risk-raporu-2021.pdf>

Postmodernizm ve Tüketim Toplumu.(2009,17 Aralık). Erişim adresi: <https://sosyolojik.wordpress.com/2009/12/17/postmodernizm-ve-tuketim-toplumu/>

Roussesu, J J. (2001), İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, (Rasih Nuri İleri çev.), (6. baskı). İstanbul: Say Yayınları.

Rousseau, J J. (2015), Toplum Sözleşmesi, (Vedat Günyol, çev.). (13.basım).İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sarı, B . (2019). Modernizmden Postmodernizme Tüketimin Evrimi Ve Ekonomi Politliğini Anlamak . *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* , 18 (70) , 554-568 . DOI: 10.17755/esosder.404495

Sarı, H.(2021,11 Mart).Virüslü dünya 1 yılı geride bıraktı. *Dünya*. Erişim, adresi: <https://www.dunya.com/dunya/viruslu-dunya-1-yili-geride-birakti-haberi-613958>

Senemoğlu, O. (2017). Locke ve Rousseau'nun İnsan Doğası ve Toplum Düşüncesi. *İnsan ve Toplum Dergisi*, 7(1), 187-222. DOI: dx.doi.org/10.12658/human.society.7.13.M0183

Sezer Korucu, K , Oksay, A . (2018). Sağlık Hizmetlerinde Cepten Ödemelerin Bir Çeşidi: Katkı Payları . *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 1 (32) , 265-313 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/sbe/issue/41366/463598>

Soydemir, S . (2011). Modernizmin Karanlık Yüzü: Risk Toplumu . *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* , 3 (2) , 169-178 . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/sobiadsbd/issue/11352/135658>

Subaşı, Y . (2019). Erich Fromm'un Modernite Eleştirisi . *Sosyolojik Düşün* , 4 (2) , 59-69 . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/sosdus/issue/50970/649694>

Stefan Gössling, Daniel Scott & C. Michael Hall (2021) Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19, *Journal of Sustainable Tourism*, 29:1, 1-20, DOI: [10.1080/09669582.2020.1758708](https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708)

Şaylan, Gencay. Postmodernizm. Ankara: İmge Kitabevi, 2009.

Şen, B. (2008). *Türkiye'de Küreselleşme Tartışmaları ve Sonuçları* (Doktora tezi). Erişim adresi: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/43442.pdf>

Şengün, M . (2015). Anne-Babanın Meslegine ve Ekonomik Düzeyine Göre Gençlerde Ahlakî Olgunluk . *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* , 0 (44) , 213-225 . DOI: 10.29288/ilted.308480

Şentürk, Ü., (2007). *Modern Toplumlarda Öne Çıkan İki Sorunsal: Güvensizlik ve Kaygı* . 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi* (ss.717-737). Ankara, Türkiye

Şimşek, V. (2007). *J.J.Rousseau Felsefesinde İnsanın Özgürlüğü Problemi* (yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <file:///C:/Users/User/Downloads/191113.pdf>

Türkiye'de 2021'de ne kadar ormanlık alan yandı? Euronews. Erişim, (2021, 18 Ağustos). adresi: <https://tr.euronews.com/2021/08/15/turkiye-de-2021-de-yanan-ormanlik-k-alan-miktar-gecen-y-llara-gore-yuzde-755-artt>

Urhan, Veli. “Modernizm, Postmodernizm ve Personalizm”. *Doğu Batı*. 2/8 (1999): 143-169.

Unemployment during coronavirus: The psychology of job loss.BBC.Erişim(2020,23Nisan).adresi:<https://www.bbc.com/worklife/article/20200327-unemployment-during-coronavirus-the-psychology-of-job-loss>

Uyduranoğlu Öktem, A . (2014). Küresel Bir Risk: İklim Değişikliği . *Akademik İncelemeler Dergisi* , 3 (1) , 87-94 . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/akademikincelemeler/issue/1555/19087>

Ünal, M. ve Zavalı Y.S. (2016). Küreselleşme Karşıtı Bir Hareket: Yavaş Hareketi. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 889-912. Erişim adresi: <http://www.itobiad.com/tr/download/article-file/206380>

Ünlü, S , Kızıllhan, T , Elciyar, K . (2018). Göçmenlerin Uyum Sağlama Sürecinde Yaşadıkları Çatışmalar ve Sayısal Topluluklar . *Selçuk İletişim* , 11 (1) , 5-18 . DOI: 10.18094/josc.339953

Üstün, Ç , Özçiftçi, S . (2020). COVID-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması . *Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences* , *Anatolian Clinic the Journal of Medical Science (Special Issue on COVID 19)* , 142-153 . DOI: 10.21673/anadoluklin.721864

Tağ Kalafatoğlu, Ş. (2013). Küreselleşme Karşıtı Hareket. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 143-195. DOI:10.1501/sbeder_0000000054

The global risks report 2020. (n.d.). World Economic Forum. Erişim, adresi: <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2020>

Tok, U. (2020). Kovid-19 Salgınının Uluslararası İlişkilere Etkisi: Abd-Çin Rekabeti Örneği. *Tasav*. 1-7. Erişim, adresi: https://www.tasav.org/media/k2/attachments/DPA_Analiz_21_ABD-%C3%87in_U.Tok_04.05.2020.pdf

Tosun, F . (2009). Uluslararası Hukuk'ta "Kuvvet Kullanma Ve Karışma" Kavramlarının Değişen Anlamı . *Güvenlik Stratejileri Dergisi* , 5 (9) , 89-118 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrj/issue/7534/99203>

Touraine, Alain. Modernliğin Eleştirisi. Çev., Hülya Tufan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.

Trump:'Çin Virüsü' demeye devam edeceğim. (2020). Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/trump-cin-virusu-demeye-devam-edecegim-2617229>

Tuncer, F. (2020). The spread of fear in the globalizing world: The case of COVID-19. *Wiley Online Library*, 2, 1-9. DOI:10.1002/pa.2162

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Stratejik Araştırmalar Merkezi & Antalya Diplomasi Forumu. (2020). *COVID-19 Sonrası Dünya: İşbirliği mi Rekabet mi? (Teknik rapor)*. Erişim adresi: <http://sam.gov.tr/pdf/sam-yayinlari/COVID19-Sonras%C4%B1-Dunya.pdf>

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Stratejik Araştırmalar Merkezi & Antalya Diplomasi Forumu. (2020). *Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar*,

Yeni Trendler (Teknik rapor). Erişim adresi: <http://sam.gov.tr/pdf/sam-yayinlari/sam-covid-kitap.pdf>

Yakıncı, Z , Kök, M . (2017). Yenilenebilir Enerji Ve Toplum Sağlığı . *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi* , 5 (1) , 43-55 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/inonusaglik/issue/29401/410876>

Yayla A. (2006). Küreselleşme (Globalism) ve Folklor (Millî Kültür). *Folklor / Edebiyat*, 12(454), 11-18. Erişim, adresi: <https://web.itu.edu.tr/~yayla/globalism.htm>

Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik Stuart Hall1 Çeviren: Hakan Tuncel

Yeşilyurt,T. (2006). "Küreselleşen Dünyada Kültürel Değerler". *EskiYeni* ,2, 27-38. Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/492268>

Yıldırım, A. (2014, Mart). Modernleşme Kuramı. *TUIÇ Akademi*. Erişim, adresi: <https://www.tuicakademi.org/modernlesme-kurami/>

Yıldız, H , Turan, M . (2010). Küreselleşme ve Sağlık. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 36 (1), 39-41 . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uutfd/issue/35281/391530>

Yıldız, H . (2015). Postmodernizm Nedir? . *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , (13) , . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4755/65320>

Yılmaz, A , Kılıçoğlu, G . (2017). Avrupa Birliği'nin Yumuşak Güç Kullanımı ve Diğer Ülkeler Üzerindeki Olumlu Etkisi . *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 8 (15) , 83-118 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bartiniibf/issue/30498/329737>

Yılmaz, M., (2015). Diyaliz tedavisi alan hasta ve ailesinin bakımında transkültürel hemşirelik yaklaşımı. *Nefroloji Hemşireliği Dergisi*, 10(1), 32-39.

Yiğit, S . (2020). Hobbesian Understanding Of War And Peace, State And Society . *Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* , 3 (2) , 141-149 . DOI: 10.38120/banusad.789936

Yüksel, H . (2014). Küreselleşme Sürecinin Sosyal Politika Dinamikleri Üzerinde Neden Olduğu Değişimin Analizi . *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , (19) , 127-151 . Erişim, adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/23153/247312>

You can't wash your hands without water – how governments are responding to Covid-19. SIWI. Erişim, (2021, 29 Ocak). adresi: <https://www.sivi.org/latest/you-cant-wash-your-hands-without-water-how-governments-are-responding-to-covid-19/>

Watson W.T., *2021 Küresel Sağlık Trendleri Araştırma Raporu (Teknik rapor)*. Erişim adresi: <https://www.willistowerswatson.com/tr-TR/Insights/2020/10/global-average-medical-trends-by-country-2019-2021>

Wei Zuo & Jiuchang Wei (2018) The properties of global risk networks and corresponding risk management strategies, *Human and Ecological Risk Assessment: An International Journal*, 24:1, 158-173, DOI: [10.1080/10807039.2017.1373250](https://doi.org/10.1080/10807039.2017.1373250)

(2020, 21 Haziran). 7 Risks for the Global Economy. GED. Erişim, adresi: <https://ged-project.de/globalization/7-risks-for-the-global-economy/>

<https://www.google.com/amp/s/indigodergisi.com/2011/09/modern-dunya-insani-ve-degisim/amp/> (ergin 2011)

[Wellyngton Silvade AmorimJosé Baltazar Salgueirinho Osóriode Andrade Guerra](https://doi.org/10.1016/j.resglo.2020.100023) (2020), Pandemics, global risks and adaptation: Challenges for a changing world, *Research in Globalization*, 2(100023), 1-3, Erişim, adresi: <https://doi.org/10.1016/j.resglo.2020.100023>

.....(2006). Küreselleşmenin Boyutları Ve Etkileri. *TASAM*. Erişim, adresi: <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin-boyutlari-ve-etkileri>

(2020, 13 Mayıs). BM: Küresel ekonomi Kovid-19'un etkisiyle bu yıl yüzde 3,2 daralacak. *Bloomberg HT*. Erişim, adresi: <https://www.bloomberght.com/bm-kuresel-ekonomi-kovid-19-un-etkisiyle-bu-yil-yuzde-3-2-daralacak-2255370>

(2020, 30 Ocak). Uluslararası Sağlık Tüzüğü (2005) Acil Durum Komitesi'nin Yeni Koronavirüs (2019-nCoV) Salgınına İlişkin İkinci Toplantısının Durum Raporu. *Seyahat Sağlığı*. Erişim, adresi: <https://www.seyahatsagligi.gov.tr/Site/HaberDetayi/2222>

(2020, 13 Mayıs). BM: Küresel ekonomi Kovid-19'un etkisiyle bu yıl yüzde 3,2 daralacak. *Bloomberg HT*. Erişim, adresi: <https://www.bloomberght.com/bm-kuresel-ekonomi-kovid-19-un-etkisiyle-bu-yil-yuzde-3-2-daralacak-2255370>

(2020, 3 Aralık). BM: Korona krizi en zayıf ekonomileri vuruyor. *Dw gündem*. Erişim, adresi: <https://www.dw.com/tr/bm-korona-krizi-en-zayif-ekonomileri-vuruyor/a-55815371>

